

ՄԵՅՐԻ ՃՕՆՍԻ

ԵՒ ԻՐ Ս. ԳՐԳԻՆ

ՊԵՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

244

Մ-60

244
ԼԲ-60

1 OCT 2009

ՄԷՅՐԻ ՃՕՆՍԻ
ԵՒ ԻՐ Ս. ԳՐԲԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Թարգմ. Յ. Մ. ԱՊԱՃԵԱՆ

ՈՏԱՆԱԼՈՐՆԵՐԻ ԲԱՐԳԱՆԱԾ Է ՎԵՐ. Ե. ԳԱՍՈՒՆԻ

Բրիտանական և Օտարազգի Ս. Գրոց Ընկերակցութիւն

ՊԵՅՐՈՒԹ

1934

ԳԵՂԵՄԻԱ

28 JUN 2013

5720

ՀԱՅԳԻՏՈՐԴԱՅԻՆ ՆԱԽԱԲԱՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ

Այս պատմագրությունը հիմնված է բազմաթիվ հետազոտությունների վրա և ներկայացնում է հայկական ժողովրդի պատմության մասին լայն շրջանակներում հայտնի և անհայտ տվյալները միասին համադրելու փորձը։

1925

637 87.67

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ Ա. ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Այս գրոյիւր կը պատմէ քէ սերմերուն ամենափոքր ինչպէս մեծցաւ ծառերուն ամենամեծը ըլլալու համար։ Տօրինակ քաղաքի Մր. Ուրիքեմ Բօլգ, որ իր կեանքի բոլոր տեսողութեան Բրիտանական եւ Օսթրալիոյ Ս. Գրոյ Ընկերակցութեան ջերմ եւ առասանեռն բարեկամն էր, սոյն Ընկերակցութեան ծագման մասին կրցածին չափ ուսումնասիրելու մեծ փափաք մ'ունէր։ Անոր քելադրութեան վրայ Պալա քաղաքի Գօլթինին խնամակալները բարեացակամօրէն Մէյրի ձօնարկ Ստուածաշունչը Լօնսօնի Պալաքը Հաուզի գրադարանին նուիրեցին, ուր կը մնայ այսօր։ Յիշեալը կը փափաքէր որ այս պատմութեամբը այնպիսի կերպով մը կը պատմուի որ երիտասարդները հետաքրքրէ, քեւ ինքը բազմը չ'ունեցաւ գրին հրատարակումը տեսնել։ Իր մահուան անկողնին մէջ միայն իրեն ներկայացուած սեւագրութիւնը տեսաւ եւ հաստատեց։ Մահուրէն քանի մը օր առաջ հետեւեալը գրած է.

— «Այս գրութիւնը ինծի եկաւ իբրեւ իմ իղձերուս փառաւոր մէկ վախճանը։ Թերեւս չի կարենամ գիրք տեսնել, բայց երբ Բրիտանի հետ ըլլամ, այն պայծառ եւ երջանիկ երկրէն՝ ամենը պիտի գիտնամ»։

Պէտք չէ մոռցուի որ Մր. Չարլզէ զատ ուրիշներ ալ ստատեցին Ս. Գրոյ Ընկերակցութեան կազմութեան։ Վեր. Թովմաս ձօնա՝ Քրիստօնի երեքը, մասնաւոր յիշատակութեան արժանի է։ Օգիկնի «Պատմութիւն Ընկերակցութեան» գրին (հատոր Ա. էջ 3) մէջ յիշուած եւ ակնարկուած «Ուէյլսի Կոնքալան»ը նոյն ինքն է, մեկը որ տասն եւ երկու տարիներ հետաքրքրուած է Ուէյլսի մէջ Աստուծոյ խօսքին սղութիւնը մատնանշելով։ Թող արժանի պատիւը տրուի իրեն եւ իրեն նմաններուն, բայց ամեն բանէ առաջ քող փառաւորութիւն Ան որ մղեց իր ծառաները ճիմնելու կազմակերպութիւն մը բաղցած մարդկութեան կենաց հացը բաշխելու համար։

ՊԱՅՊԸԼ ՇԱՌԻՉ

1 Դեկտ. 1882

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԼԵՐԱՆ ԱՏՈՐՈՏԸ

Հովիւէք Աստուծոյ բանաւոր հօտին,
Հըսկէ՛ գառներուք, զանոնք կերակրէ՛.
Դու միայն կարող ես կենաց ուղին
Տանիլ միշտ զանոնք խիստ շաւիղներէ։

Դժուար պիտի ըլլար աւելի սիրելի եւ հաճոյատեալ լալը վայր մը գտնել քան Քալաէր Իտրիսի հարաւային արեւմտեան կողմը եղող ձորը, ուր Լանֆրիճանկէլ ի Բէնանդ գիւղը տեղաւորուած է։ Գիւղին ետեւ աշտարակի պէս կը բարձրանայ վիթխարի լեռը իր մութ խռոջներով, ապառաժուտ գահալէժներով եւ սրածայր բարձրութիւններով, մինչ արեւմտեան կողմի հեռաւորութեան վրայ երկնցած են Քարտիկան Մովածոցին խորխտ եզերքն ու փալիւղը Չուրերը, ուր ալիքները կուգան կը զարնուին ճերմակ փոփուրներով, անդուլ այս յարձակումը քաջարար կրկնելու համար։

Լեռը եւ ծովախորշին նկարագրութիւնը եւ հիւանալի տեսարանով օժտուած ձորը զրեթէ նոյնն են ինչ որ էին ասկէ հարիւր տարի առաջ։ Նորէն ճամբորդին աչքը հմայքով կը նայի այս վայրի գեղեցկութեան, ինչպէս անցեալին ուրիշ ճամբորդներ նայած էին։ Բայց, մինչ բնութեան նշանները կը մնան եւ կամ աննշմարելի աստիճանաւոր փոփոխութեան մը կ'ենթարկուին, մարդս՝ այս երկրի վրայ Աստուծոյ վարձակալը, կը ծնի. կ'ապրի իր կարճ կեանքը, չափ անդամ հազիւ հազ յիշատակ մը կը ձգէ իր ետեւէն։

Հիմայ, երբ խորհինք թէ կայնած ենք Քալաէր Իտրիսի վարի զառիվայրներուն վրայ եւ կը նայինք դէպի Լանֆրիճանկէլ գիւղի կողմը, զարմանքով մենք մեզի պիտի հարցնենք թէ այդ գորշ եւ տձև հլուղակ-

ներուն մէջ այս վերջի դարուն սկիզբը ինչպիսի ժողովուրդ մ'ապրած է, ինչ եղած են անոնց պարզ պատմութիւնները, սովորութիւնները, ջանքերը, մաքառումները, արամութիւններն ու հաճոյքները:

Ամէն անոնց, որոնք մեզի հետ կը հետաքրքրուին այս տեղւոյն և շրջակայքի և անոնց կապուած գէտքերով, պիտի պատմենք այն շատ պարզ պատմութիւնը որով Լանֆիհանկէլը մեր սիրեցեալ երկրին մէջ իրապէս անուանի եղած և յարգուած վայրերու շարքին մէջ կը տեղաւորէ: Քանի որ իր հողէն ընծիւղ մը բուսած որ եղաւ կենաց այն ծառը որուն տերեւները աղգերու բժշկութեան համար են:

ՔԱՏԷՐ ԻՏՐԻՍՍ

1792ի տարին, մօտաւորապէս հարիւր տարի առաջ, գիշերուան ստուերները ինկած էին Լանֆիհանկէլ փոքր գիւղի վրան: Այնան վերջերս էր: Պաղ քամի մը ծառերուն մէջէն կը փչէր հառաչելով և վերջերս այնքան կանանչ և ուրախ եղող ծառերը իրենց տերեւներէն կը մերկացնէր և դէզ դէզ կը հաւաքէր դանոնք ձորին երկայնքին և ջուրերուն մէջ: Աղօտագոյն լուսինը նոր կը ծագէր, շրջապատուած սրածայր ամպերու զանգուածներով, կարծես թէ ուրիշ Բատեր Իտրիս մը կ'ուրուանկարէր երկնքի մէջ և տկար լոյս մը կը դրօզկէր ցցուած ժայռերուն ցուցնելով անոնց սուր ծայրերը ետեւի կողմը թաւալող գոլորչիին վրայ:

Գիշերուան այս ահարկու մթութեան ներհակ, զիւղին հիւղակներէն միոյն պատուհաններէն լոյս մը կը փայլէր: Այս լոյսը կուգար քարէ վարառանին վրան վառող չոր փայտերու բոցէն, մինչ փայտեայ կոշտ ճրագակալի մը վրան ալ կանթեղ մը կը վառէր իր աղօտ լոյսովը ոստայնանկի մը գործարանը կը լուսաւորէր, ուր ոստայնանկը գործի վրայ էր: Նստարան մը, երկու երեք աթոռակներ, կոշտ դարան մը և խոհանոցի սեղան մը այս գործարանին հետ կը կազմէին բոլոր կահ կարասիքը:

Սենեակին մէջտեղ ոտքի վրայ կեցած էր միջին տարիքով կին մը վերարկու մը հագած և գլուխը կոնած և Ուէլշ գլխարկ մը գրած, ինչ որ հիմայ ալ գիւղացիները կը հագնին:

— Կը ցաւիմ որ չես կրնար երթալ Յակոբ, ըսաւ կինը և ժողովին մէջ քու պակասք գգալի պիտի ըլլայ, բայց նորէն Ամենակարող Տէրը որ այս ժողովները մեր հողիներու լաւութեան համար կուտայ, քեզի ալ այդ կուրծքի հեւքը զրկեց որպէսզի քու մարմինդ և հողիդ փորձէ: Համբերելու ենք որ նա յարմար դատէ զայն նորէն ետ առնելու համար:

— Այո, կնի՛կ և երախտապարտ եմ որ ծոյլ չեմ նստիր և տակաւին կրնամ արհեստս գործել, պատասխանեց Յակոբ ձօնս: Ասկէ աւելի գէշերը կան: Բայց ինչո՞ւ կ'սպասես Մօլլի, դուն ուշ պիտի մնաս պաշտամունքին հասնելու համար որով ժամը վեցը անցած ըլլալու է:

— Ես այդ մանկան կ'սպասեմ որ լապտերը բերելու գնաց, պատասխանեց Մէյրի ձօնս, որը ամուսնոյն կողմէ չատ անգամ Մօլլի կ'անուանուէր զանազաններու համար զայն իրենց աղջիկէն որ նոյնպէս Մէյրի կը կոչուէր:

Յակոբ ժպտեցաւ:

— Լապտերը: Այո, ըսաւ նա, այս մութ գիշերուան մէջ նոր պէտք պիտի ունենաք: Խորհուրդս լաւ է կնիկ, որ կը թողուս Մէյրի կանոնաւորապէս տանի զայն ապա թէ ոչ իրեն համար անկարելի պիտի ըլլար ուրիշ կերպով այդ ժողովներուն երթալը: Կ'երեւայ թէ ինքն ալ այդպիսի բաներէ կ'ախորժի:

— Այո, ինքը արդէն գիտէ այն ամէնը որ դուն և ես կրցած ենք սորվեցնել Ս. Գրքի մասին, ինչպէս որ մենք սորված ենք, այդպէս չէ՞ Յակոբ: Տակաւին ութ տարեկան է, բայց ես կը յիշեմ երբ ինքը փոքր երեխայ մըն էր, կիրակի օրը ծուռկերուդ վրան կը նստէր, և ժամերով մտիկ կ'ընէր երբ Աբրահամի, Յովսէփի, Դաւիթի և Դանիէլի վրայով կը պատմէր: Մեր Մէյրիի նման երբեք աղջիկ մը չէ եղած որ Սուրբ Գրոց պատմութիւնները այսքան սիրէ և նաև ուրիշ պատմութիւններ, ծրհնեալ ըլլայ: Բայց ահա եկաւ: Դո՛ւն չատ ժամանակ ստիր այդ լապտերը բերելու համար զաւակս, մենք պէտք է աճապարենք եթէ ոչ ուշ պիտի մնանք:

— Այո, մա՛յր, ըսաւ պզտիկ Մէյրի իր երկու պայծառ, սև աչքերը մօրը երեսին վերցնելով, ես ու-

չացայ որովհետեւ վազեցի զայցի դրացի Ուելքմզենց լապտերը առնելու համար, մերինին փականքը չէր բռնէր և այս դիչեր չատ հով ըլլալուն գիտէի որ մեր լոյսը պիտի մարէր:

— Լուսին կայ, ըսաւ տիկին ձօնս, և կրնայինք առանց լապտերի ալ երթալ:

— Այո մա՛յր, բայց դուն գիտես որ ես տունը մնացած պիտի ըլլայի, պատասխանեց Մէյրի, ես չատ կը փափաքեմ երթալ:

— Այդ բանը ինծի ըսելու պէտք չ'ունիս, ըսաւ Մօլլի խնդալով, եկո՛ւր երթանք, մնաս բարի Յակոբ:

— Մնաս բարի սիրելի հայրիկ, ես կը փափաքէի որ դուն ալ գայիր բացագանչեց Մէյրի և վազեց համբոյր մը տալու համար Յակոբին:

— Գնա՛ զաւակս և ինչ որ կրնաս միտքդ պահէ վերադարձիդ ծեր հօրդ պատմելու համար:

Յետոյ հիւղակին դուռը բացուելով Մէյրի և իր մայրը դուրս ելան այդ ցուրտ ու փոթորկալից գիշերուտան մէջ: Լուսինը թանձր ամպի մը ետեւ անհետացած ըլլալով Մէյրիի փոխ առած լապտերը չատ ընդունելի եղաւ: Աղջիկը ուշադրութեամբ վեր կը բռնէր զայն որպէսզի իրենց անցնելիք ճամբան լուսաւորուէր, ճամբայ մը որ եթէ ոչ վտանգաւոր, այլ չատ դժուար պիտի ըլլար եթէ լապտերին օգնութիւնը չ'ըլլար:

— «Բու խօսքդ իմ ոտքերուս ճրագ ու իմ ճամբուս լոյսն է», ըսաւ տիկին ձօնս, երբ նա իր աղջկան ձեռքը իր ձեռքին մէջ բռնած էր:

— Այո՛, մայր ես ալ ճիշդ նոյնը կը մտածէի, պատասխանեց աղջիկը, երանի՛ թէ ասոր նման ուրիշ չատ համարներ գիտցած ըլլայի:

— Որչա՛փ ուրախ պիտի ըլլայի եթէ հայրդ և ես կարենայինք քեզի ասկէ աւելին սորվեցնել, բայց մեր սորվելուն վրայէն տարիներ անցան, մենք Ս. Գիրք

չ'ունինք և մեր յիշողութիւնն ալ այնչափ սուր չէ ինչ որ էր առաջ, հառաչեց մայրը:

Սորտուբորա ճամբու մը վրայէն քիչ մ'ալ քալելով վերջապէս պզտիկ ժողովատեղին հասան, ուր Մեթոտականներու յատուկ եկեղեցւոյ անդամները հաւաքուելու սովորութիւնը ունէին:

Բաւական ուշացած էին և պաշտամունքը արդէն սկսած էր, բայց բարի աղարակապան էվընս իր նըստարանին վրան իրենց համար տեղ ըրաւ և Թիկին Ճօնս սի ցուցուց այն տեղը ուրիշ այս պզտիկ խումբը Սաղմոսաց զրքէն կ'երգէր: Մէյրիէ զատ ուրիշ մանուկ չ'կար, բայց իրեն երեսը այնչափ լուրջ, զիրքն խորհրդաւոր ու վեհ էր, որ զինք զիտող ոչ մէկ անհատ պիտի զգար թէ նա անյարմար էր այնտեղ: Եկեղեցւոյ անդամները որոնք ժամանակ առ ժամանակ հոն կը հաւաքուէին, այս պզտիկ աղջիկը իրենցմէ մին նկատելով այդպէս ալ բարի դալուստ կը մաղթէին:

Ժողովը լրանալէն յետոյ Մէյրի իր կանթիկը վառած պատրաստ կեցած էր, մօրը հետ տուն երթալու համար, աղարակապան էվընս ձեռքը աղջկան ուսին դնելով ըսաւ.

— Կաւ, իմ փոքրիկ օրիորդս... դուն տակաւին պզտիկ ես այսպիսի ժողովներու յաճախելու համար, բայց Տէրը ոչխարներու հետ դառնուկներու ալ պէտք ունի և նա կ'ուրախանայ երբ դառնուկներն ալ շատ կանուխէն իր ձայնը լսել կը սորվին, նոյնիսկ իրենց մատաղ տարիներուն մէջ:

Յետոյ հայրական փայփայանքով մը բարի ծեր մարդը թող տուաւ մանուկը և հեռացաւ իր հետ տանելով այդ ջերմ և ուշիմ դէմքին յիշատակը՝ երջանիկ իր ծրագիրներուն մէջ, ուրախ իրեն լրջութեան մէջ և ունենալով իրեն արտայայտութեանց մէջ ապագայի կատարելագործման և բարեաց զօրութեան մը խոստմունքը:

— Ինչո՞ւ մենք ալ մեր անձնական Ս. Գիրքը չ'ունինք մա'յր, հարցուց Մէյրի, մինչ լապտեր ի ձեռին դէպի տուն կերթար:

— Որովհետեւ Ս. Գրքերը հաղուագիւտ են զաւաւրըս և մենք ալ շատ աղքատ ենք մէկ հատի մը գինը վճարելու համար: Մէյրի', ոստայնանկի մը գործը պարզ արհեստ է և մենք ատով հարուստ չ'պիտի ըլլանք: Մենք զմեզ երջանիկ զգալու ենք երբ կարող ենք գայլը(*) դռնէն դուրս պահել և հագնելու ալ հաղուստներ ունենալ: Աստուծոյ խօսքը որքան ալ թանկագին ըլլայ մեր ձեռքին մէջ, ալ աւելի թանկագին են անոր դասերը ու ճշմարտութիւնները մեր սրտերուն մէջ: Ըսե՛մ քեզի իմ պզտիկ աղջիկս, անոնք որ Աստուծոյ սէրը սորված են, սորված են նաև այն ամեն նամեմ ճշմարտութիւնը որ Ս. Գիրքը կարող է անոնց սորվեցնել և նոյնպէս անոնք որոնք մեր փրկչին կը վստահին իրենց մեղաց քառութեան, խաղաղութեան և յաւիտենական կեանքի համար, համբերութեամբ կրնան սպասել իրեն խօսքին և կամքին աւելի լման գիտութեան համար:

— Մա'յր կը խորհիմ թէ դուն վարժուած ըլլալուդ տակաւին կրնաս սպասել աւելի երկայն ժամանակ, պատասխանեց աղջիկը, բայց ինձի համար շատ դժուար է: Ամէն անգամ որ Ս. Գրքէն կտորի մը կարգացուելուն մօտիկ կընեմ, փափաքով կ'սպասեմ աւելին լսելու և երբ կարգաւ կարենամ աւելի դժուար պիտի ըլլայ ինձ համար:

Տիկին Ճօնս պատասխանելու վրայ էր երբ ուրքը քարի մը զարնուելով ինկաւ, թէեւ բարեբախտաբար չի փնտսուեցաւ: Խօսած ատեն Մէյրիի մոտամունքները այնչափ լեցուն էին որ լապտերը զործածելու մէջ

(*) Անօթութիւնը

անհոգ գտնուած և մայրն ալ քարը չի տեսնելով, ոտքը անոր զարկած էր:

— Ոհ զաւակս, նախ պէտք է աւելի ներկայ պարտականութեանց հտեւէն ըլլանք, ըսաւ Մօլլի, և կամաց կամաց ոտքի ելաւ: Մէյրի', նոյնիսկ անկում մը մեղի դաս կը սորվեցնէ: Աստուծոյ խօսքը որ մեր ոտքերուն ճրագ և մեր ճամբուն լոյս մ'է, չէ կարող մեզ փրկել իյնալէ եթէ կարող չենք զայն պէտք եղածին պէս գործածել: Թող որ լոյսը փայլի մեր ամէնօրեայ կեանքին մէջ և օգնէ մեզի մեր ամենափոքր պարտականութեանց և խնամքին մէջն իսկ: Այս բանը միտքըդ պահէ իմ պղտիկ Մէյրիս:

Եւ պղտիկ Մէյրի այս բանը իր միտքը պահեց որով իր վերջի կեանքը ապացոյց մըն էր թէ այս դասը իր սրտին մէջ պահած էր: Այս շատ պարզ դասը, որ Աստուծոյ մէկ ձեռակերտը եղող պարզամիտ մէկու մը միջոցաւ սորվեցուած, ինչ որ այս մանուկը իբր մեծ գանձ մը ամբարեց իր սրտին ամենածածուկ մասին մէջ:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՄԵԾ ՊԷՏՔ ՄԸ

Զայս գիտեմ, որքան բարիք երկրային
Վիճակի անմահ մարդ արարածին,
Աստուծոյ ծրագիրն անկատար է դեռ.
Մինչեւ չի հասնի գանձին գերիվեր,—
Կենաց Սուրբ Խօսքին յաւերժ մնայուն,
Անսպառ աղբիւրն ճշմարիտ լուսոյն:

Աղքատ ընտանիքներու մէջ, երբ մեծերուն ժամանակը թանկացին է և զբաղած են ընտանիքին հացը ճարելու դործով, պղտիկներն ալ շատ կանուխէն կը սորվին օգտակար ըլլալ: Յաճախ տեսած ենք վեց տարեկան աղջիկներ որոնք իրենցմէ փոքր եղող եղբօր մը կամ քրոջ մը ամբողջ խնամքը իրենց վրան առած են, մինչ նոյն առիթը ունեցող շատ մանուկներ կը վաղեն բան մը տանելու, պարզ գնումներ ընելու և այսպէս իրենք զիրենք նիւթապէս օգտակար կ'ընեն:

Յակոբ ձօնսի ընտանիքին պարագան ալ նոյն տեսակէն էր: Յակոբ և Մօլլի բուրդէ լաթ բանելու դործով զբաղած էին որը մէկտեղի մէջ շատ կը գործուէր: Ահա այսպէս ընտանեկան պարտականութեանց շատը Մէյրիի վրան էին, այնպիսի տարիքի մը մէջ երբ հարուստ ընտանեաց զաւակները իրենք զիրենք կ'զբաղեցնեն պուրրիկներով և պատկերազարդ գրքերով: Մեր փոքրիկ օրիորդը կ'աւելէր, փոշիները կը մաքրէր, կը սրէր և պարտէզը փորելով դէշ խոտերը կը մաքրէր:

Մէյրին էր որ իրենց քանի մը հաւերը կը կերակւրէր և հաւկիթները կը հաւաքէր, որովհետեւ շատ անգամ հաւերը փոխանակ հաւնոցին մէջ՝ այլ անյարմար և բաց տեղեր կ'ածէին:

Մէյրի մեղուներու փեթակին հոգը վրան առած էր և մեղուներէն երբէք չէր վախնար, և նորէն Մէյրի ձմեռը կրակարանին մօտ աթոռակի մը վրայ և կամ ամառը հիւզակին զուռը նստած իր պարզ հագուստները կը կարկաէր, նոյն ատեն Ուէլչ լեզուով ՚նն տաղաչափեալ սողմոսէ մը կ'երգէր կամ կը կրկնէր այն մէկ երկու համարները զորոնք կրցած էր իր արագ և աշխոյժ ուղեղին մէջ պահել:

Ամառուան երկայն և լուսաւոր երեկոները նա կը սիրէր նստիլ հոն ուր կրնար տեսնել Քատէր Խորիսի հսկայական ձեւը իր զանազան լոյսերով և ստուերներով երբ արեւը կամաց կամաց հորիզոնէն վար կը խոնարհէր: Իր մանկական երեւակայութեան մէջ այս լեռը մեծ տեղ զրաւած էր երբ կը վերջիւէր ծնողքին կողմէ իրեն պատմուած պատմութիւնները և Ս. Գրոց այն գլուխները որոնց ընթերցումը մատուոյն մէջ լսած էր:

Հիմա Քատէր Խորիսը իրեն համար Մօրիայի երկրին այն լեռն էր ուր նահապետը իր ցաւալի գործին համար զրկուած էր, և Մէյրի իր մեծ սեւ աչքերը յառելով իր առջեւ ցցուած սեպածեւ ժայռերուն մինչեւ որ կ'երեւակայէր տեսնել պատկառելի Աբրահամը իր որդւոյն հետ մագլցելով ելլելը դէպի այն վայրը, ուր ողակէզը պիտի մատուցուէր, պատանին ալ ողակէզին փայտը չալկած ըլլալով:

Հետզհետէ ամբողջ տեսարանը մանկան երեւակայութեան մէջ տարտամօրէն կը մեծնար, մինչեւ որ կարծես պատկերը իրականութեան մը կը յանգէր և կրնար երեւակայել թէ ինք նահապետին ձայնը կը

լսէ իր երեսը հովահարող ղեփիւռին միջոցաւ. ձայն մը որ յուզիչ կերպով կը պատասխանէր իր որդւոյն հարցման հետեւեալ բառերով — «Զաւակս, Տէրը ինքը պիտի պատրաստէ ողակէզին դառնուկը»:

Յետոյ մինչ գիշերը կը մօտենար, տեսարանը կը փոխուէր և Քատէր Խորիս աւելի աղօտ կերպարանքով, այն լեռը կ'ըլլար ուր Փրկիչը քնաց աղօթելու:

Թողելով զինքը ճնշող բաղմութիւնը որոնք իրեն բերնէն ելած խօսքերով կ'ապրէին, թողելով նոյն լսկ իր շատ սիրած աշակերտները, ահա հոն էր Յիսուս իր յաւիտենական հօրը ներկայութեան առջեւը, կ'աղօթէր և յոգնած հոգին կը թարմացնէր օրուան գործէն, փորձութեանց և ցաւերէն յետոյ:

— Եթէ ես ալ այն օրերուն ապրած ըլլայի, երբեքն Մէյրի հառաչելով կ'ըսէր, որչա՛փ ես զինքը պիտի սիրէի, ինքը ինձի կը սորվեցնէր և թերեւս պիտի ընէր ինչպէս իրեն հետ երկայն ճամբայ քալողներուն ըրաւ թէ եւ անոնք չի զիտցան թէ Յիսուսն էր, բայց ես կը խորհիմ թէ պիտի կարողանայի մի միայն իմ սիրոյս միջոցաւ զինքը ճանչնալ:

Միայն այս լեռը չէր որ Մէյրի սրբազան պատմութեան կամ Աւետարանի պատմուածքները անոր կը զուգորդէր: Լանֆրիհանկել գիւղի վարի մասին վրայ տեղաւորուած երկայն ու նեղ ձորը, Թովայն կոչուած տեղէ մը ոչ շատ հեռու դէպի ծովը կ'երկարի: Կը պատահէր որ մանուկը երբ այս տեղին մօտ երթար, քանի մը վայրկեանի համար եղբրքին մօտիկ նստելով իր աչքերը կը յատէր Քարտիկան Մովածոցի կապտօրակ ջուրերուն և կ'երազէր Գալիլիոյ ծովը և անոր ջուրերուն վրան քալող Փրկիչը որ կատաղի ալիքները մէկ խօսքով կը խաղաղեցնէր: Նա իր բնմը նաւակի մը մէջ կ'ընտրէր և կը քարոզէր ժողովրդին որ եղբրքին վրան ջուրերուն քով նստած մօտիկ կ'ընէին անոր

խօսած խօսքերը, բառ մ'անգամ չի կորսնցնելով: Հետեւաբար կը տեսնուի թէ Մէյրիի լսածները իր մտքին վրան խորունկ և տեւական տպաւորութիւն մը թողած էին: Հասակով մանկական էր, բայց ապացոյցի պէտք չ'կար ցուցնելու թէ նա ունէր կուրովի և ուշիմ բնութիւն մը, խելացի ուղեղ մը և ջերմ, սիրող սիրտ մը:

Պզտիկ հունտի մը արձակած առաջին տերեւերէն է որ մենք կ'որոշենք դալիք ծառին բնութիւնն ու նունը: Անա այսպէս է նաեւ մանկութեան մէջ, նկարագրիւր և տաղանդները կրնան որոշուիլ նորաբաց և զարգանալու վրայ եղող դեղեցկութեան մէջ:

Կէսօրէ ետք, մը երբ Յակոբ և իր կիներ իրենց դործերուն վրայ էին և Մէյրի ալ իր գրեթէ մաշած հազուատին վրան կարկտան մը կարելու վրայ էր, մեղմիւ գուռը զարնուեցաւ և յետոյ ներս մտաւ տիկին Էվընս այն բարի ազարակապանին կինը որը բարի, խանդակաթ, շատ յարգուած և սիրուած էր Լանֆիր հանկէլի գիւղացիներու շատերուն կողմէ:

— Բարեւ ձեզ, դրացի'ներ, ըսաւ խնդալով և ետքսը բոցալառուելով: Յակոբ կուրծքէ ինչպէս եղաւ, կը վախճամ թէ գէշ է, որովհետեւ շատոնց է քեզ դուրսը չեմ տեսած: Մօլլի' դուն ամէն օրուայ պէս ես և դուն իմ փոքրիկ Մէյրիս գու երբ երախայ էիր ես քեզ Թօտըլս կը կոչէի ինչու որ մեծ մանկան մը պէս շատ արագօրէն քու զօրաւոր ոտքերովդ կը վազէիր: Յետոյ չեմ յիշեր միթէ, ինչպէս ըսի, պզտիկ երախայ մ'էիր և մուկի մը պէս հանդարտ կը մնայիր մինչ հայրդ քու հպակցած պզտիկ պատմութիւն մը կ'ընէր, մասնաւորապէս Ս. Գրքի պատմութիւնները: Դանիէլ և Աբիւծները, կամ Դաւիթ և Գողիաթ, Պետրոս Բանտին մէջ, ահա ասոնք էին քու սիրածներդ: Այո, նաեւ Յովսէփ և իր եղբայրներուն պատմութիւնը և դուն

կը ճշայիւր երբ Յովսէփի եղբայրները զինքը գուրը իջեցնելով տուն կը դառնային Յակոբի այն գէշ սուտը խօսելու, որ ծեր մարդուն սիրտը խորտակեց:

— Հիմայ ալ այդպիսի բաներու հոգի կուտայ, ըսաւ Յակոբ ծօնս գործը զաղբեցնելով, և կամ առաջուրնէ աւելի է... Ես կը փափաքէի որ մենք կարենայինք զինքը քիչ մը դպրոց դրկել: Ինծի կը թուի թէ դժուար պիտի ըլլայ մանկան մը որ փափաք ունի և սորվելու ժամանակը հասած է: Տիկին Էվընս, արդէն ութ տարեկան է և ահա կարդալ չի գիտեր:

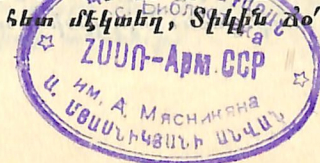
Մէյրի վեր նայեցաւ դէմքը կասկարմիր կտրած և աչքերը արցունքով լեցուած:

— Ո՛հ եթէ սորվիլ կարենայի՛... պոռաց ուժգնօրէն, ես արդէն մեծ աղջիկ մ'եղած եմ և շատ սարսափելի է կարդալ չի գիտնալը: Եւ եթէ գիտնայի, ես ինքնիրենս բոլոր սիրելի պատմութիւնները պիտի կարդայի և ոչ ոք չի պիտի նեղէի որ զանոնք ինծի պատմէ:

— Մէյրի', դուն կը մոռնաս որ մենք Ս. Գիրք չ'ունինք, ըսաւ Մօլլի ծօնս, և հատ մըն ալ գնելու չափ դրամ չ'ունինք քանի այնչափ սուղ և հազուադիւրս են անոնք:

— Այո, պատասխանեց տիկին Էվընս, այս բանը մեր երկրին համար մեծ պէտք մըն է, ամուսինս անցեալ օր ինծի կ'ըսէր թէ մէկը Ս. Գրքեր հազուադիւրս ըլլալ սկսեր են և այս բանը ամէն տեղ կը խօսուի: Նոյնիսկ անոնք որոնք կարող են վճարել, շատ դժուարութեամբ կ'ստանան ապսպրած ըլլալով, իսկ աղքատ ժողովուրդը երբէ'ք կարող չէ գնել: Բայց մենք կը յուսանք որ Լօնտօնի Քրիստոնէական Գիտութեան Ընկերակցութիւնը շուտով ուրիշներ ալ տպել պիտի տայ երբ պէտքը գտաւ ըլլայ: Այս ամէն խօսակցութեանց հետ մէկտեղ, Տիկին ծօնս, ազարակա-

63787-67

պանուհին շարունակեց, ես մոռցայ իսկ ըսելու ձեզ թէ ի՞նչ բանի համար եկած էի, ձեզի պիտի հարցնէի թէ արդեօք թարմ հաւկիթներ ունի՞ք: Մեծ ապսպը-րանք մը զրկուած է ինծի և մեր հաւերը զրեթէ չեն ածեր և ես կարող չեմ ուզուած թիւը լրացնելու: Ասկէ անկէ ժողուել սկսած եմ և տակաւին չի կրցայ լրացնել:

— Ինչո՞ւ աւելի Մէյրին գիտէ հաւերուն և հաւկիթներուն մասին, ըսաւ Մօլլի նայելով իր աղջկան երեսը, որը Ս. Գրքի մասին եղած խօսակցութեան ընթացքին ոչ մէկ ասեղ խոթած չէր կարկտանին վըրան: Իր աչքերը և այտերը իրենց խորունկ գոյնով և լոյսով կը ցուցնէին թէ նա որքա՞ն հետաքրքրուած էր խօսուածներով:

— Ինչ որ կը գտնեմ պիտի ցուցնեմ քեզ տիկին ի՞վընս, ըսելով մանուկը տեղէն ելաւ կէս յանցաւոր վիճակի մէջ:

Ի՞նչ յետոյ նա ներս եկաւ պղտիկ կողովի մը մէջ տասներկու հաւկիթներ զրած: Ագարակապանին կինը հաւկիթները իր պայուսակին մէջ զրաւ և զրամը վըճարելէ յետոյ Մէյրիի վարդակարմիր այտերը շոյելով ելաւ մեկնելու համար:

— Եւ այս բանը միտքդ պահէ պղտիկ օրիորդս, ըսաւ նա, մինչ մնաս բարի կ'ըսէր Յակոբի և Մօլլիի և զրան մէջ Մէյրին ալ բարեւելով: Այս բանը միտքդ պահէ իմ պղտիկ աղջիկս, ամիջապէս որ կարդաւ սորվիս (եթէ մինչեւ այն ժամանակ Ս. Գիրք չ'ունեա) երբ որ ուղես կրնաս մեր ագարակը դալ և մերինը սերտել, եթէ կարող ես այդքան հեռաւորութիւն մը քաշել:

— Երկու մղոն է միայն և բան մը չէ, ըսաւ Մէյրի վստահօրէն և ակնարկ մը նետեց իր գօրաւոր, պղտիկ և մերկ ոտքերուն: Այսպիսի հաճոյքի մը հա-

մար առկէ աւելին կը քաշեմ տիկին և յետոյ իր ձայնին ուրախ դարձուածք մը տալով աւելցուց, ամէն գնով այդ բանը պիտի ընեմ եթէ երբէք կարդաւ սորվիմ:

— Հոգ մի ըներ պղտիկ կին, քեզի պէսները մուծիս մէջ մնալու սահմանուած չեն, պատասխանեց տիկին ի՞վընս ուրախ և մխիթարիչ եղանակով մը: Տէրը կարիքը տուաւ և ինքը պիտի հատուցանէ, ասոր վստահ եղիր: Յիշէ՛ Մէյրի, երբ անօթի բազմութիւնը որ փրկչին կ'սպասէր, Տէրը զանոնք պարապ չի զրկեց, թէեւ ոչ ոք չի կրցաւ տեսնել թէ ինչպէս պիտի կերակրուէին, նոյնպէս Ան քեզ ալ պիտի հոգայ քեզի կենաց խօսքը տալով երբ ամենուն անկառաքայ կը թուի: Մնաս բարի դաւակս Տէրը օրհնէ քեզ:

Տիկին ի՞վընս, ոստայնանկին, իր կնոջ և Մէյրիի մեկնումի բարեւ մը տալէ վերջ դուրս ելաւ և մտաւ իր պղտիկ կողքը որ ագարակի տղոց մէկուն հոգածութեան տակ ճամբուն մէջ իրեն կ'սպասէր:

Մէյրի դուռը կեցած գիտեց իրենց այցելուն մինչեւ որ աչքէ անհետացաւ, յետոյ զայն դոցիլէ առաջ իր պղտիկ գորշ ձեռքերը կուրծքին վրան միացնելով և իր խորհուրդները համախմբուելով հետեւեալ աղօթքին ձեւը առնէ:— «Սիրեցիալ Տէր, որ հին ժամանակներուն անօթիներուն հաց տուիր, սորվեցուցիր և օրհնեցիր մինչեւ իսկ աղքատները, թոյլ տուր որ ես ալ սորվիմ և չի մի՞նամ խաւարի մէջ»:

Յետոյ դուռը գոցելով եկաւ և իր տեղը նստաւ իր մանկական սրտին մէջ որոշելով թէ եթէ Աստուած լսէ իր աղօթքը և պատասխանէ և ինք սորվի Անոր խօսքը կարդալ, ինքը իր ամբողջ կեանքը պիտի ընէ ինչ որ կրնայ որպէսզի ուրիշներ ալ օգտուին, ինչպէս որ ինքը օգտուած էր:

Թէ ինչպէ՞ս մեր փոքրիկ Մէյրին պահեց իր որոշումը այս շատ պարզ պատմութեան մնացեալ գլուխ ներուն մէջ պիտի տեսնուի:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԴԷՊԻ ԼՈՅՍ ԿՈՒԳԱՅ

Ո՛ր մութի մէջ նըստող հոգի,
Որ դողդոջուն ծեռք կարկառես,
Օրհնեալ երկրէ մի աւետիս
Բաց ականջով լսել կ'ուզես.
Ոչ միշտ պիտի դուն խարխափես,
Պիտ' փարատի մութ զիշերուան
Լոյս տեսնելու փափաքող սիրտք
Անոր տեսքովը պիտ' ջընծան:

Նախորդ գլխուն մէջ յիշուած տիկին Էվընսի՝ աշխատութենէն յետոյ երկու տարիներ անցած էին և տակաւին փոքրիկ Մէյրիի աղօթքին պատասխան մ'առնուած չէր:

Աւելի հասուն տարիքի մը համապատասխանող աշխատութեամբ և համբերութեամբ մանուկը՝ իր պարտականութիւնները կը կատարէր և մայրը շատ բաներու մէջ իրեն կ'ապաւինէր ինչ որ ընդհանրապէս մանկան մը զբաղմունքներուն մաս չեն կազմեր: Մէյրի աւելի քիչ ժամանակ ունէր երազելու, թէեւ նորէն Քատէր Խորիս նոյն վայրն էր որուն իր երեւակայուած թիւնը Ս. Գրոց տեսարանները և պատկերները կը միացնէր: Շատ քիչ պարապ ժամանակ ունէր ուրիշ բաներու համար և միշտ իր ամէնօրեայ պարտականութիւնները համար իր մօրը կ'ընկերակցէր: Փոխանակ տարեկից մանկանց հետ, այսպէս շարունակաբար իր մէ տարիքով մեծ անձերու հետ շփման դալով, պղտիկ կը մեծցաւ աւելի և աւելի լուրջ, աշխոյժ դէմք և

սովորութիւններ ունենալով: Հինօրեայ աղջիկ մը պիտի սեպուէր եթէ ապրած ըլլար այնպիսի տեղ մը, ուր հինի և նորի տարբերութիւնը գիտցուած ըլլար:

Ճիշդ այս օրերուն էր երբ Յակոբ Ճօնս իրիկուն մը դէմ Լանֆիհանկէլէն երկու մղոն հեռաւորութեան մը վրայ եղող Ապէրկինսօլունէն տուն եկաւ, ուր գացած էր վերջին ամիսներուն Մօլլիի հետ միասին գործած բրդեղէն լաթերը ծախելու:

Յակոբ օրուան մեծ մասը տունէն դուրս անցուցած ըլլալով հանդերձ տակաւին յոգնածութիւն չէր ցուցնէր: Աչքին մէջ փայլ մը և շրթունքին վրան ալ ժպիտ մ'ունէր, երբ հիւզակը մտնելով իրեն սովորական տեղը՝ կրակարանին քովի անկիւնը նստաւ:

Մէյրի՝ որուն քննող աչքը շատ քիչ անգամ կը սխալէր նշմարելու հօրը դէմքին և շարժումներին փոփոխութիւնը, դէպ' անոր վաղեց, կեցաւ առջեւ և բան մը փնտռելու պէս անոր երեսը կը նայէր:

— Ի՞նչ կայ հայրի՛կ, ըսաւ իր սեւ աչքերուն լոյսը անոր աչքերուն մէջ ցոլացնելով: Ուրախաւոր թւան մը պատահած է, եթէ ոչ դուն զքեզ այդպէս չի պիտի ցուցնէիր:

— Ի՞նչ սրամիտ աղջիկ մըն է սա, պատասխանեց Յակոբ մոլեգնօրէն մանուկը դէպ իրեն քաջելով և նստեցնելով զայն իր ծուկերուն վրան: Ի՞նչ սրամիտ պզտիկ կին որ իր ձեր հօրը բան մը ըսելը կը դիտնայ:

— Եւ այդ բանը ինձի՞ կը վերաբերի հայր, հարցուց Մէյրի Յակոբի երեսը վայժայելով և կամաց մը զարնելով:

— Բան մը որ ամենէն աւելի քեզի կը վերաբերի իմ վառեակս և մեզի ալ քու միջոցաւ:

— Ի՞նչ կրնայ ըլլալ, մըմնչեց Մէյրի արագ և անհամբեր հառաչանքով մը:

— Ի՞նչ է հայրի՛կ, ըսաւ տիկին ճօնո, մենք ալ գիտնալ կ'ուզենք:

— Լաւ, պատասխանեց Յակոբ, դուն ի՞նչ պիտի ըսէիր սիրելի Մօլլի եթէ մեր փոքրիկ աղջիկը ուսեալ կին մը ըլլար, թերեւս գիտնար գրել, կարգալ և հաշիւ ընել և ուրիշ չափ մը լաւ բաներ, ինչ որ իր ծնողքը մինչեւ հիմայ չի կրցան ընել:

— Ո՛հ հայր իմ:

Այս բացաղանջութիւնը Մէյրիէ եկաւ որը իր յուզման միջոցին Յակոբի ծունկերէն սահած և ոտքի վրայ անոր դիմաց կեցած էր, անշունչ սպասումով մը և թեւերը ամբօրէն ծալած:

Յակոբ վայրկեան մը լռիկ անոր դէմքին նայեցաւ և յետոյ ըսաւ մեղմօրէն.

— Այո՛, զաւակս, Ապէլիինօլունի մէջ դպրոց մը պիտի բացուի և արդէն վարժապետ մը նշանակուած է և եթէ իմ փոքրիկ Մէյրիս երկու մդոն քալելը հոգ չ'ընեն, պիտի կրնայ երթալ և կրցածին չափ սորվիլ:

— Ո՛հ հայր իմ:

— Լա՛ւ, աւելցուց Յակոբ կուշտ մը խնդալով, այս որչա՞փ «Ոհ հայր իմ»ներ պիտի ունենանք: Խորհեցայ թէ ուրախ պիտի ըլլաս իմ աղջիկս, եթէ սխալած չեմ: Գոհ մնացի՞ր սիրելիս, այնպէս չէ՞:

Պզտիկ դադարէ մը յետոյ Մէյրի ցած ձայնով մը բայց շատ զոհուեալ շեշտով մը պատասխանեց.

— Գոհ մնացի՞, անշուշտ այո, քանի որ հիմայ Ս. գիրքը կարգալ պիտի սորվիմ:

Յետոյ գաղափար մ'ունենալով ստուեր մ'անցաւ իր ուրախ դէմքին վրայէն և ըսաւ.

— Բայց մա՛յր, թերեւս դուն չի կրնաս թող տալ զիս:

— Թող տալ քեզ... այո՛, պիտի թողում զաւա-կըս, թէեւ չեմ կրնար ուրանալ թէ որչափ դժուար պիտի ըլլայ ինձ համար երբ առանց իմ պզտիկ աջ

ձեռքիս և առանց օգնութեան մնամ: Ի՞նչ աղէկութեանդ համար աղջիկս՝ ես տակէ աւելի դժուար բաներ ալ պիտի ընէի:

— Սիրելի բարի մայրի՛կ, բացաղանջեց Մէյրի, թեւը Մօլլիի պարանոցին շուրջ լռնելով և համբու-րելով զայն, բայց ես չեմ ուզեր որ դուն ծանր աշխատանքով ինքզինքդ յոգնեցնես: Դպրոց երթալէ առաջ ես մէկ երկու ժամ կանուխ պիտի ելլեմ և քեզի համար կրցածս պիտի ընեմ:

— Յետոյ, մանուկը երբ հորէն իր դործին նըստաւ, իր սրտին ուրախութեան մէջ Տէրօջը զոհուեա-կութեան երգ մը զրկեց, որ իր աղօթքը լսած և սոր-վելու համար ճամբայ բացած էր, որպէսզի խաւարի մէջ չի մեծնայ:

Յակոբ չարուհեակելով ըսաւ.

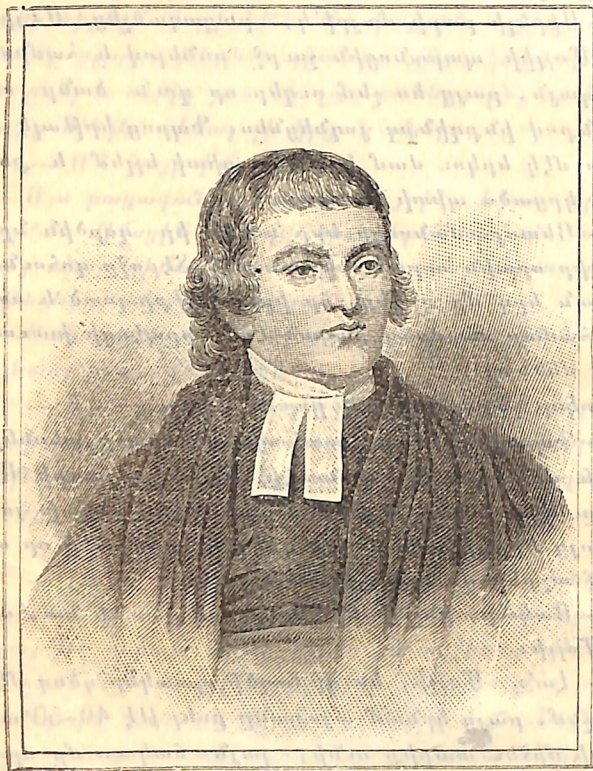
— Դպրոցի համար յատկացուած սրահը տեսնելու գացի և մինչ հոն կը դանուէի Պալա քաղաքի Մր. Չարլզը եկաւ: Առաջուց իր մասին թէեւ յաճախ լսած էի, բայց երբէք տեսած չէի զինք և ուրախ էի որ այս անգամ աչքերովս կրնայի տեսնել:

— Յակո՛բ, ինչպիսի՞ կերպարանք ունի նա, հարցուց Մօլլի:

— Լա՛ւ, Մօլլի, ես զիմագծի պատկեր զծող մէկը եղած չեմ, բայց կրնամ այսքանը ըսել թէ 40-50 տա-րեկանի միջեւ տարիք ունի, լայն ճակատ մը որուն ետեւ չի կահաւորուած միաք ունեցողի պէս չէ, այլ ճիշդ ընդհակառակը կը հասկցնէ քեզ թէ կը խորհի և ալ աւելին կ'ընէ: Դէմքը մասնաւոր երեւոյթ չ'ունի երբ չի ժպտիր, բայց երբ կը ժպտի կարծես արեղակա՞ն ճառագայթներուն պէս կ'ըլլան, որոնք մարդուն սրը-տին մինչեւ ներսիդին կը թափանցեն և ամբողջ էութեան թիւնը կը տաքցնեն: Հիմայ որ ես զինքը տեսայ և խօսիլը լսեցի կը հասկնամ թէ ինչպէ՞ս ան սյղքան

քարիք կ'ընէ: Կը լսեմ թէ նա տեղէ տեղ կ'երթայ
դպրոցներ բանալու աղքատ մանուկներու համար, ապա
թէ ոչ անոնք ազէտ պիտի մեծնային:

ՎԵՐ. ԹՈՎՄԱՍ ԶԱՐԸ

— Ինձի պէս... մըմնջեց Մէյրի զո՞ւ ձայնով մը:

— Ապէրկինօլունի մէջ բացուելիք այդ դպրոցին
գասաւտուն ո՞վ պիտի ըլլայ հարցուց Մօլլի:

— Լսեցի, կ'ըսէին թէ անունը ճօն Էլլիս է եղեր,
պատասխանեց Յակոբ, և կ'ըսուի նաեւ թէ նա բարի
է և այս գործին ալ յարմար մարդ մըն է: Ես ալ կը
յուսամ թէ այդպէս ըլլալը ինքը պիտի ապացուցանէ:

— Յակոբ, որչա՞փ ատենէն դպրոցը բացուած
պիտի ըլլայ, հարցուց իր կինը:

— Կը խորհիմ թէ երեք շաբաթէն, պատասխա-
նեց Յակոբ, և հիմայ Մէյրի, իմ աղջիկս, այս պատ-
մածներէս յետոյ դուն ալ կրնաս խորհիլ ընթերքի
նման բան մը բերել ինձ, կարծեմ թէ պատրաստած ես,
քանզի կէսօրէն յետոյ բերանս բան դրած չեմ:

Յաջորդ երեք շաբաթները Մէյրի ճօնսի սակէ ա-
ռաջ մտաբերած երեք ամիսներէն աւելի կամաց սահե-
ցան: Այնպիսի մանկական բաներ կային իր մէջ ո-
րոնք անհամբերութեան մէջ կրեւան կ'եղնէին և խոս-
տովանելու ենք որ ինքը առաջուան պէս իր ընտանե-
կան պարտականութիւնները խնդումով և ճշդապահօրէն
չէր կատարէր որովհետեւ իր խորհուրդները շատ հեռու
էին և իր սիրտը բաղձացուած բանին այնչափ անձ-
կօրէն կ'սպասէր:

— Յակոբ, և թէ այսպէս պիտի ըլլար, ըսաւ Մօլ-
լի իր էրկան իրիկուն մը, ևս պիտի ուզէի որ Ապէր-
կինօլունի մէջ դպրոց բանալու մասին իսկ չի խոր-
հուէր: Մանկան զլուխը այնքան դառցած է որ կար-
ծես թէ քնաչըջիկի մը նման կը քալէ և ի՞նչ պիտի
ըլլայ նա, երբ այդ դպրոցը բացուի՝ չեմ համարձակիր
խորհիլ իսկ:

— Մի խռովիր կնի՛կ, պատասխանեց Յակոբ ժղա-
տելով, ամէն բան լաւ պիտի ըլլայ: Չե՞ս տեսներ որ
իրեն փոքրիկ ուղեղը մեծնալու կը բաղձայ՝ մինչ կե-
րակրուելու պատահութիւն մը կայ: Անգամ մը սկսի,
շատ լաւ պիտի յառաջդիմէ իր տան գործն ալ միասին
ընելով: Մօլլի՛, տակաւին տասը տարեկան է, ևս իմ
կողմէս տեսներով չեմ տրտմիր երբ իր մէջ տակաւին
մանկական բան մնացած է, մինչ իսկ եթէ ինքզինքը
այդպէս ալ ցուցնէ, ինչպէս միշտ ծեր կնկան մը պէս
կ'երեւի:

Մէյրիի տնցուցած ամենակերպիցն երեք շաբաթաները վերջապէս վախճանին եկան և ինքը սկսաւ դըստը ողջ յաճախել և այսպէս իր կեանքին մէջ նոր չըջանալով սկսաւ:

Գիտութեան ծարաւի և անօթի մանուկը իր զատկերուն մէջ անխառն հաճոյք մը գտաւ: Ինչ որ ուրիշ տղաք ծանր աշխատանք կը կոչէին իրեն համար հաճոյք էր: Իր աշխուժութիւնը այնքան մեծ էր որ միշտ իր կարգին առաջինը ըլլալով անհաւատալի շատ կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ կարգաւ և գրել սկսաւ:

Ուսուցիչը, որ իր աշակերտներուն նկարագիրն ու տաղանդները քննելու համար արագ աչք մ'ունէր, շուտով Մէյրիի մասնաշաղկութիւնները նշմարելով քաջալերեց զայն դպրոցին մէջ աւանդուած գիտութեանց հետապնդման մէջ և այս պղտիկ աղջիկը վարժապետին բարութիւնը շատ ժրջանութեամբ փոխարինեց:

Որչափ որ ալ ուղեղը կերակրուեցաւ, սիրտը երբէք չի ցրտացաւ և կամ գործնական ուժերը չի չքացան: Մօլլի ձօնա հիմայ Մէյրիի տնական պարտականութեանց կատարման մէջ սխալ չէր գտնէր: Մանուկը կանուխ կ'ելնէր և իր գործը նախաձաչէն առաջ կ'ընէր և կէսօրէ ետք դպրոցէ վերադարձին նորէն մօրը կ'օգնէր և բաւականաչափ ժամանակ ալ կը պահէր յաջորդ օրուան դասերը սերահելու համար:

Դպրոցին մէջ ամէնուն սիրելին էր և իր ընկերներուն նախանձին առարկան չէր նկատուէր: Այս բանը թերեւս իր բնածին միտումին և բարեացակամ ձեւերուն կը պարտէր, որով նա միշտ իր կարելիութեան սահմանին մէջ ուրիշներուն ալ օգնելու ձգտում ունէր:

Առտու մը պղտիկ աղջիկ մը դպրոց հասնելով տխուր կերպով կուլար և երբ պատճառը հարցուեցաւ՝ ըսաւ թէ ճամբան մեծ շուն մը իր թղթէ կապոցը որով

կէսօրուան դադարին ուտելու համար իր կերակուրը կը բերէր, խլած և փախած էր և ստիպուած էր բոլոր օրը անօթի մնալու: Աշակերտներէն ոմանք մանկան անհոգութեան վրան խնդացին, և ոմանք ալ զինքը վախկոտ կոչեցին քանի որ շան ետեւէն վազելով կերակուրը ետ խլած չէր: Բայց Մէյրի պղտիկին քով երթալով սկանջին բան մը փախաց և արցունքոտ աչքերը չորցնելով կարմրած այտերէն համբուրեց: Ահա մանուկը կը ժպտէր և ուրախ էր նորէն:

Երբ ճաշի ժամը հասաւ Մէյրի և առանց կերակուրի մնացած աղջնակը անկիւն մը քով քովի նստան և Մէյրիի կերակուրին կէսէն աւելին պղտիկ մանկան բերանը գնաց: Միւս աշակերտները տեսնելով պմօթ զգացին և կասկած չ'կայ թէ Մէյրիէ զատ և ոչ ոք խորհուրդը ունեցաւ անձնազոհութեան գնով մը այսպիսի բարի և դրացիական գործ մ'ընել: Այս դասը իրենց համար պարտալի չէ՝ գնաց, որով այդ օրէն սկսեալ դպրոցին մէջ Մէյրիի բարի աղբեցութիւնը զգալի եղաւ:

Ուսմանց մէջ նա որոշ կերպով յառաջացաւ և այս ալ իրեն մէջ ի մանկութենէ տեսնուած օգտակար յատկութիւններու կատարելագործմանց պատահութիւն տուաւ:

Անգամ մը, օրինակի համար, երբ կը պատրաստուէր դէպի տուն՝ երկու մղոն ճամբան կտրելու ելելէ, տեսաւ որ արձակումէն յետոյ դպրոցին մէկ անկիւնը պղտիկ տղեկ մը նստած էր, գիրք մը, աղտոտ քարետախտակ մը և բթածայր քարեղբիշ մը իր առջեւ ունենալով: Խեղճ տղան արցունքները իր թեւաւարտ գործին վրան կ'իյնային և պարզ կերպով կը տեսնուէր թէ նա մանկական յուսահատութեան մը մէջն էր: Դպրոցի ժամերուն նա իր ժամանակը պարտալ կերպով վատնած և դասը բացատրուած ատեն մը տիկ ըրած չէր և հիմայ ալ դպրոցին կարգապահու-

թիւնը կը պահանջէր որ ետեւ մնար, մինչ ամէնքը գացած էին՝ իր պարտականութիւնը լմնցնելու համար:

Այդ օր Մէյրիի զուլսը կը ցաւէր և տուն երթալուն կ'սպասէր: Բայց այդ անկիւնը նետուած արտասուալից և տխուր պղտիկ դէմքը տեսնելուն պէս իր անձին մասին ունեցած խորհուրդը վաւեց և երբ միւս աղոց ձայները հեռուները մարեցան, անհեակին մէկ կողմէն միւսը երթալով և ծռելով պղտիկ ուսանողին ուսին վրան ըսաւ.

— Ի՞նչ կայ սիրելի Ռօպին, իր հնօրեայ ձեռով, սիրով և ցած ձայնով մը: Ո՞հ կը տեսնեմ թէ դուն այդ գումարումը պիտի ընես: Ես դայն քեզի ընելու կարող չեմ և զիտես որ այդ տեսակ մը խարէութիւն պիտի ըլլայ, բայց դուն ինքնիրենդ ընելու հա: Կը խորհիմ թէ քեզի կրնամ բացատրել:

Այսպէս ըսելով Մէյրի իր թաց սրբիչի կտորը բերաւ քարետախտակը մաքրեց և հին դանակ մ'ալ հանելով քարեգրիչը սրցուց:

— Հիմայ, ըսաւ նա ուրախօրէն ժպտելով, նայէ՛ ահա ես գրքին մէջ գրուածին պէս գումարը կը գրեմ, և քարետախտակին վրան գրեց յստակ բայց ոչ այնչափ զեղեցիկ թուանշաններով, խնդրին գումարը:

Այսպէս քաջալերուած Ռօպին խելքը իր գործին տալով և պղտիկ օգնութեամբ մը շուտով խնդիրը լըրացուց և Մէյրի թեթեւ սրտով մը, որ զլսուն ծանրութիւնը անցուց, դէպի տուն վաղեց ուրախանալով թէ այն օր իրեն համար սորված էր կարող էր ուրիշներուն ալ օգտակար ընել:

Դպրոցի բացումէն վերջ չատ չի տեսնեց կիրակնօրեայ դպրոց մ'ալ բացուեցաւ և առաջին կիրակին իսկ երբ աղոց կը սորվեցուէր, ահա մեր պղտիկ բարեկամն ալ հոն էր, օձառին և ջուրին կրցած բրածին չափ մաքուր, պայծառ աչքերով և աշխոյժ դէմքով իր

սորվելու համար ունեցած մեծ փափաքն ու հետաքրքրութիւնը ցուցնելով:

Նոյն իրիկունը փոքր ժողովատեղիի ժողովէն յետոյ տիկին Էվլենս՝ բարի ազարակաղանուհին տուն դառնալու համար իր միաձի կառքը կ'ելլէր, զղաց որ ձեռք մը թեթեւօրէն իրեն կը զպչէր և իրեն ծանօթ ձայն մը կ'ըսէր.

— Կը հաճիք, կրնամ ձեզի վայրկեան մը խօսիլ:

— Անշուշտ զաւակս, պատասխանեց բարի կինը իր փայլուն երեսը Մէյրիի դառննելով, ի՞նչ ըսելիք ունիս ինծի:

— Երկու տարի առաջ բարի եղար ինձ խոստանալ թէ երբ կարգալ սորվէի պիտի կրնայի ձեր ագաւակը գալ և ձեր Ս. Գիրքը կարդալ:

— Այո, ես լաւ կը յիշեմ որ խոստացայ, պատասխանեց Տիկին Էվլենս: Լա՛ւ, զաւակս կարգալ գիտե՞ս:

— Այո՛ տիկին, պատասխան տուաւ աղջիկը, հիմայ կիրակնօրեայ դպրոց կ'երթամ և Ս. Գրոց դասեր պատրաստելու հմ: Եթէ բարեհաճիք թողուլ չաբաթուան մէջ օր մը ազարակը դամ, թերեւս չաբաթ օրը երբ կէս օր արձակուրդ ունինք, քեզի բաւակաւ նաչափ շնորհակալ ըլլալու կարողութիւն չ'ունիմ:

— Շնորհակալ ըլլալու պէտք չիկայ, պղտիկ աղջիկ, եկո՛ւր և դաս բարով: Գալ չաբաթ օր քեզի կըսպասեմ: Տայ որ Տէրը իր խօսքը քեզի մեծ օրհնութիւն մը ընէ:

Տիկին Էվլենս վայրկեան մը Մէյրիի ձեռքը բռնած անկեղծօրէն սեղմեց և յետոյ կառքը մտնելով ձին ճամբայ ելաւ դէպի տուն երթալու համար որը կարծես զիտէր թէ ծէր ազարակաղան Էվլենս յօղացաւով պառկած էր և իր կինը կը փափաքէր կարելի եղածին չափ շուտ տուն վերադառնալ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԵՐԿՈՒ ՄՂՈՆ Ս. ԳՐՔԻ ՄԸ ՀԱՄԱՐ

Գըրուած է թէ մարդ ոչ միայն
Գ'ապրի հացով այս անցաւոր.
Դուն տաս հոգւոյն իր ծընընդեան
Յարմար, անմա' մի կերակուր.
Սակայն եւ մէջ մեր արտերուն
Հունձը ոսկեղէն դուն կ'աճեցնես,
Ձի տաս կորով մեր սրտերուն,
Առատ ձեռքեղ կիսնք կը բաշխես:

Մ. Էվընսի ագա-
րակը հին ձեւով չի-
նուած զարմանալի
վայր մըն էր: Տունը՝
մեծ և անկանոն շէնք
մըն էր, շատ անյար-
մար բարձրութիւն-
ներ, խորութիւններ
և շատ մըն ալ տձեւ
և չ'ակնկալուած տե-
ղեր բացուած պատու-
հաններ ունէր: Եւ
տակաւին այս տան
մէջ ընտանեկան տե-
սակ մը հանդստութիւն կար որ ուրիշ աւելի լաւ և
աւելի տեսքով բնակարաններու մէջ չ'իկար: Ետեւի
մասին մէջ կային գրքի շէնքերը՝ պզտիկ տուններ կո-
վերու համար, հաւնոցներ, ախոռներ և խոզերու հա-
մար յատկացուած խցիկները: Ասոնցմէ անդին կար

քան չորցնելու գետինը՝ չըջապատով դաշտ մը որ «Հի-
ւանդանոց Մարգագետին» կը կոչուէր, որովհետեւ
անկարող անասուններու իբր հանգստավայր կը գոր-
ծածուէր:

Երկու տարի առաջ ժողովին մէջ արդէն մենք ա-
գարակապանին ծանօթացած ենք, երբ նա Մէյրիի հետ
այնպէս քաղցրօրէն խօսեցաւ: Տակաւին նոյն բարի,
խոնարհ, աշխատասէր և աստուածալախ մարդն էր որ
երբէք իր զործի պէտքերուն և արամուլթեանց մէջ
չէր մոռնար թէ ամէն բան՝ Տուողին կը պարտէր, որ
իւր անձրեւը կը զրկէր սերմերը ջրելու և իւր արեւը՝
հունձըը հասունցնելու համար:

Ուրիշ ագարակապաններու նման նա երբէք սովո-
րութիւն չ'ունէր նախախնամութենէն դժգոհ ըլլալու
և սխալներ գտնելու Աստուծոյ ըրածներուն մէջ, երբ
չոր խոտը ներս չի տարուած վրան անձրեւ տեղար,
կամ եթէ կանխահաս աչնան քամի մը մանդաղ գոր-
ծածուկէ առաջ ցորենը հողին հաւասար պատկեցնէր,
ուրկէ որ ելած էր: Նորէն, երբէք չէր գանդատէր և
մոմար երբ իր պարծանքի առարկայ և դործունեայ
արջառներուն մէջ հիւանդութիւնը կը ծաւալէր և իր
ոչխարներուն շատերը կ'առնէր ու կը տանէր, որոնք
Անգլիական սեղաններու համար անուանի Ուէլշ ոչ-
խարի միսը հայթայթելու որոշուած էին: Կարճ խօսե-
լով նա գոհ էր ինչ որ Տէրը կը զրկէր և Յորի նման
երբ դժբաղդութիւն մը պատահէր, «Տէրոջը ձեռքէն
բարիքը ընդունինք իսկ չարիքը չ'ընդունինք» կըսէր:

Տիկին Էվընսի մասին ասկէ առաջ խօսեցանք,
միայն սաքանը աւելցնենք թէ նա իրապէս աշխար-
հային և թէ ալ հոգեւոր դործերու մէջ օգնող մէկն
էր: Ահա այսքանը բաւ է զինքը գովելու համար:

Այս արժանի զոյգը երեք զաւակներ ունեցած էր:
Ամենամեծը չափահաս էր արդէն, որ շատ գեղեցիկ

աղջիկ մըն էր և իր մօրը մեծ հանգստութիւն և օգնութիւն մըն էր: Կրտսերները մանչեր էին և մէկ երկու մղոն անդին նախակրթարան մը գացած էին: Այս տղաքը մարդավարի, բարձր հոգևով օժտուած պզտիկներ ըլլալով, նաեւ լաւ կրթուած և իրենց ծննդքին պէս պարկեշտ և ճշմարտասէր էին:

Ահա այսպիսի ընտանիքի մը մէջ մեր փոքրիկ Մէյրին սիրով և բարութեամբ կ'ընդունուէր: Նախ վախկոտ և ամէկոտ եղաւ քանի որ այս ազարակը իրեն մինչեւ հիմայ տեսած տուներէն շատ լաւ կերեւնար: Հոս տաք մթնոլորտ մը և առատութեան հաճելի նշանները կը տեսնէր, մինչ անդին Յակոբ ձօնսփխեղճ հիւղակին մէջ ամէն ինչ խնայողութեան, չ'ըսելու համար քիչութեան աստիճանին մէջ էր:

Մէյրիի ամէկոտութիւնը երկար չի տևեց և արդարեւ ամբողջովին անհետացաւ դրան սեմէն ներս անցնելէն քիչ վերջ, ուր տիկին Էվընս զինքը զիմաւորեց, և բարի դալուստ մաղթելով մայրական համբոյր մը տուաւ:

— Ներս եկո՛ւր պզտիկս, ըսաւ բարի տիկինը և տարաւ զինքը գէպի հանգստաւէտ և հին ձեւով չինուած խոհանոցը ուր կրակարանին վրան կաթսայ մը կ'եռար և թէյի համար պատրաստուած չամչախառնէ կարկանդակի մը զգլխի հոտը օդը լեցուցած էր:

— Եկո՛ւր տաքցիր, ըսաւ տիկին Էվընս և յետոյ սրահը կ'երթաս Ս. Գիրքը սերտելու համար: Մատիտ մը և թուղթի կտոր մը ունի՞ս ուղածներդ նօթագրելու համար

— Այո, չնորհակալ եմ տիկին, ես հետս բերի, ըսաւ Մէյրի:

Քանի մը ըրաւէի համար նա նստաւ փալիւղ կըրակին զիմաց տաքնալու և յետոյ սրահը ընդունուեցաւ ուր հոն, մէջտեղը, սեղանին վրան, ճերմակ լա-

թով մը լաւ կերպով փաթթուած՝ դրուած էր թանկագին Գիրքը:

Կարծուելու չէ թէ Ս. Գիրքը այսպէս խնամքով պահուած ըլլալուն երբէք չէր գործածուէր, ընդհակառակը իրիկուն և առտու աղօթքներու ատեն կը կարդացուէր և ազարակապանը ինչ ինչ առիթներու որ կէս ժամուայ պարապոյ ժամանակ դտնէր, Ս. Գրքէն զատ ուրիշ գիրք չէր սերտէր և կ'աշխատէր որ անոր խօսքերը հասկնայ:

— Քեզի պէտք չեմ տեսներ ըսելու թէ Ս. Գիրքը խնամքով գործածուելու է և էջերը մեղմիւ դարցնելու է, ասոր վստահ եմ, ըսաւ տիկին Էվընս, և գիտեմ որ դուն կարող ես այդպէս ընել: Եւ հիմայ իմ զաւաւկըս, ես քեզ Ս. Գրքին հետ առանձին պիտի թողում և երբ կիրակնօրեայ դպրոցիդ դասը սորվիս և կարդաս բոլոր ուղածներդ, նորէն խոհանոց եկուր և երթալէդ առաջ քիչ մը թէյ առ:

Յետոյ բարի ազարակապանին կինը գնաց և Մէյրի կեանքին մէջ առաջին անգամը ըլլալով Ս. Գրքին հետ առանձին մնաց: Մանուկը լաթը վերցուց և լաւ մը ծալլելէյետոյ մէկ կողմ դրաւ, յետոյ դողդոջուն ձեռքերով բացաւ գիրքը և Յովհաննու հինգերորդ գլուխը բացաւ և իր աչքերը հետեւեալ խօսքերուն հանդիպեցան. «Գրքերը քննեցէք, վասնզի անոնցմով կը սեպէք յաւիտենական կեանքը ունենալ և բուն անոնք են որ ինծի համար կը վկայեն»:

— Պիտի, պիտի քննեմ, պոռաց նա, կարծես ըզգաց թէ այս խօսքերը ուղղակի Աստուածային ձայնի մը միջոցաւ իրեն խօսուած ըլլային: Պիտի քննեմ և սորվիմ ինչ որ կրնամ: Ո՛հ երանի թէ ես իմ անձնական Ս. Գիրքս ունենայի...

Այս փափաքը, այս հառաչանքը հաղուագիւտ և բաղձացուած գանձին համար մեծ համերգի մը փառաւոր

Ներդաշնակութեան ձայնանիշն (key-note) էր որ տա-
րիներ յետոյ զանգուածօրէն տարածուելով վիթխարի
կոհակներու նման թաւալեցաւ համայն երկրագնդիս
վրան: Այո՛, խեղճ մանկան մը սրտին այս փափաքը
ապագային միլիոնաւոր հոգիներու լոյսին և գիտու-
թեան համար ծրագրուած էր: Այսպէս, յաճախ Աս-
տուած այս աշխարհի տկար բաները կ'ընտրէ իր մեծ
ծրագրիւնները յառաջ տանելու և իր կամքը կատարե-
լու համար: Հոս անգամ մըն ալ իր օրինակ կ'երեւ-
նայ թէ պզտիկ բաներու սկզբնաւորութիւնը մեծա-
մեծ արդիւնքներ կ'ունենայ, արդիւնքներ որոնց կա-
րեւորութիւնը յաւիտենականութեան այս կողմին վը-
րայ հաշուի առնել կարելի չէ:

Երբ Մէյրի յաջորդ օրուան Ս. Գրոց դասը սոր-
վիլը աւարտեց և հանգստաւէտ խոհանոցին մէջ առատ
կերակուր մ'ունեցաւ. իր բարեկամներուն «մնաք բա-
րով» ըսելով գէպի տուն ձամբայ ելաւ: Իր միտքը
սպասումով մը լեցուն էր ուրկէ որոշում մը կամաց
կամաց կերպարանք կ'առնէր:

Ահա վերջապէս հետեւեալ ձեւը առաւ.

— Ես պէտք է որ իմ անձնական Ս. Գիրքս ու-
նենամ, ըսաւ նա չափ բարձր ձայնով իր նպատակին
եռանդէն մղուած: Ես պէտք է հատ մը ունենամ եթէ
պէտք ըլլայ տասը տարի ալ խնայողութիւն ընել:

Այս բանը մանկան միտքին մէջ որոշուած էր երբ
տուն հասաւ:

Ծնունդը եկաւ և իրեն հետ ալ արձակուրդները
Մէյրիի և իր հետ Ապէրկինօլուինի դպրոցը յաճա-
խող աշակերտներուն համար: Մեր փոքրիկ հերոսու-
հին դասերուն զաղբելուն համար կարելի է որ տխրէր
եթէ նոր ծրագրին՝ Ս. Գիրք մը գնելու համար ար-
ձակուրդի օրերուն բան մը չահելու սկսիլը որոշած
չ'ըլլար: Իր տնական պարտականութիւնները առանց

զանց առնելու կարգադրեց որ պզտիկ գործեր ընէ ու-
րոնց համար դրացիները զինքը ուրախութեամբ կը
վարձատրէին: Երբեմն մայր մը որ լուացքի տաշտին
առջեւ կ'ըլլար, նա անոր երախային հոգ կը տանէր,
երբեմն ալ անտառներէն վառելանիւթի համար պզտիկ
ճիւղեր կը հաւաքէր և կամ ընտանիքի մը յոգնած
մօր մը կարկտուքը կ'ընէր և այս վերջինը այս օգ-
նութենէն չնորհակալ ըլլալով պզտիկ դուստր մը կը
վճարէր:

Իւրաքանչիւր կէս բէնին, իւրաքանչիւր ֆար-
տինկը (ֆարտինկը անսովոր վարձատրութիւն մը չէր
այսպիսի աղքատ ընտանիքներու մէջ որոնց մասին կը
խօսինք), կը ձգուէր այն պզտիկ զանձանակին մէջ
զոր Յակոբ շինած էր այս նպատակին համար և կա-
փարիչին վրան ալ ծակ մը կար: Այս զանձանակը դա-
րակի մը մէջ կը պահուէր ուր Մէյրի կարող էր հաս-
նիլ: Իրական և բաղձալից ուրախութիւն մըն էր իրեն
համար, երբ իր օրական չահածը՝ թէրեւս մէկ երկու
պղնձադրամ՝ կը ձգէր անոր մէջ կարօտով սպասելով
այն ժամանակին երբ պիտի գոյանար այն դուստրը՝
զժեպղաբար բաւական մեծ, որ Ս. Գիրք մը պիտի գնէր:

Այս օրերուն էր որ տիկին Էվընս մանուկին ան-
յադ փափաքը գիտնալով, ուղեւով քաջալերել զայն և
օգնել, իրեն երկու հաւ և աքաղաղ մը նուիրեց:

— Ո՛հ, ոչ սիրելիս, ինծի չնորհակալ մի՛ ըլլար,
ըսաւ մինչ Մէյրի կը ջանար ըսելու թէ որքան երախ-
տապարտ էր, ես այս բանը ըրի նախ օգնելու քեզի
սրտիդ բաղձացած այդ Ս. Գրքին համար, յետոյ քեզ
սիրելուս քեզի հաճոյք մը պատճառել կ'ուզեմ: Այս-
պէս, հիմայ իմ զաւակս, երբ զարնան սկիզբը հաւե-
րը ածել սկսին կրնաս հաւկիթները ծախել ինչու որ
անոնք քու ստացուածքդ պիտի ըլլան, կընես ինչ որ
ուզես, կրնաս դրամը ոեւէ բանի մը գործածել, բայց

կը կարծեմ թէ քու ինչ ընելդ գիտեմ, աւելցուց ժըպիտով մը տիկին էվլենս:

Առաջին արծաթ դրամը որ Մէյրի գոհունակութիւնը ունեցաւ գանձանակին մէջ ձգելու, հաւկիթներու վաճառումէն առաջ ստացուած էր և ասկէ առաջ ընդունած դրամներէն շատ տարբեր ձեւով մը: Իրիկուն մը Թովայնէն կուգար մեծ ճամբայէն քալելով, ուր իր հօր կողմէ գործի մը համար դրկուած էր: Ծամբուն մէջ ինկած բանի մը զարնուեցաւ իր ոտքը և ծռելով վերցուց: Գտաւ որ կաշիէ մեծ քսակ մըն էր: Զարմանալով թէ որունը կրնար ըլլալ, մանուկը յառաջ գնաց և տունը հասնելու կէս մղոն մնացած մարդու մը հանդիպեցաւ որ կամաց կամաց կը քալէր և կ'երեւնար թէ բան մը կը փնտռէր: Մէյրիի մօտենալուն վեր նայեցաւ և աղջիկը տիկին էվլենսի տագոր՝ ագարակապան կրիվզը ճանչցաւ:

— Ա՛հ, բարի իրիկուն Մէյրի ձօնս, ըսաւ նա, մեծ կորուստ մ'ունեցայ... Շուկայէն տուն վերադարձիս քսակս կորսնցուցի և...

— Ծիչդ հիմայ ես քսակ մը գտայ տէր իմ, ըսաւ Մէյրի, արդեօք ա՞յս է:

— Դո՛ւն, քսակ մը գտար, աշխուժօրէն բացաւ գանչեց ագարակապանը: Այո՛, անտարակոյս սիրելիս, այդ իմինս է և ես շատ երախտապարտ եմ քեզի: Ո՛չ, կեցիր վայրկեան մը կանչեց Մէյրիի ետեւէն, մինչ նա արդէն ճամբայ ելած էր: Դեզի պզտիկ բան մը տալ կ'ուզեմ քու հաւատարմութեան... Ըսել կուզեմ պըզտիկ բան մը իբր շնորհակալութիւն:

Մինչ կը խօսէր իր մատը և բթամատը փայլուն շիլինի մը վրան փական, որը վստահաբար մեծ վարձատրութիւն մը չէր աղքատ աղջկան մը որ ծանր քրտակ մը գտած էր: Բայց խորհեցաւ աւելի լաւ է (կամ ամենագէշը) և շիլինին փոխարէն վեց բէննենոց մը

տալ և երկնցուց զայն Մէյրիի որ շնորհակալութեամբ ընդունեց և կրցածին չափ արագ տուն վազեց արծաթ գանձը ապահով կերպով գանձանակին մէջ ձգելու ուր իրմէ աղքատ եղող եղբայրներուն քովը ընկերակցաբար կրկար տարիներով փակուած պիտի մնար:

Ծնունդի արձակուրդի օրերը շուտով անցան: Մէյրիի դժուար կգաւ թէ դասեր սորվիլ և թէ ալ կիրակնօրեայ դպրոցի գործերուն համար ամէն շաբաթ օր Ս. Գիրքը սերտելու համար ագարակը երթալ: Ի՞նչ ընէր ասոնք և իր առտնին գործերը: Շաբաթներ կ'անցնէին առանց ժամանակ ունենալու Սուրբ Գանձը գնելու համար բէննի մը չահելու:

Շատ անգամներ շաբաթ իրիկունները տուն գալու կ'ուշանար և ատենը մէյ մը Մօլլի իրեն համար անհանդիստ կըլլար: Գիտէր թէ Մէյրի միշտ բլուրնեղու վրայէն կտրուկ ճամբաներէ կուգար, այնպիսի ճամբաներէ որոնք թէեւ ցորեկ ատեն ապահով, բայց մութը կոխելէ յետոյ խորտուբորտ և անհաճելի էին, եթէ ոչ վտանգաւոր քանի որ ձմեռուան իրիկունները լոյսը կանուխէն կ'անհետանար:

Ահա այսպիսի պարագայի մ'առթիւ Մօլլի և Յա կոր նստած իրենց աղջկան կ'սպասէին: Հին ժամացոյցը արդէն ժամը ութը զարկած էր և ասկէ առաջ նա այսքան ուշացած չէր:

— Մեր Մէյրին պէտք էր հիմայ տունը հասած ըլլար Յակոբ, ըսաւ Մօլլի, խղիւղով այն լուրթիւնը որ միայն Յակոբի ոստայնանկի գործարանը կը վերգողէր: Շատ մթնեց և այս գիշեր լուսին ալ չիկայ: Եթէ բլուրին վրայի կտրուկ ճամբէն գայ, հոն շատ խորտուբորդ է և Տէրը օրհնէ զինքը, այնպիսի մէկը չէ որ երկայն ճամբան ընտրէ երբ կարճը գտած է: Իր գալու ժամանակը արդէն չառո՞նց անցաւ, կը յուսամ թէ իրեն վտանգ մը պատահած չէ: Մօլլի դէպի պատահանը երթալով դուրս նայեցաւ:

— Մօլլի՛, դուն ղեկդ անհանդարտ մի՛ ընիր, պատասխանեց Յակոբ գործին դադար տալով, Մէյրի բարե գործի մը համար գացած է և Ան որ անոր սրտին մէջ բարի բաներու սէրը դրաւ, դուրս ելլելու և ներս մտնելու պահուն ալ զինքը յաւիտեանս յաւիտենից պիտի խնամէ:

Յակոբ լրջօրէն խօսեցաւ և այնպիսի հաստատ եղանակով մը որ իր կինը մխիթարեց, ինչպէս ասկէ առաջ ևս իր խօսքերը նոյն ազդեցութիւնը ըրած էին: Եւ անա ճիշդ նոյն պահուն թեթեւ ոտնաձայն մը դռնէն լսուեցաւ, փականքը վերցուեցաւ և Մէյրիի մատաղ հասակը հիւղակը մտաւ՝ իր սեւ աչքերը խնլացիւթեամբ կը փայլէին, իր աշտերը մարմնամարզէն կարմրած և իր պայծառ դէմքը աշխոյժ ոգևորութիւն մը կը տարածէր հիւղակին մէջ:

Այս բանը Յակոբի և Մօլլիի դէմքին վրան ալ անդրադառնալով կը ցոլար:

— Լա՛ւ, զաւակս, այսօր ի՞նչ սորվեցար հարցուց Յակոբ, կիրակնօրեայ դպրոցի դասը սերտեցի՞ր:

— Ո՛հ հայր, սերտեցի և հրաշալի դաս մ'էր, պատասխանեց մանուկը: Դասը և Մր. Էվընս զիս այսպիսի ուշացուցին:

— Ինչպէ՞ս Մէյրի, հարցուց Մօլլի, մենք քեզ համար անհանգիստ եղանք վախճալով թէ մի գուցէ բան մը պատահած է:

— Այդպէս ընելու չէիք սիրելի մայրիկ, պատասխանեց պզտիկ աղջիկը, իր հօր խաղաղ վստահութեան նայելով: Աստուած գիտէր թէ ես ինչ բանի համար գացած էի և թոյլ պիտի չ'տար որ ինծի փնաս մը գար: Ո՛հ հայրիկ, որչա՛փ Անոր մասին կը կարդամ այնչափ աւելի գիտնալ կը փափաքիմ և հանդիստ պիտի չ'ըլլամ մինչև որ իմ անձնական Ս. Գիրքս չ'ուսնենամ, բայց այսօր ազարակապանին Ս. Գրքէն մեծ մաս մը հետս բերած եմ:

— Ի՞նչ ըսել կուզես Մէյրի: Ի՞նչպէս կրնաս այդպիսի բան մը ընել հարցուց Մօլլի զարմանալով:

— Մի միայն իմ գլխուս մէջ սիրելի մայրիկ, հարկաւ և յետոյ ցած ձայնով մը աւելցուց, և նաեւ իմ urs'hu մեջ:

— Եւ ի՞նչ է այդ կտորը, հարցուց Յակոբ:

— Մատթէոս աւետարանի եօթներորդ գլուխն է, ըսաւ Մէյրի: Մեր կիրակնօրեայ դասը առաջին համարէն մինչև տասն և երկուերորդ համարն էր, բայց այնչափ դիւրին և այնչափ գեղեցիկ էր որ յառաջ երթալով ամբողջ գլուխը գոց սորվեցայ: Եւ ճիշդ լմընացուցած պահուն Մր. Էվընս ներս եկաւ և հարցուց թէ ամէն բան հասկցած էի թէ ոչ և երբ ըսի թէ տակաւին քանի մը կէտեր կային որ զիս կը չփոթեցնէին ինքը բարի եղաւ զանոնք ինծի բացատրելու: Հայրի՛կ և մայրի՛կ, եթէ կը փափաքիք ամբողջ գլուխը կրնամ ըսել:

Այսպէս Յակոբ իր գործը մէկդի ընելով կրակաբանին մօտ անկիւնը՝ իր հին տեղը նստաւ և Մօլլի ալ կարելու սկսաւ մինչ Մէյրի հօրը ոտքերուն քով աթոռակի վրայ նստած առաջին համարէն սկսելով առանց սխալի և առանց վարանման ամբողջ գլուխը կրկնեց, այնպիսի եղանակով և չեչուով մը որ ճամբատութիւնները հրաշալի կերպով ըմբռնած ըլլալը և անոնց հանդէպ տաժած համակրութիւնը ի յայտ կը բերէր:

— Այս իմ խօսքերուս նշան դիր կնիկ, ըսաւ Յակոբ այդ գիշեր երբ արդէն Մէյրի անկողին մտած էր: Այդ մանուկը իր մահուընէ առաջ Տէրոջը համար գործ մը պիտի ընէ: Չե՞ս տեսներ թէ ինչպէս Ան իր Գառնուկը խոտաւէտ արօտներու և հանդարտ ջուրերու քով կ'առաջնորդէ: Ինչո՞ւ Մօլլի, երբ նա կը կրկնէր այն համարը՝ «Խնդրեցէ՛ք և պիտի տրուի ձեզի», ես անոր աչքերուն փայլիլը և աշտերուն բոցավառուիլը տեսայ և գիտեցայ թէ նա իր սրտին մէջ դրած Ս. Գրքի մասին կը խորհէր և չեմ տարակուսիր թէ ինքը յաճախ անոր համար կ'աղօթէ և որուն մենք տեղեակ չենք: Տէրը օր մը զայն իրեն պիտի տայ: Այս բանին քաջ համոզուած եմ: Այո, Մօլլի մեր Մէյրին իր Ս. Գիրքը պիտի ունենայ:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԱՄԵՆԱՊՁՏԻԿ ԲԱՆԻ ՄԷՋ ԻՍԿ ՀԱՒԱՏԱՐԻՄ

Ինծի մէկ տաղանդ
Դուն տըւիր աւանդ.
Քեզմէ, Տէր, գո՛հ եմ,
Յընծմամբ քեզ կ'օրհնեմ,
Որ զիս արժանի
Ըրիր շընորհքի:

Ես չեմ ուզեր՝ զայն
Թաղել կամ ծածկել,
Այլ յաւէտ ջանամ
Զայն բազմապատկել
Քու փառքիդ համար
Աստուած իմ եւ Հայր:

Կրնանք վստահ ըլլալ թէ Մէյրի ձօնսի զպրօցա-
կան տարիներուն, անոր նկարագիրը ձեւակերպող ազ-
դակները մէկէ աւելի եղած էին, որոնք անոր մէջ նը-
պատակի զարմանալի հաստատամտութիւնը և հոգիի
ջերմեռանդութիւնը գրոշմեցին, որուն մէջ այնքան
անուանի եղաւ: Նոյնչափ նաեւ իր աղնիւ և սիրելի
բնութիւնը որով զինքը իրեն հետ ապրողներուն այն-
քան սիրելի ըրաւ:

Իր ուսուցիչը՝ ձօն էլլիս (որ ետքը Պարմութի
մէջ հաստատուեցաւ) կ'երեւի թէ խղճի տէր և կարող
ուսուցիչ մըն էր և մենք կրնանք հետեւցնել թէ ինքն
ալ քիչ բաժին չ'ունեցաւ աշակերտին մտքին և սրտին
զարգացման մէջ, որը պէտք էր միշտ մասնաւոր հե-
տաքրքրութեան առարկայ ըրած ըլլար անոր իմացակա-
նութիւնը և ուսանելու փափաքը նկատի առնելով:

Բայց երբ տարիներ անցան, ժամանակը եկաւ որ
ձօն էլլիս իր գործի ասպարէզը փոխէ: Այսպէս ալ ե-
ղաւ, անոր տեղը ուրիշ մը գրաւեց որուն պատմու-
թեան մէկ ուրուանկարը հոս տալը անյարմար պիտի
չ'ըլլար քանի որ այս ուսուցիչին քովէ էր որ Մէյրի

ձօնս կը դաստիարակուէր, երբ իր կեանքին մէջ մեծ
դէպք մը պատահեցաւ, զէպք մը որուն յաջորդ գլխուն
մէջ պիտի հանդիպինք:

ձօն էլլիսի յաջորդը Լէվիս Ուիլիէմս կը կոչուէր,
մարդ մը որ կեանքի խոնարհ կայանէ մը և բացար-
ձակ տգիտութեան մը կարեւոր ազդեցութեան և ժո-
ղովրդականութեան մակարդակի մը, բոլորովին ան-
ըզգոյշ և անաստուած կեանքէ մը աստուածավախ և
քրիստոնէի մը մակարդակին հասաւ:

Փոքրահասակ մարդ մըն էր նա, և ինչ որ մենք
կարող ենք գիտնալ իր իմացականութեան և տաղանդի
մասին, կը խորհինք ըսելու թէ անոնք բարձրաստի-
ճան չէին: Բայց ինչ որ իր մտային կարողութեանց
մէջ թերի էր, իր երկաթեայ որոշմանց միջոցաւ ի գործ
դրաւ այնպիսի յարատեւութեամբ մը որ անժխտօրէն
բարձր էր և պէտք չէ հեգնուի:

Նա ծնած էր Փեննսիլի մէջ 1774ին: Ծնողքը աղ-
քատ էին: Ասկէ աւելի ոչինչ գիտենք անոնց մասին:

Այդ ժամանակուայ և այդ շրջակայքին մէջ գըտ-
նուող ուրիշ տղոց նման ինքն ալ անգուսպ և անհոգ
էր, միշտ կը պղծեր Սուրբ Օրը ապա թէ ոչ իրեն ծա-
նօթներուն պարսաւանքը իր վրայ կը հրաւիրէր:

Բայց երբ տասն և ութ տարեկան եղաւ, պատահ-
մամբ անգամ մը աղօթաժողովի մը ներկայ գտնուեցաւ
ուր Մաթաֆարնի Մր. ձօնս առ Հոովմայեցիս գրուած
թուղթին հինգերորդ գլուխը կը կարդար ու կը մեկնէր:

Աստուծոյ խօսքը այսպէս Լէվիս Ուիլիէմսի այն-
պիսի թարմ և ներգործիչ կերպով մը յայտնուեցաւ,
որ մինչեւ այդ օրը մեղքով կարծրացած և յաղթա-
հարուած սրտին միջոց մը եղաւ տեղի տալու: Այդ ժա-
մանակէն սկսեալ փոփոխութիւն մը նշմարուեցաւ ի-
րեն մէջ որ կամաց կամաց խորունկնալով ան եղաւ
ջերմեռանդ և հաստատ քրիստոնեայ մը որուն մասին
ոչ ոք կը կասկածէր:

Քուժլինեանի մէջ մեթոտական պղտիկ եկեղեցւոյն անդամ ըլլալու դիմում կատարած ըլլալով իրեն հարցունեցաւ (թերեւս փորձի հարցումներէն մին ըլլայ) «Եթէ քեզմէ խնդրուէր որ Յիսուս Քրիստոսի համար բան մը գործէիր, ի՞նչ պիտի ընէիր»։ Անոր տուած պատասխանը մեղի իր յաջողութեան բանալին կուտայ։ «Ո՛հ այո, Յիսուս ինձմէ ինչ որ պահանջէր անմիջապէս պիտի ընէի»։

Ահա այսպէս էր այս եղակի մարդուն կրօնական կեանքին սկզբնաւորութիւնը։

Քանի մը տարի յետոյ երբ Լանէկրինի մօտ Թրիսիատ կոչուած տեղւոյն մէջ կը ծառայէր, չըջակայքի տղոց տգիտութիւնը չի նշմարել չէր կրնար և իր երկնաւոր Տէրոջ համար ուղղակի և մասնաւոր գործ մը ընել կը փափաքէր։ Ուրոշոց որ հոն կիրականօրեայ դպրոց մը հաստատէ և անկէ զատ ամենօրեայ գիշերային դպրոց մը, որ եթէ կարելի ըլլար տղոց կարգաւ սորվեցնէր։

Այս բանը գովասանքի արժանի եղած պիտի ըլլար, որ իբր նախաձեռնարկ տակաւին բան չէր արժէր, եթէ Լէվիս Ուրիլէմս ինքը որեւէ կրթութիւն առած ըլլար։ Իր կեանքին մէջ մէկ օր մ'անգամ դպրոցի կեանք վայելած չէր և հազիւ հազ կարող էր բառ մը ճիշդ կերպով կարդալ և ուրիշներուն սորվեցնելու խորհուրդը, նուազագոյնը ըսելով այլանդակ գաղափար մը կ'երեւնար։

Բայց յաճախ հին առածը ճիշդ կ'ելլէ թէ՛ «Ուր որ կամք կայ հոն ճամբայ մը կայ» և այս բանը Լէվիս Ուրիլէմսի փորձառութեան մէջ ապացուցուեցաւ։

Այս երիտասարդին անխոնջ ուժին և քաջութեան իբր արդիւնք կարճ ժամանակի մը մէջ դպրոցը բացուեցաւ և նա դաստիարակութեան և ուսման գործին սկսաւ։ Կը պատմուի թէ այբուբէնը ամենացած կար-

գին սորվեցնելու համար զայն «The March of the men of Harlech»-ի եղանակին յարմարեցած էր։ Մենք գիտենք թէ Տր. Մօֆաթ քառասուն տարի յետոյ մեղեդիի դասերու այս նոյն ծրագիրը փորձեց կարգ մը Պէքուանացի մանուկներով, անոնց իրենց գրերը սորվեցնելով «Auld Lang Syne»-ի եղանակով հրաշալի դիւրութեամբ և յաջողութեամբ։

Լէվիս Ուրիլէմս որ վարժապետի մը տեղը բռնած էր, հազիւ հազ կարող էր դպրոցի ամենաստորին կարգին դասերը տալ, թէ մեծ տղոց դաստիարակման հոգին ալ վերցնելով նա երես առ երես արգելքի մը կը հանդիպէր որ ուրիշ որեւէ մէկու մը համար անյաղթելի պիտի ըլլար, եթէ անոր կամքը աւելի պակաս ուժով և քաջութիւնը նուազ անվիճեր ըլլար։

Ուսուցիչը չէր կարող կարդալ, կամ քիչ շատ նա ոչ կրնար սահուն կերպով և ոչ ալ անսխալօրէն կարդալ և սակայն նա ինքզինքը իր դպրոցի աշակերտներուն կարդալ սորվեցնելու գործին լծած էր։

Իր անկարողութեանց ցաւալիօրէն գիտակից, իր կիրականօրիայ և գիշերային դասերուն սկսելէն առաջ Պէթթի Էվընս կոչուած բարի կնոջ մը այցելութիւն կուտար, որը լաւ կարդալ գիտէր։ Անոր դաստիարակութեամբ ան այդ օրուան և կամ յաջորդին տալիք դասերը կը պատրաստէր, այսպէս իրականութեան մէջ այդ բարգաւաճող պղտիկ դպրոցին վարժապետը իր աշակերտներէն քանի մը ժամ առաջ էր միտայն։

Ուրիշ ատեններ, չըջակայքի օժտեալ բարձրագոյն վարժարանի մը աշակերտներէն խումբ մը կը հըրաւիրէր կարդալու և վիճաբանութեան համար։ Անդորր ճարտարութեամբ և խնամոտ նախատեսութեամբ կը կարգադրէր որ կարդացուելիք և վիճաբանուելիքը քիչ յետոյ տրուելիք դասը պարունակէ։ Մինչ ընթերցանութիւնը և խօսակցութիւնը կը շարունակուէր ինք

յափշտակեալ ուշադրութեամբ կ'ունենալէր: Դժուար բառերու հնչումն ու նշանակութեանց վիճաբանութիւններուն բոլորն ալ յստակ չա՛մ մըն էին իրեն և այսպէս կը վարժեցնէր իր միտքը՝ ինչ որ կը փափաքէր գիտնալ:

Բայց այս կերպ տեսակցութիւն ունեցող պատանիներուն և ոչ մին գիրենք հրաւիրող, ուշադրութեամբ մտիկ ընող և խոհեմութեամբ խօսող մարդուն վրայ ոչ մէկ նշան չի տեսան թէ ինքն ալ աշակերտ մ'էր նախադասութեանց ուղիւ կազմութեանց կամ բառերու շխտակ հնչումին մէջ, որոնք յաջորդ օրուան և շաբաթուան դասերուն մէջ պիտի պատահէին և թէ ան իրենց կը կարօտէր:

Դպրոցի դասերը միշտ աղօթքով կ'սկսուէին և քանի որ վարժապետը կարդ մը անհանդարտ և անզուսպ աշակերտներ ալ ունէր, նա մասնաւոր կերպ մը հնարած էր որով կրնար անոնց ուշադրութիւնը հրաւիրել տրուած պաշտամունքին:

Նախորդիւ գինուորական կեանքին մէջ ունեցած մարզանքներու հմուտ ըլլալով շատ անգամ անհանդարտ տղաքը կարգ մը «հանգիստ կաց» և «ուշադրութիւն» հրամաններով մէկէն կարճ և պարզ կերպով աղօթքի կը հրաւիրէր:

Մինչ Լէվիս Ուիլիէմս Լանէկրինի մէջ այսպիսի ծանր գործի մը լծուած էր, կ'աշխատէր հոգիներ փրկելին բերել և մտքեր կը պատրաստէր Անոր ծառայելու համար. պատահեցաւ որ Պալա քաղաքի Մր. Չարլզ Ապէրկինօլունի մէջ անդամական ժողովի մը նախագահելու համար նախորդ իրիկունը Պրինքրուկ կը հասնէր և տեղւոյն դաստիարակը եղող ձօն ձօնափառունը կը գիշերէր:

Մր. Չարլզ իր հիւրընկալին հետ խօսակցութեան ընթացքին հարցուց թէ արդեօք գիտէ՞ր մէկը որ չըր-

ջակայքի նորաբաց դպրոցներու հոգը ստանձնէր: Ըօն ձօնա պատասխանեց թէ Լանէկրինի մէջ երիտասարդի մը մասին լսած է որ թէ չաբաթամիջի և թէ ալ կիրակի օրերուն տղոց կը սորվեցնէ, բայց աւելցուց վարժապետը, ինչ որ լսած եմ ինքը կարդալ չի գիտեր և դժուարաւ կ'ըմբռնեմ թէ ինչպէ՞ս ուրիշներուն կարող է դաս տալ:

— Անկարելի է, բացառանչեց Մր. Չարլզ, ինչպէ՞ս կրնոյ մէկը սորվեցնել մինչ ինքը չի գիտեր:

— Բայց կը սորվեցնէ կ'ըսեն ուրիշները, պատասխանեց ձօն ձօնա:

Մր. Չարլզ անմիջապէս փափաք յայտնեց տեսնել այս խորհրդաւոր պատանի վարժապետը որու մասին կը տեղեկագրուէր թէ կարող էր սորվեցնել ինչ որ ինք չէր կարող գիտնալ: Յաջորդ օրը ձօն ձօնափառ պաշտօնական հրաւերին վրայ մեր երիտասարդ վարժապետը երեւցաւ: Գիւղական տարազը և իր շարժում ձեւերուն պարզութիւնը այն տպաւորութիւնը տուին թէ մանկավարժէ զատ ամէն ինչ կրնար ըլլալ, ինչ որ ալ ուրիշներ խօսած ըլլային իր մասին:

— Լա՛ւ, իմ երիտասարդ բարեկամս, ըսաւ Մր. Չարլզ այնպիսի հաճելի կերպով մը որ իրեն բնական ձեւ էր, մէկէն վստահութիւն մը ներշնչեց անոր որուն հետ գործ պիտի ունենար, ինծի կ'ըսեն թէ Լանէկրինի մէջ կիրակիները և շաբաթամիջի գիշերներուն դպրոց մը կը պահես աշակերտներուն կարգալ սորվեցնելու նպատակաւ: Շատ աշակերտներ ունի՞ս:

— Այո՛, տէր իմ, սորվեցնելու կարողութեան շատ աւելին, պատասխանեց Լէվիս Ուիլիէմս:

— Եւ քու գասաւանդութենէդ բան կրնա՞ն սորվիլ, հարցուց Մր. Չարլզ, կարելի՞ եղածին չափ բաւութեամբ մինչ թեթեւ ժպիտ մը իր բերնին բոլոր տիքը կը պահուէր:

— Կը խորհիմ թէ ոմանք կը սորվին, պատասխանեց երիտասարդ ուսուցիչը շատ ամօթխածօրէն և իր տգիտութիւնը մատնող զգացումով մը՝ գիտակցութիւն մը ցաւալիօրէն թէ իր խօսքին և թէ ալ ձեւերուն մէջ ի յայտ կուգար:

— Քիչ մը անգլիերէն կը հասկնաս, հարցուց Մր. Չարլզ:

— Միայն մէկ երկու բառ տէր իմ որոնք հաւաքեցի երբ պահեստի ղինուոր էի:

— Սահուն կերպով կրնաս Ուելշ լեզուն կարդալ:

— Ոչ տէր իմ, շատ քիչ կրնամ կարդալ, բայց իմ ամենալաւս կ'ընեմ սորվելու համար:

— Սորվեցնելու սկսելէդ առաջ երբեք զպրոց գա՛ցած ես, հարցուց Մր. Չարլզ, աւելի և աւելի հետաքրքրուելով իր առջեւ հեզօրէն կեցող երիտասարդով:

— Ո՛չ տէր իմ, ես իմ կեանքիս մէջ օր մ'անգամ զպրոց չեմ գացած:

— Եւ քու ծնողքդ տունը եղած ատենդ քեզի կարդալ չի սորվեցուցի՞ն:

— Ո՛չ տէր իմ, ծնողքս իրենք ալ կարդալ չէին գիտեր:

Մր. Չարլզ իր Աստուածաշունչը հանելով առ եւրոպեցիս գրուած թղթոյն առաջին գլուխը բացաւ եւ ուզեց որ Լէվիս Ուելիէմս առաջին համարները կարդայ:

Գանգաղօրէն, վարանելով և քանի մը սխալներով երիտասարդը շարունակեց՝ կաղալով և շատ դժուարութեամբ կարդալ առաջին համարը:

— Բաւական է պատանիս, ըսաւ Մր. Չարլզ, բայց դուն ինչպէ՞ս կրնաս ուրիշներուն կարդալ սորվեցնել, ահա այս իմ հասկացողութենէս վեր է: Հիմայ ըսէ ինձ թէ ի՞նչ մեթոտով պզտիկներուն կը սորվեցնես:

Խեղճ երիտասարդ վարժապետը յետոյ բացատրեց

այն կերպերը որոնցմով օգնութիւն կ'ստանար և կը հաղորդէր վարժութիւնները: Եղանակով տրուած այբու բէնի մասին հաշիւ մը տուաւ, Պէթթի Էվլենսի կողմէ տրուած դասերը ըսաւ, և բարձրագոյն վարժաբանի տղայոց ընթերցանութիւնը, վիճաբանութիւնները և աշակերտներուն «պզտիկ ղինուորներ» խաղալը պատմեց:

Այսպէս մինչ Լէվիս Ուելիէմս իր խոստովանութիւնները ընելը կը շարունակէր (այսպէս կը թուէր իրեն), Մր. Չարլզ դատողութեամբ մը, որը կերեւնար թէ իր որոշիչ հանգամանքը եղած էր, պատմողին կոչուած թեան և այլանդակութեան մէջէն թափանցեց մարդուն զէպի իրական ուժին և նկարագրին: Տեսաւ թէ Փրկչին այս խոնարհ հետեւորդը աշխուժօրէն կը ջանար իր մէկ տաղանդը զարգացնել և գործել իր Տէրոջ ծառայութեան մէջ և մի միայն աշակցութեան պէտքը ունէր իր կարողութիւնը զարգացնելու և Քրիստոսի արժէքաւոր ծառայ մը ըլլալու համար: Նայանաւորարեց որ ձօն ձօնսի խնամքին տակ մտնէ առժամեայ կերպով որպէսզի ինքն ալ իր կարգին դասաւանդելու կարող ըլլայ:

Յաջորդող երեք ամիսներուն մէջ Լէվիս Ուելիէմս Մր. Չարլզի խրատին հետեւեցաւ: Ահա այս է այն ամէն կրթութիւնը զոր ինք ստացաւ: Ձօն ձօնսէն ստացած օգնութեամբ իր ինքնազարգացումը երբեք չի դադրեցաւ: Իւրաքանչիւր խնայուած ժամ ուսման յատկացուած էր, որպէսզի կարող ըլլար ինքզինքը յարմարագոյն նկատել տալ Մր. Չարլզի խնամքին և հսկողութեան տակ եղող վարժարաններու մէկուն մէջ ընդունուելու համար: Մեզի կը պատմեն թէ ուսման մէջ ինքզինքը աւելի կատարեալ ընելու համար չըջակայքի եկեղեցիները կ'այցելէր որպէսզի հոն նախագահող երէցներու ընթերցանութիւնն ու քարոզնա-

ըը ուսումնասիրէ: Իր ամենաբուռն փափաքը վերջապէս կատարուեցաւ, որով 1799 տարուան մէջ, քըսան հինգ տարեկան եղած ժամանակ, Մր. Զարլի կողմէ իբր վճարովի ուսուցիչ կարգուեցաւ անոր դըպրոցներէն մէկուն մէջ: Տարի մը ետք Ապէրկինօլուն փոխադրուած էր և հոս իր աշակերտներուն մէջ մեր զեռատի բարեկամունի՝ Մէյրի ձօնս եւս կը գտնուէր:

Անոր գործին յաջորդող տարիներուն մէջ նա միջոցը եղաւ որ շատ մը նոր դպրոցներ հիմնուին և նաև կեանք տայ շատերուն, որոնք արդէն կենսունակութիւնն իր կորսնցնելու վրայ էին: Վերջ ի վերջոյ նա քարոզիչ մ'ալ եղաւ որովհետեւ Տէրօջը ծառայութեան մէջ անոր եռանդը այնչափ մեծ էր և այնքան մտահոգ՝ որպէսզի ամէնքը ճշմարտութիւնը գիտնան և Տէրօջը գործին լծուին:

Նա մեռաւ իր ութսուն ութ տարեքին մէջ թողելով իր ետեւ անկեղծ երախտագիտութիւնը և խորունկ սէրը ամէն անոնց որոնք իրմէ օգտուած էին:

Մեր պատմութիւնը հիմայ նորէն Մէյրի ձօնսի կը դառնայ որը Լէվիս Ուիլիէմսի Ապէրկինօլունի մէջ վարժապետութիւնը ըրած ժամանակ հազիւ տասն և վեց տարու էր: Գործունեայ, առողջ օրիորդ մըն էր, կեանքով ու զօրութեամբ լեցուն, միշտ ջերմեռանդ և միշտ ջանասէր: Երբէք և ոչ մէկ վայրկեան իսկ Ս. Գիրք մը գնելու իր փափաքին մէջ չի թերացաւ: Վեց երկար տարիներու ընթացքին իւրաքանչիւր բէնին խնայեց, զրկելով իր անձը շատ մը վայելքներէ որոնք իր կեանքի աղքատութեան մէջ իրեն պէս մանկան մը համար աւելի զրաւիչ պիտի ըլլային: Նա կը շարունակէր տակաւին ազարակը այցելել և մինչ հոն դըպրոցի համար Ս. Գրոց դասերը կը սերտէր, Աստուծոյ Գրքէն իրեն սեփական հատ մը ունենալու փափաքը բուռն տենչանքի մը չափ մեծցած էր:

Յաճախ նա կը խորհէր թէ որչափ ուրախ պիտի ըլլար եթէ ամէն օր կարենար կարգաւ և միտքը պահել Ս. Գրոց մասերը և ամբարել անմահ ճշմարտութիւնները իր մտքին և սրտին մէջ: «Բայց ժամանակը պիտի գայ», կ'աւելցընէր «երբ ես իմ Ս. Գիրքս պիտի ունենամ: Այո՛, թէեւ այսքան երկայն սպասեցի, բայց ժամանակը պիտի գայ» և յետոյ ծունկի դալով իր անկողնին քով նա կ'աղօթէր բարձրաձայն. «Սիրելի Տէր, թոյլ տուր որ ժամանակը չուտ գայ»:

Այսպէս, կրնայ ենթադրուիլ որ Մէյրի իր ծնողաց մեծ պարծանքն ու ուրախութիւնն էր: Առաջուրնէ աւելի օգտակար և իր մօրը աջ ձեռքն էր: Իր հայրը երբ կը նայէր անոր պարզ, խոնարհ, սրամիտ սեւ աչքերուն, կը լսէր դպրոցի դասերը բարձրաձայն սերտելը և կամ կը պատմէր այն բոլոր բացատրութիւնները որոնք դպրոցին մէջ լսած էր՝ իր սրտին մէջէն փառք կուտար Տէրօջը այս քաջ և աստուածափառ զաւակին համար և կը մաղթէր որ նա մեծնայ օրհնութիւն մը ըլլալու բոլոր անոնց, որոնց հետ կրնար ապագային գործ ունենալ:

ԳԼՈՒԽ Զ.

ՃԱՄԲՈՒՆ ՄԷՋ

Քաջ սիրտ, ջանք հաստատ, մարտեր ըզզացում
 չաւ են քան զանձեր անբաւ, անհատնում,
 Խոպան գետնի վրայ պարտէզ մըշակել
 է այս, եւ փոշին ոսկւոյ փոխարկել:

Մա՛յր, ո՞հ հայր մտածեցէ՛ք մէյ մը... Տիկին էվլինս՝
 իրեն ըրած մէկ գործիս համար ինծի վճարեց և այս իմ
 ակնկալածէս շատ աւելի է և հիմայ կը տեսնեմ որ ես
 Ս. Գիրք մը գնելու չափ դրամ ունիմ: Այնչափ երջա-
 նիկ եմ որ չեմ գիտեր թէ ի՞նչ ընեմ:

Մէյրի որ ագարակէն նոր վերադարձած էր, ուրա-
 խալի լուրը տալով ներս կը ցատկէր, Յակոբ գործարանը
 դադրեցնելով երկու ձեռքերը երկնցուց:

— Իրաւ այդպէ՞ս է Մէյրի, վեց տարի խնայելէդ
 յետոյ...: Ո՛հ մանուկս պէտք է նախ Աստուծոյ շնորհա-
 կալութիւն մատուցուի որ այդ փափաքը քու սրտիդ
 մէջ դրաւ, յետոյ տուաւ քեզի համբերութիւն՝ սպա-
 սելու և գործ՝ ուզած բանդ ստանալու համար: Օրհնեալ
 ըլլաս փոքրիկ աղջիկս, և Յակոբ հանդիսաւոր կերպով
 ձեռքը իր աղջկան գլխուն վրայ դնելով աւելցուց ցած
 ձայնով մը, «և նա օրհնեալ պիտի ըլլայ»:

— Բայց ըսէ՛ ինձ սիրելի հայրիկ, ըսաւ Մէյրի
 պզտիկ դադարէ մը յետոյ, ուսկի՞ց գնելու եմ այս Ս.
 Գիրքը քանի որ թէ հոս և թէ ալ Ապէրկինօլունի
 մէջ չի ծախուիր:

— Չեմ գիտեր որ ըսեմ քեզի Մէյրի, բայց մեր
 քարոզիչը՝ Ուրլլէմ Հու գիտնալու է, պատասխանեց

Յակոբ, շատ լաւ պիտի ընես եթէ անոր քով երթաս և
 հարցընես թէ ուսկի՞ց գնելու է գիրքը:

Հօրը թեւադրութեանը անսալով յաջորդ օրը Մէյ-
 րի Լէիվէմ՝ Ուրլլէմ Հուին քով գնաց, անոր այս շատ
 կարեւոր հարցումը ընելու համար: Բայց ան պատաս-
 խանեց թէ այս մօտերը օրինակ մը գտնել անկարելի
 էր (նոյնիսկ նախորդ տարուան հրատարակութենէն),
 մի միայն Պալա քաղաքի Մր. Չարլզի քով կը գտնուէր
 և աւելցուց թէ կը վախնար մի գուցէ Լօնտօնէն ա-
 նոր ստացած Ս. Գրքերը սպառած, կամ ամիսներ առաջ
 ծախուած և կամ ուրիշներու խոստացուած ըլլային:

Ասիկայ վհատեցուցիչ լուր մըն էր և Մէյրի տուն
 գնաց իրապէս ընկճուած՝ բայց ոչ յուսահատած: Գոնէ
 մէկ օրինակ մը Մր. Չարլզի մօտ մնացած ըլլալու
 հաւանականութիւնը կայ՝ կը խորհէր ինքնիրեն և եթէ
 այդպէս էր այդ ալ իրենը պիտի ըլլար:

Քսան և հինգ մղոնէն աւելի եղող հեռաւորութիւ-
 նը, անծանօթ ճամբան, անուանի բայց իրեն համար
 օտար եղող պաշտօնեան որ իր խնդրած չնորհը պիտի
 պարգեւէր՝ ասոնց ամէնքը եթէ զինք քիչ մը վախ-
 ցուցին բայց ոչ մէկ ըրաւ իր նպատակը՝ փոխելու
 չ'սպառնացին:

Մինչ իսկ Յակոբ և Մօլլի թէեւ նախապէս
 հեռաւորութիւնը նկատի առնելով, Ս. Գիրք մը գնե-
 լու համար անոր դէպի Պալա երթալուն դիտողութիւն
 ըրին, բայց անոր կամքին համակերպեցան:

Յակոբ ըսաւ իր կնկան.

— Եթէ Տէրն է որ մեր աղօթքներուն պատասխա-
 նելով այս մանուկը առաջնորդեց, ինչպէս որ աղօթե-
 ցինք որ ընէ, գէշ պիտի ըլլայ եթէ անոր իմաստու-
 թեան հակառակինք:

Այսպէս պզտիկ Մէյրի յաջողեցաւ և ճամբորդու-
 թիւնը ընելու համար իր ծնողաց հաւանութիւնը առ-

նելէ յետոյ մօտը բնակող դրացիի մը գնաց իր ծրագրած ճամբորդութիւնը անոր պատմելով՝ խնդրեց որ մախաղ մը փոխ տայ իր ստանալիք գանձը տուն բերելու համար:

Դրացին, մտաբերելով Մէյրիի իրեն և իր զաւակներուն համար ըրած մարդասիրական գործերը, ուրախանալով որ կերպով մը կարող կ'ըլլար իր երախտագիտութեան զգացումը և կարեկցութիւնը յայտնել՝ մախաղը աղջկան ձեռքը յանձնեց և բարի ճանապարհ մաղթելով՝ «Տէրը յաջողութիւն տայ քեզ», ըսաւ:

Յաջորդ առտուն, վարնան թարմ և հովասուն օր մը՝ 1800 թուականին, լուսցածին պէս Մէյրի ելաւ լուսացուեցաւ և անսովոր խնամքով հագուեցաւ, ինչու որ այդ օրը օրերուն օրը չէ՞ր — օրը որուն համար տարիներով սպասած էր: Այդ օրուան մէջ, կը խորհէր որ ինքը աղջիկներուն ամենակրթանիկը պիտի ըլլար կամ այդ օրը պիտի բերէր իրեն այնպիսի վիշտ և յուսախաբութիւն մը զոր երբէք տեսած չէր:

Ունեցած գոյգ մը կօշիկները իբր թանկագին ստացուածք պիտի մաշէին քսան և հինգ մղոն ճամբու երկայնքին: Մէյրի գանոնք իր մախաղին մէջ պահեց քաղաք հասնելուն հագնելու մտադրութեամբ:

Շատ կանուխ էր ժամը երբ Մօլլի և Յակոբ արդէն ոտքի էին Մէյրիի իբր նախաճաշ տաք կաթ և հաց տալու և ընտանեկան աղօթքն ընելու համար՝ մասնաւոր աղաչանք մ'ընելու որ Աստուծոյ օրհնութիւնը զար իրենց զակիկն ընելիք ձեռնարկին վրայ և խնդրել նաեւ Անոր պաշտպանութիւնը ճամբու ընթացքին: Այս բանը զօրացուց և հանգստացուց Մէյրին և իր ծնողքը համբուրելէ յետոյ, այդ քաղցր օրուան առաւօտեան ճամբայ ելաւ, օր մը որ իր յիշողութեան մէջ իր երկար և օգտակար կեանքին մինչեւ վերջին ժամը ապրեցաւ:

Կանոնաւոր քայլերով նա յառաջ գնաց, ոչ շատ արագ մի գուցէ յոգնէր տակաւին իր ճամբուն քառորդը չի լրացուցած: Որոշ և հաստատ քայլերով իր բուկոտն գորշ ոտքերով թեթեւօրէն ճամբուն վրան կը կոխէր, զլուխը ուղիղ, իր վճիտ աչքերը փայլուն և այտերը թուխ մորթին տակէն կարմրած: Այսպէս էր այս գեղանի ու կայտառ օրիորդը որ այդ երկրին գարնան այն քաղցր առաւօտեան ճամբայ ելաւ: Ասկէ առաջ ամէն ինչ երբէք այսքան լաւ երեւցած չէր, ինչպէս էր այդ յիշատակելի առաւօտեան: Արեւն իսկ երբ արեւելեան հորիզոնէն վեր կը բարձրանար, կարծես թէ մասնաւորապէս իրեն կը ժպտէր: Արտոյաները՝ մարգագետնէն դէպի վեր սաւառնելով իրենց ձայները երկնքի մէջ կը կորսնցնէին Աստուծոյ մատուցուած եղանակաւոր աղօթքի մը պէս: Նապաստակները իրենց տերեւոտ թաղստոցներէն ու ծակերէն անոր կը նայէին և մինչ իսկ սկիւռ մը ծառէ մը վեր մագլցելով կեցաւ և բարեկամական նայուածք մը ուղղելով կարծես թէ ըսել կուզէր անոր՝ «բարի լոյս Մէյրի, բարի յաջողութիւն քեզի»: Աղջկան սիրտը բնութեան սիրուն գեղեցկութեան հետ ներդաշնակաւորելով անցեալի համար չնորհակալ, իսկ ապագայի համար ալ յուսալից կըլլար:

Եւ հիմայ թողունք մեր հերոսուհին որ քաջօրէն յառաջանայ դէպի Պալա, մենք կարծ կերպով արձառնադրենք այն բարի և ջիւղմտանդ մարդուն պատմութիւնը որուն վրայ մեր մանկան յոյսերը և ակնկալութիւնները դրուած էին, որ նա այս աշխարհիս վերայ ժամանակի մը համար Մէյրիի աչքին ամենամեծ և ամենակարեւոր անձնաւորութիւնը պիտի ըլլար:

Պարզ սղջկան մը դադափարներէն և կարծիքներէն աւելի, իսկապէս Պալա քաղաքի Թովմաս Չարլզ Ուէյլսի մէջ մեծ աղղեցութեան և զիբքի տէր անձ-

նաւորութիւն մըն էր: Շատ կարեւոր և ընտիր գործերու կազմակերպութեանց և գործադրութեանց ձեռքնտու եղած էր՝ այնպիսի տեղեր ուր տգիտութիւնն և խաւարը տակաւին կը տիրապետէին: Ուր որ կ'երթար իբր «Պալայի Առաքելական Չարլզ» կը ձանձուցուէր:

Յիսուս տարեկանի մօտ էր նա և քսան տարի Ուէյլսի ամենաւաճառի տեղերը այցելած էր քարոզելով կենաց խօսքը՝ դպրոցներ բանալով և գործածելով իր մեծ և զանազան տաղանդները՝ ամբողջովին իւր Տէրոջ ծառայութեան մէջ:

Տասն և ութ տարեկանին նա ինքզինքը իր փրկչին յանձնած էր և Տէրոջ համար իր առաջին գործը իր ընտանիքին մէջէն սկսած էր, քանի որ իր սիրելի և ազնիւ աղքեցութիւնը գործածելով՝ ընտանիքը հըրահանգելով պատճառ եղած էր որ ընտանեկան պաշտամունք հաստատուի հոն:

Իր ուսումը Քարմարթէնի մէջ սկսած և չարուսակուած էր Օքսֆորտի մէջ և մենք կ'իմանանք թէ վեր. Ճօն Նիւթըն անոր ուսանողական շրջանին իր բարի և լաւ բարեկամն էր և անգամ մը նա իր արձակուրդը այս պատուական մարդուն տան մէջ անցուցած էր:

Վեր. Թովմաս Չարլզ ժամանակը հասնելուն Անկլիքան եկեղեցւոյ պաշտօնեայ ձեռնադրուեցաւ, բայց իր հաւատարիմ և քաջարի քարոզութեան ոճին համար յարանուանութենէն շատեր իրեն դէմ ելան և չէին ուզեր զինքը, այսպէս նա Անկլիքան եկեղեցիէն զատուելով Ուէյլ Կալվինա — Մեթոտականներու միացաւ և սակայն անկէ ետք իր ամենամեծ գործը եղաւ Ուէյլսի մէջ չաբաթամիջի և կիրակնօրեայ դպրոցներու հիմնումը: Ասոնց կազմակերպութիւնը, վճարովի վարժապետներուն ընտրութիւնը, ժամանակ առ ժա-

մանակ այս այլազան դպրոցները այցելելը և քննութիւնները Մր. Չարլզի կեանքը շատ զբաղկոտ ըրին: Այսպէս նա կ'աշխատէր և կը կարողանար տեսնել իր աշխատանքներուն պարապի գացած չ'ըլլալը: Ուր որ կ'երթար, բարի լուրերը միասին կը տանէր և նոյնը իր կեանքին մէջ ալ ապացուցանելով՝ ինչ որ ունէր կը ծախսէր Քրիստոսի ծառայութեան մէջ և այսպէս ժողովրդին վրայ կախուած խաւարը վերցնելով ճշմարիտ լոյսը փայլիլ սկսած էր:

Տգիտութիւնը և անբարոյականութիւնը՝ գիտութեան և սրբութեան մը փափաքին տեղի տուին, նոյն հողը որ խոպան և քարքարուտ էր՝ քողոցը ծաղիկներ և հաճելի պտուղներ տնկելու վայր մ'եղաւ: Կարճ խօսելով այսպէս էր մարդը և այսպէս իր գործը այն ժամանակամիջոցին երբ Մէյրի Ճօնս դէպի Պալա կը ճամբորդէր:

Կէսօրուան մօտ Մէյրի կեցաւ հանգչելու և իր մօրը պատրաստած կերակուրէն քիչ մ'ուտելու համար: Ճամբէն ոչ այնքան հեռու ծառի մը տակ՝ խոտաւէտ խորշի մը մէջ, կէս մը երկնցաւ պաշտպանելով ինքզինքը արեւէն՝ գարնան կանանչութեան մէջ, իր տաքացած և փոշոտ ոտքերը զովացնելով կակուղ խոտին վրայ, որ հոն խորշին ամէն տեղը իբր թաւիչեայ կապերտ տարածուած էր: Քիչ մը անդին պզտիկ առուակ մը գտաւ որ բլուրէն վար կը խոխոչէր դէպի ծով իր ճամբուն մէջ՝ խմեց և երեսները ու ոտքերը լուսով զովացաւ:

Կէս ժամ ինքզինքը հանգստացնելէ յետոյ ոտքի ելաւ և նորէն մախաղը ուսէն կախեց և ճամբան շարունակեց: Ճամբուն մնացեալ մեծ մասը փոշոտ և տաք արեւի տակ մը բաւական յոգնեցուցիչ էր, բայց պզտիկ օրիորդը համբերութեամբ յառաջ գնաց թէեւ իր ոտքերը քարերէն ձեղքատուած, իր գլուխը կը ցաւէր և իր անդամները չափէն աւելի յոգնած էին: Հիւզակի մը առջեւէն անցած պահուն կին մը իրեն

թան խմցուց և ագարակապանի մը պղտիկ աղջիկը որ զով իրիկուան դէմ գաւիթը նստած էր, երբ Մէյրի իրեն կողմը կերթար՝ հրաւիրեց զինքը որ իր ընթրիքին մասնակից ըլլայ: Ահա ասոնք են այն բոլոր զիպտեանները որոնք Մէյրիի մինչև Պալա հասնիլը իրեն պատահեցան:

Հոն հասնելով նա Ուիլիէմ Հուի պատուէրներուն հետեւեցաւ և Պալայի մէջ շատ յարգուած մեթոտական քարոզիչ՝ Դաւիթ Նտուարտզի տունը գնաց:

Այս բարի մարդը զինքը շատ սիրով ընդունեց և այնչափ հետաւորութեանէ մը դալուն պատճառը հարցուց և ըսաւ իրեն թէ Մր. Չարլզի կանուխ և կանոնաւոր սովորութեանց նայելով՝ (զաղանիք մը որով կարող էր այսչափ մեծ գործ տեսնել) ժամանակը շատ ուշ էր այդ օրը զինքը տեսնելու համար:

— Բայց, աւելցուց բարի ծերը երբ տեսաւ իր այցելուին յոռախաբութիւնը, այս գիշեր զու պէտք է հոս քնանաս և մենք Մր. Չարլզին կ'երթանք շատ կանուխէն երբ վաղն առաւօտ իր գրասենեակին մէջ լոյս երեւնայ, այնպէս որ զու քու գործդ ատենին կը տեսնես և գիշերէն առաջ տուն կը վերադառնաս:

Մէյրի, երախտագիտութեամբ ընդունեց իրեն մատուցուած հիւրասիրութիւնը և պարզ ընթրիքէ մը յետոյ առաջնորդուեցաւ մարդարէին պղտիկ սենեակը՝ ուր նա պիտի քնանար: Հոն նա Ս. Գրքէն գլուխ մը ըսելէ յետոյ ջերմեռանդ աղօթք մը մատուցանելով պառկեցաւ, միտքը մարմնոյն պէս հանգստանալով, հաւատքին վստահելով թէ իր ճամբորդութիւնը իզուր եղած պիտի չ'ըլլար և թէ Ան որ զինքը մինչև հոս ապահով հասցուցած էր՝ իր սրտին փափաքը պիտի գոհացնէր:

Գիշերուան ստուերները կամաց կամաց իջան բարե քարոզիչին խոնարհ բնակարանին վրան՝ հոն քնացողներուն հովանի ըլլալով: Հոս ննջողներուն հանգիստը քաղցր և վստահութիւնը ապահով էր որովհետեւ գիշեր և ցորեկ Աստուած զիրենք կը պահպանէր, այն Աստուածը զոր կը սիրէին որ կը վստահէին անոր և որ զիրենք իր յաւիտենական բազկացը մէջ բռնած էր:

ԳԼՈՒԽ Է.

ՅԱՆԹՈՂ ԱՐՏԱՍՈՒՆՔ

Յաճախ արտասուք վրշտաց եւ ցրնման
իրար միանան,

Յայնժամ մառայի դառն ջուրերն անոյշ
Ըմպելի դառնան:

Պալա հիմակ ալ խաղաղ պղտիկ քաղաք մըն է որ համանուն լճի ծայրի հիւսիսային կողմի ընդարձակ և մշակուած ձորի մը մէջ տեղաւորուած է: Հարիւր տարի առաջ աւելի խաղաղ և աւելի գեղջկական էր: Տեւսարանը իր խկութեան մէջ հովուերգական, լեռնային ըլլալէ աւելի բլրային, բայց անտառուտ և լաւ ոռոգուած է: Քաղաքը, կարծես թէ որսորդութեան և ձկնորսութեան սիրահար մարդոց սիրելի ժամադրավայր մըն է: Թէեւ գեղեցիկ, հաճոյալի և առողջարար վայր մըն է, բայց հիւսիսային Ուէյլսի ուրիշ մասերուն խորտուբորտ և տիրական գեղեցկութիւնը չ'ունի:

Այսպէս էր այն վայրը ուր մեր պղտիկ հերոսուհիին յոգնած ոտքերը զինք նախորդ իրիկուան դէմ հոն հասցուցին, ահա այսպէս էր նաեւ Պալայի Թովմաս Չարլզի բնակավայրը ուր նա իր կեանքին մեծ մասը անցուց:

Մէյրիի խոր և աներազ քունը չ'ընդհատուեցաւ մինչև որ իր հիւրընկալը շատ կանուխէն դուռը դարակաւ:

— Արթնցի՛ր, Մէյրի ձօնս, սիրելի դաւակս, Մր. Չարլզ շատ կանուխ կ'արթննայ և չուտով գործի վրայ կ'ըլլայ: Արշալոյսը կը ծագի, ելի՛ր սիրելիս:

Մէյրի երաւ աչքերը շփելով: Ժամանակը իրապէս եկած ըլլալով որ քանի մը ըոպէ յետոյ իր երկար սպասումին արդիւնքը պիտի գիտնար: Սիրտը կը տրոփէր աւելի արագ երբ կը լուացուէր և կը հագուէր: Իր յուզումը հանդարտեցաւ երբ նստաւ իր անկողնին եւ գերքը մէկ երկու վայրկեանի համար և քսանեւերքեւորդ սաղմոսը արտասանեց: Սաղմոսերգու թագաւորին այս խօսքերն էին որ առաջին անգամ մտաբերեց և երբ նա կը մըմնէր՝ «Տէրը իմ հովիւս է եւ բանի մը կարօտութիւն պիտի չ'ունենամ», զգաց այն ճշմարտութիւնը թէ ինքն ալ սիրելի հովիւին կողմէ կը պահպանուէր, կը խնամուէր և թէ կ'առաջնորդուէր մի միայն Անով:

Շուտով պատրաստուեցաւ: Դաւիթ Ետուարտզ ու իր հիւրը միասին Մր. Չարլզի բնակարանը ուղղուեցան:

— Ահա անոր դրասենեակին մէջ լոյս կայ, ըսաւ բարի ծեր քարոզիչը, մեր առաքեալը արդէն իր գըրասեղանին առջեւն է: Մէյրի', անոր նման շատեր չ'կան որ Տէրով համար միշտ գործեն: Աշխարհ աւելի լաւ պիտի ըլլար եթէ մենք անոր պէս շատ մարդիկ ունեցած ըլլայինք:

Մէյրի չի պատասխանեց, բայց ուշի ուշով մտիկ կ'ընէր մինչեւ որ Դաւիթ Ետուարտզ զուռը բաղխեց: Որեւէ պատասխան չի տրուեցաւ, այլ վերելի տախտակամածին վրան ոտքերու ձայներ լսուեցան և վայրկեան մը յետոյ զուռը բացուեցաւ և Մր. Չարլզ ինքը իրենց առջեւ կը գտնուէր:

— Բարի լոյս, բարեկամ Ետուարտզ: Եւ ի՞նչ բան պատճառ տուաւ ձեզ որ այսքան կանուխէն հոս գաք: Ներս հրամեցէ՛ք, ըսաւ անոր հաճելի և սրտոտ ձայնը որ շատեր գիտէին և կը սիրէին:

Յետոյ երբ Դաւիթ Ետուարտզ ներս մտաւ, Մր.

Չարլզ անոր ետեւ տեսաւ դրան մէջ աղջկան պզտիկ կերպարանքը: Հիմայ աւելի երկչոտ պզտիկ կերպարան մըն էր քանի որ Մէյրիի քաջութիւնը արագօրէն կը չքանար՝ ամչկոտ և երկչոտ կ'զգար ինքզինքը:

Դանի մը բացատրողական բառեր քարոզիչին և Մր. Չարլզի միջեւ փոխանակուեցան և յետոյ Մէյրի հրաւիրուեցաւ որ դրասենեակը մտնէ:

— Հիմայ, իմ զաւակս, ըսաւ Մր. Չարլզ մի՛ վախճար, այլ ըսէ ինձ քու մասիդ ամէն բան, ո՞ւր կը բնակիս, անունդ ի՞նչ է և ի՞նչ կը փափաքիս:

Ասոր վրայ Մէյրի ոյժ առնելով Մր. Չարլզի բոլոր հարցումներուն պատասխանեց, իր ձայնը (թէպէտ նախ ցած և դողդոջուն) զօրացաւ երբ քաջութիւնը տեղը եկաւ: Նա իր բնակավայրին և ծնողքին մասին ամէն բան պատմեց և մանկական հասակէն իր սեփական Ս. Գիրքը ունենալու փափաքը ըսաւ և յետոյ այն երկար տարիներու մասին խօսեցաւ որ պզտիկ շահերը խնայած էր Ս. Գիրք մը գնելու՝ և ահա այս դրամը հիմայ պատրաստ էր:

Մր. Չարլզ քննեց անոր Ս. Գրոց մասին ունեցած հմտութիւնը և հաւանեցաւ աղջկան տուած սրամիտ պատասխաններուն որոնք արդէն կը ցուցնէին թէ նա որքա՞ն մեծ փափաքով և ամբողջութեամբ սերտած էր իր սիրած գիրքը:

— Բայց զաւակս, ըսաւ նա, ինչպէ՞ս կրցար սորվիլ Ս. Դիրքը երբ ինքդ հատ մը չ'ունիս:

Պատմեց ազարակը տուած այցելութիւնները և թէ ինչպէ՞ս ագարակապանի և անոր կնոջ բարութեամբ կրցած էր իր կիրակնօրեայ դպրոցի դասերը սերտել և Ս. Գրոց կտորները իր յիշողութեան մէջ պահել:

Մինչ նա պատահած բաներու ամէնքը կը պատմէր, Մր. Չարլզ երբ իրապէս տեսաւ թէ նա ո՞րքան քաջ համբերող, անձկալից և յուսալից էր որ երկար տա-

ըրենք համբերելէն, հեռաւոր ճամբայէ մը քալելէն յետոյ կուգար բաղձացուած գանձին տիրանալու՝ պայծառ երեսը միտադնեց և դառնալով տխրօրէն ըսաւ Դաւիթ Նտուարտղի.

— Շատ կը ցաւիմ որ այս սիրելի աղջիկը Լանֆիհանկէէն մինչեւ հոս եկած է՝ Ս. Գիրք մը գնելու համար և ես անկարող պիտի ըլլամ իրեն հատ մը տալ: Նախորդ տարուան ստացուած Ուէլշ Ս. Գիրքերը աւստրիականքէն ի վեր սպառած են ի բաց առեալ քանի մը օրինակներէ որոնք բարեկամներու համար պահած եմ և չեմ փափաքիր զանոնք ալ պարագիւր հանել: Դրժաբաղաբար այն ընկերակցութիւնը որ մինչեւ հիմայ Ուէլշի համար Ս. Գիրք կը հայթայթէր՝ չ'ուզեր աւելին տալ և մեր երկրին պէտքը գոհացնելու համար ուսկից Ս. Գիրքեր գտնելու եմ, ես ալ չեմ գիտեր:

Մինչեւ այս պահը Մէյրի Մր. Չարլզի դէմքին կը նայէր իր մեծ և սեւ աչքերով, յուսալից և համբերուած թեամբ, բայց երբ ան այս խօսքերը Դաւիթ Նտուարտղի ըսաւ և նշմարեց անոր դէմքին ստուերները, սկսաւ անոր խօսքերուն ամբողջ իմաստը հասկնալ՝ կարծես թէ սենեակը մէկէն միմեկ սկսաւ և մօտակայ նստաւորանին վրայ իյնալով դէմքը ձեռքերուն մէջ առած սկսաւ լալ, թերեւս իր տարիքը ունեցող քիչ աղջիկներ այսպէս լացած են:

— Ահա ամէն բան լմնցաւ... ըսաւ նա իր մրտաքին մէջ — ամէնքը վասն ոչինչի՝ աղօթքներ, սպասում, փափաք, աշխատանք և վեց երկայն տարիներու խնայողութիւններ և յողնեցուցիչ բրկոտնեայ ճամբորդութիւնս: Վերջին յոյսերս ալ խորտակուեցան, ամէնքը, ամէնքը՝ ի դուր: Միտք մը որ Ս. Գրոց համարներով ամբարուած է, սաղմոսերգուն լիզուն թուեցաւ ըլլալ բնական պորթկուժը այսպիսի մեծ ցաւի մը ատեն. «Աստուած մոռցած է բարեգութ ըլլալ, ար-

դեօք իր բարկութեամբ իր ողորմութիւնները իսպառ փակեց»: Ամէնքը՝ ունայն և բոլորը՝ վասն ոչինչի:

Եւ խեղճ պղտիկ գլուխը որ քիչ մ'առաջ չիտակէր, վար աւելի վար խոնարհեցաւ և իր արեւահար և գործէ բրտացած ձեռքերը չէին կրնար արգիլել այն տաք արցունքները որոնք դէպի վար սահելով և երբեմնի կարմրադեղ այտերն ի վար հոսելով անփութօրէն մատներուն մէջէն կ'իյնային:

Մի քանի վայրկեաններ եղան որ մի միայն Մէյրիի հեկեկանքը լռութիւնը կը վրդովէր, բայց այդ հեկեկանքը Մր. Չարլզի սրտին դպան այնպիսի ազդեցութեամբ մը որուն անկարող էր զիմադրել: Կոտրած և անկայուն ձայնով մ'ըսաւ նա տեղէն ելլելով և ձեռքը աղջկան խոնարհած գլխուն վրայ դնելով.

— Իմ սիրելի զաւակս, կը տեսնեմ որ դուն պէտք է որ Ս. Գիրք մ'ունենաս, որչափ ալ որ դժուար է այդ բանը ինձ համար, անկարելի է, այո, պարզապէս անկարելի է քեզ մերժել:

Ջգացումի յանկարծական յեղաշրջման մէջ որ այս խօսքերուն յաջորդեց, Մէյրի չէր կարող խօսիլ բայց վեր նայեցաւ այնպիսի դէմքով մը որ անձրեւի և արեւի ճառագայթներուն իրար խառնուելու ատեն կը լալ, ինչպէս է նաեւ ծիածանի մը ժպիտը: Ահա այսպիսի անպատմելի ուրախութեամբ և երախտագիտութեամբ լեցուն աչքերով նայեցաւ որոնք Մր. Չարլզի և Դաւիթ Նտուարտղի ալ աչքերէն արտասուէր հոսեցուցին:

Մր. Չարլզ վայրկեան մը մէկ կողմ գնաց և ետեւը եղող գրադարանը բանալով Ս. Գիրք մը դուրս հանեց, յետոյ մէկ ձեռքը նորէն Մէյրիի գլխուն վրայ դնելով և միւսով գիրքը անոր ձեռքը տալով նայեցաւ անոր անձկալից աչքերուն և ըսաւ.

— Իմ սիրելի աղջիկս, եթէ դուն ուրախ ես այս

գիրքը ստանալուդ. ճշմարտապէս ես ալ ուրախ եմ զայն քեզի կարենալ տալուս: Զգուշութեամբ կարդա՛ւ և սերտէ՛ ուշադրութեամբ: Ամբարէ՛ անոր սուրբ խօսքերը յիշողութեանդ մէջ և գործէ՛ անոր սորվեցուցածին համեմատ:

Մէյրի ուրախութենէ և երախտագիտութենէ յաղթուած սկսաւ նորէն հեկեկալ, այս անգամ մեղմ, առնոյ և երջանիկ արտասուէնքով: Մը. Չարլզ դաճնալով ծերունի քարոզիչին, ըսաւ չոր կերպով.

— Դաւիթ Ետուարտզ, միթէ այսպիսի տեսարան մը բաւական չէ՞ ամենակարծր սրտերը հալեցնելու: Աղջիկ մը այսքան մատաղ, այսքան խեղճ, այսքան ուշիմ և այսքան Ս. Գրոց տեղեակ կ'ստիպուի Լանֆի հանկելէն մինչեւ Պալա եղած հեռաւորութիւնը կտրել, (երթալ և գալը 50 մղոն) լոկ Ս. Գիրք մը գնելու համար...: Այս օրուրնէ սկսեալ ես չեմ կրնար հանգիստ ըլլալ մինչեւ որ չի գտնեմ այն միջոցները Ս. Գրոց համար աղաղակող իմ երկրիս պէտքերը հոգալու:

Կէս ժամ վերջ Մէյրի շօնս Դաւիթ Ետուարտզի աղքատիկ նախաձային մասնակից ըլլալէ յետոյ դէպի տուն երթալու համար ճամբայ կ'ելլէր:

Այդ օրը քիչ մը մառախլապատ էր ինչ որ աղջիկը չի նշմարեց քանի որ սիրտը արեւու ճառագայթներով լեցուն էր: Հովը ուժգնօրէն կը փչէր, բայց մեծ խաղաղութիւն մը կար անոր հոգիին մէջ և իր մատաղ դէմքը այնչափ լեցուն էր երջանկութեամբ որ պարզ մարդիկ որոնց հանդիպեցաւ ճամբուն վրայ, բան չէին հասկնար երբ նա ուրախութեամբ յառաջ կ'երթար բոկոտըն, ոտքերը հաղիւ հազ գետին դպցընելով: Նորադիւտ գանձը պարունակող մախաղը ոչ թէ ուսէն կտրած, այլ հիմայ կուրծքին վրան սեղմած էր:

Արեւը ելաւ և ամպերու մէջէն լոյս տարածելով փայլ մը տուաւ դաշտավայրին: Մէյրի յարատեւօրէն

գնաց միշտ իր սիրտը արտոյտի մը երգին նման շնորհակալութեամբ առլցուն: Ատեն ատեն իր ձայնը մեղեդի մը կ'երգէր որուն խօսքերը հին երգի մը կամ իր շատ լաւ գիտցած և սիրած Ս. Գրոց համարներն էին:

Յառաջ և դէպի յառաջ գնաց հոգ չ'ընելով ճամբուն երկարութիւն ու յոգնութիւնը: Կէսօրն անցաւ և արեւը արեւմտեան երկնքին մէջ մարը մտաւ այնպիսի շքեղութեամբ մը որ Մէյրի պահ մը մտածեց՝ Աստուծոյ որդւոց համար պատրաստուած տան մասին՝ երկինք մը իր յասպիսէ պատերով, մարգարտեայ դռներով և ոսկեղէն փողոցներով: Անոր լոյսը որ ոչ արեւէն և ոչ ալ լուսնէն էր, այլ կը յորդէր Աստուծոյ կենարար ներկայութենէն:

Այդ երեկոյ Յակոբ և իր կինը նստած Մէյրիի կ'սպասէին ընթրիք ընելու համար «Արդեօք մեր զաւակը ինչ լուր պիտի բերէ, ինչպէ՞ս ճամբորդեց, արդեօք Ս. Գիրքը կրցա՞ւ ստանալ»: Իր ծնողքը ահա այսպիսի հարցումներ կ'ուղղէին իրարու, սպասելով իրենց աղջկան վերադարձին՝ 50 մղոնի ճամբորդութեան յոգնութիւնն ու պատահելիք վտանգները մտաբերելով:

Բայց այս արժէքաւոր դոյզը տարակուսանքով շատ չ'սպասեցին: Իրենց լաւ ճանչցած ոտնաձայնը հիւղակին մօտեցաւ, փակաքը վեր առնուեցաւ և Մէյրի ներս մտաւ յոգնած, ուռած ոտքերով, փոշոտ և ճամբորդութենէ աղտոտած, բայց երջանկութիւնը կը փայլէր իր այտերուն և կը ճառագայթէր իր աչքերուն մէջ: Յակոբ երբ իր երկու բազուկները իր սիրելիին երկարեց և զայն կրծքին վրան սեղմեց, հինաւուրց մարգարէին խօսքերուն պէս մըմնեց՝ «Տղան ողջ առողջ է» և Մէյրի յագեցած սիրտի մը խորերէն լըջօրէն և ուրախութեամբ պատասխանեց. «ողջ առողջ է»:

Շատ անգամ մենք կը տեսնենք, մասնաւորապէս երիտասարդներու մէջ, որ սիրելի առարկայ մը ձեռք ձգելու փափաքին անտարբերութիւն մը կը յայտնուի, երբ գանձը արդէն պահանջով կերպով ձեռքի մէջն է: Մէյրի ձօնսի համար այսպէս չ'եղաւ: Այն Ս. Գիրքը որուն համար չարչարուեցաւ, սպասեց, աղօթեց և լացաւ, օր ըստ օրէ իրեն աւելի թանկագին եղաւ: Անկապած Աստուծոյ խօսքը իրաւի իրեն մօտիկ էր՝ իր բերնին և սրտին մէջ:

Դիւրի գլխի ետեւէ գոց կը սորվէր և կիրակնօրեայ դպրոցի դասերուն ուսումնասիրութիւնները իր ամենամեծ առանձնաշնորհումներն ու հաճոյքը եղած էին: Ուսուցիչին կողմէ հարցում մը հարցուելուն եթէ ուրիշ աղջիկներ չի կրնային պատասխան տալ, Մէյրիի դիմում կ'ըլլար որը միշտ պատրաստ էր խոհուն և ուշիմ պատասխան մը տալու: Իր յիշողութեան մէջ ոչ թէ զուկներ այլ Աստուածաշունչի ամբողջ գրքերը կրնար պահել և այսպէս ոչ դպրոցին և ոչ ալ շրջակայքին մէջ իրեն նմանը չ'կար:

Ամէնքը ասոնք չէին: Թէեւ Ս. Գրքիը կարգաւ, սիրել և սորվիլը լաւ բաներ են, բայց ասոնք չեն որ կը պահանջէ Ան որ ըսաւ՝ «եթէ զիս կը սիրէք պահեցէ՛ք իմ պատուիրանքներս»: Մէյրիի Ս. Գրոց ուսուցման պարապիլը երբէ՛ք իր առտնին գործերուն լիութի կատարելուն արգելք չ'եղաւ: Իր մայրը որ ատենօք վախցած էր թէ մի գուցէ Մէյրիի Ս. Գիրք մ'ունենալու և սորվելու փափաքը զինքը իր գործնական պարտականութեանց մէջ թերացման պիտի առաջնորդէր՝ կը զարմանար և կ'ուրախանար երբ կը տեսնէր թէ իր աղջկան մէջ փոփոխութիւն մը կար այն ալ զէպի բարին էր:

Սուրբ ճշմարտութիւնները, որոնք անոր սրտին մէջ խորասուզուեցան, լաւ հողի մէջ զրուած թանկա-

գին սերմեր էին՝ որոնք հազարապատիկ պտուղ յառաջ բերին: Այդ մատաղ սրտին առ Տէր նուիրումը որչափ որ լման եղաւ, այնչափ ալ կեանքի ամենահասարակ պարտականութիւններն իրեն քաղցր եղան որովհետեւ անոնք իրեն համար էին:

Պալա երթալէն ոչ շատ ժամանակ յետոյ, նա մեծ հաճոյքը ունեցաւ նորէն տեսնելու իր աղնիւ բարեկամը՝ որը իր մտքին մէջ իր սիրեցեալ Գրքին յիշատակին հետ միշտ ընկերակցած կը մնար:

Մր. Չարլզ չրջակայ գիւղերու մէջ հիմնած վարժարանները պարբերաբար այցելելու ընթացքին, կուգար նաեւ Ապէրկինօլուն՝ քննելու լէվիս Ուելիէմսի խնամքին յանձնուած դպրոցը և անձնապէս տղաքը կը քննէր անոնց յառաջացման վստահ ըլլալու համար: Իրեն ուղղեալ պայծառ և դեռատի շատ մը ղէմքերու մէջէն անոր դիտող աչքը շուտով ղէմք մը իր ուշադրութիւնը գրաւել կուտար պատճառելով խորունկ հետաքրքրութեամբ մտաբերել և աւելի կը հետաքրքրուէր երբ ան իր խրթին հարցումներուն մինակը կը պատասխանէր և մասնաւորապէս անոր ուշիմութիւնը կը գերազանցուէր իր մանկական համեստութեամբ՝ որը ճշմարիտ քրիստոնէի մը նշանն է:

Կրնանք վստահ ըլլալ թէ Մր. Չարլզ երբէք առիթը չի փախցուց քանի մը բարի խօսքեր ըսելու իր բարեկամուհիին և Մէյրի իր կարգին զանոնք հաւաքելով պահեց և վերյիշեց իր կենաց վերջի տարիներու այլազան ղէպքերուն մէջ:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԳՈՐԾԸ ՍԿՍԱԾ

Փըրցուած ու բերուած ձիթնուոյ տերեւ
Ազգաց ամենայն,
Նըշանակ ըլլայ պիտ' այսուհետեւ
Մեղքէ ազատման:

Տեսանք թէ ինչպէս վերջի գլխուն մէջ արձանագ-
րուած գէպքը խորունկ ազդեցութիւն գործեց Մ.
Չարլզի մտքին և սրտին: Բեկոտն մանկան խորհուր-
դը, անոր յոգնեցուցիչ ճամբորդութիւնը, Ս. Գիրք մը
գնելու համար վեց տարիէ ի վեր խնայած գրամին
ծախսելու անձկութիւնը և վերջի յուսախաբութեան
դառն արցունքները և ուրախութեան քաղցր արտա-
սուքը՝ այս ամէնքը առեն ատեն վերյիշելով կը խառ-
նուէին իր հայրենակիցներու շատերուն տգիտութեան
և խաւարի յիշատակներու և աղաղակին որ համայն
Ուէյլսի վերեւէն վեր կը բարձրանային Աստուծոյ
խօսքին պէտքին համար:

Այս աղջկան պատմութիւնը միակ մէկ պատկերն
է այն սոսկալի հոգեկան մահուան զգացումին, որ Ս.
Գրոց սովի ժամանակ կը տիրապետէր և ոչ ոք կրնար
գիտնալ այս մարդուն չափ, որուն ազդեցութիւնը իր
գործին բերմամբ շատ տարածուած էր: Խորունկ պէտ-
քը՝ ժողովրդեան անկման և անաստուածութեան ար-
մատին մէջ կը գտնուէր և այս ամէնուն հանդէպ, ան
իր անձկալից ճիգերով, կարծես թէ շատ դանդաղ յա-
ռաջացում մը կ'ունենար: Ինչ զարմանք, յետոյ Ուէյլսի

համար Աստուծոյ խօսքէն բաւականաչափ օրինակնե-
րու հրատարակութեան մը ապահովումը իր միտքը
անդադար կ'զբաղցնէր:

1802 թուականի ձմրան, Մր. Չարլզ Լօնտօն այ-
ցելեց իր միակ մեծ խորհուրդով և նպատակով լեցուն,
թէ եւ չէր կարող տեսնել թէ ինչպէ՞ս պիտի կատարե-
լագործուէր:

Առտու մը այս խնդիրը երբ իր մտքին մէջ կը
գառնար, ընկերակցութիւն մը հիմնելու գաղափարը
եկաւ իր միտքը՝ որուն նպատակը ըլլար մի միայն
Աստուծոյ խօսքին հրատարակումը և տարածումը:

Կրօնական համարներու հրատարակչական ընկե-
րակցութեան անդամակցող քանի մը բարեկամներու
հետ տեսակցեցաւ և անոնց քով ամենաշեղծ համակ-
րանք և քաջալերանք գտաւ: Զինքը իրենց ժողովին
ներկայացուցին և հոն զգացումով և ճարտասանօրէն
խօսեցաւ Ուէյլսի և Ս. Գրքերու չ'զոյլութեան մասին,
պատմեց մեր պզտիկ գրքին նիւթը կազմող պատմու-
թիւնը և մատնանչեց: Սրտեր զրգուեցան ի նպաստ
իրենց հայրենակիցներուն: Այս կողմ առանց արդիւն-
քի չ'եղաւ:

Աստուծոյ խօսքին սպասող և ծարաւի ժողովըրդ-
եան մը համար հոն հաւաքւողներուն մէջէն համակ-
րանքի սարսուռ մը անցաւ: Մր. Չարլզի մտիկ ընող-
ներուն մէջ փափաք մը ծաւալեցաւ անոր պաշտպա-
նած այս մեծ պէտքին բան մը ընելու համար և շա-
տերուն սրտերը շարժելով և համակրանքը աւելնալով
վարչութեան քարտուղարներէն մին՝ վեր. Ճօզէֆ
Հիւզ ոտքի ելլելով Մր. Չարլզի Ուէյլսի համար Ս.
Գրքերու կոչին ի պատասխան՝ ջերմ հռոտութեամբ
գոչեց. «Մր. Չարլզ, ապահովաբար այս նպատակին հա-
մար պէտք է ընկերակցութիւն մը կազմել և եթէ
Ուէյլսի համար է ինչո՞ւ բոլոր աշխարհի համար ալ
չ'ըլլայ:

Այս բարձր քրիստոնէական խորհուրդը չատ մը ունկընդիրներու սրտին մէջ արձագանգեց և քարտուղարին հրահանգ տրուեցաւ որ գրութիւն մը պատրաստուի ամէն յարանուանութեանց քրիստոնեայ անհատները հրաւիրել միանալու և կազմելու համար ընկերակցութիւն մը որուն միակ նպատակը ըլլայ՝ Աստուծոյ խօսքին տարածումը բոլոր աշխարհիս վրայ։ Երկու տարիներ անցան մինչեւ որ նախապատրաստական բաները եղան և վարչութեան նպատակը հասկցուելով 1804ի Մարտ ամսուն մէջ գործնականապէս հիմնուեցաւ ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՕՏՆՐԱՋԳԻ Ս. ԳՐԱՅԸ ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ՈՍԿԻԻ ԹԻԻԿՆԵՐ ՈՐ ԻՐ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆԱՔՈՅՔԻՆ 700 անգլիական ոսկիի բաժնորդագրութիւններ ունեցաւ։

Դժբաղդաբար Մր. Չարլզ անկարող էր այս հաւաքոյթին ներկայ գտնուիլ, քանի որ Ուէյլսի մէջ ինքը ծանր աշխատանքի լծուած էր։ Մեծ հաճոյքով լսեց լուրերը։ Իր և իրեն բարեկամաց և ուրիշ քրիստոնիայ գործիչներու՝ որոնք խորապէս զգացուած էին այս մեծ պէտքով, մեծ ջանքերուն և ճիգերուն շնորհիւ էր որ Ուէյլսի մէջ հանգանակութիւնը 1900 անգլիական ոսկիի հասաւ, որ մեծամասամբ աւելի ցած և աղքատ դասակարգի մարդոց նուէրներէ և բաժնորդագրութիւններէ կը բաղկանար։

Ս. Գրոց ընկերակցութեան կազմութեան մէջ բոլոր յարանուանութիւններ միացան և այսպիսի հասարակաց գործի մը և զսրեղ փափաքի մը համակրեցան՝ ամէնուն Տէրոջը ծառայելու համար։ Եւ այսպէս կը տեսնենք թէ ինչպէս քրիստոնիայ եկեղեցիներու ներկայացուցիչներ իրարու գործակից կ'ըլլան աշխարհի բարօրութեան և լուսաւորման համար։

Միեւնոյն ատեն ուր Մր. Չարլզ գործ կ'ունենար և ուր որ իր ազդեցութիւնը կը թեւակոխէր՝ փափաք մը կ'արթննար և անկէ ալ կենաց խօսքին

համար աղերս մը կը բարձրանար և վերջապէս ուր որ նա կը պատմէր Լանֆիհանկելի օրիորդին պատմութիւնը, ըլլայ Ուէյլսի և կամ անգլիական բեմերէն՝ միշտ այս պատմութիւնը լսողներու իւրաքանչիւրի սրտին դասեր կուտար իրենց հետ տուն տանելու համար։

Եղակի մտքով և միշտ աշխատող այս պաշտօնեային ուրախութիւնը և շնորհակալութիւնը մեծ եղաւ երբ լսեց թէ՝ Ս. Գրոց ընկերակցութեան առաջին շրջումը եղած էր՝ Ուէյլսի կիրակնօրեայ դպրոցներուն մէջ գործածուելու համար Աստուածաշուէնի մը արտապումը։ Այս ուրախութիւնը աւելի մեծ եղաւ երբ 1806ին առաջին առաքումը տեղի ունեցաւ։

Ս. Գրոց ընկերակցութեան սկզբնական տարիներուն ուրիշ շատ մը օգտակար գործիչներու կարգին է վեր. Ճօն Օվըրն որ շատ չանցած քարտուղարներէն մին եղաւ և այս փառաւոր նախաձեռնարկին շատ աջքառու և կարող կազմակերպիչը եղաւ։ Նոյն ժամանակ ընկերակցութեան մանկական շրջանին կապուած կը մնան պատուական անունները՝ Սթէնքօֆի, Ուէյլսըրֆօրսի և Յովսիա Փրաթի, մինչ Ուէյլսի մէջէն աւանառաջին օժանդակողներէն եղած են՝ Տր. Ուարրըն, Պանկօրի եպիսկոպոսը և Տր. Պուրկէս, Ս. Դաւիթի եպիսկոպոսը՝ որոնք սիրով միացան Մր. Չարլզի և ուրիշներու հետ այս բարի գործին մէջ։ Մր. Չարլզ ինքը անձնապէս ամենախոր հետաքրքրութիւն ցուցուց ամէն կողմ բացուող օգտակարութեան և գործունէութեան վայրերուն մէջ։ Հետաքրքրութիւն մը որ ի յայտ եկաւ շատ մը գործնական կերպերով մինչեւ իր մահը։

Բայց Ս. Գրոց ընկերակցութեան գործողութեանց հետեւելով պէտք չէ մեր բարեկամուհին՝ Մէյրի Ճօնսը մոռնանք։ Այս ժամանակաշրջանին նա աղջկութենէն կնութեան անցած էր։

Դպրոցը թողելով նա իբր ոստայնանկ աշխատեցաւ և կրնանք եզրակացնել թէ նորէն իր ծնողքին հետ միասին կը բնակէր: Բանի մը վատահ ենք թէ նա իր թանկագին Ս. Գիրքը առաջուրնէ աւելի կը սիրէր և ինքն ալ հետաքրքրուեցաւ Ս. Գրոց ընկերակցութեան հիմնարկութեամբ և Պալայի մէջ առաջին Ուէլշ Աստուածաշունչերուն հասնելու լուրերովը:

Կտաւագործութեան և ընտանեկան գործին հետ մէկտեղ Մէյրի հագուստ չինելու տաղանդն ալ աւելցուց: Մայրը որ առաջուան չափ առողջ չէր՝ այս բանը կ'օգնէր իրեն երբ կ'ուզեր աւելի դրամ վաստակել:

Վճարելու կարող եղողներ անոր կ'ուգային հագուստ ձեւելու և կարել աալու համար և Մէյրի վայրկեան մ'իսկ պարապ չէր կենար և երբեմն ալ օրուան բոլոր ծրագրածները լրացնելու կարող չէր ըլլար:

Գալով Յակոբի, ան աւելի և աւելի ծանրաշնչու թեան մարտիրոս մը կը դառնար, ձմրան հովերու և մառախուղներու հասնելուն՝ անոր չարչարանքը աւելի մեծ կ'ըլլար, թէև ասոնք երբէ'ք իր խաղաղ համբերութիւնը և կորովը չէին պակսեցըներ և իր ցաւը կը կրէր ըսելով. «սիրելի Փրկչին համար որ ինքն ալ ինծի համար ցաւեր քաշեց»:

Պատահաբար Մր. Չարլզ Ապերկինսօլուն կ'այցեւ լէր և ատենը մէյմըն ալ Լանֆիհանկել կուգար և յաճախ Մէյրիի հետ տեսութիւն կ'ունենար: Մէյրի կը լսէր թէ ինչպէս ընկերակցութիւնը Լօնտօնի մէջ յառաջ կ'երթար: Այդ Լօնտօն քաղաքը իրեն համար տարօրինակ, հեռու և անփորձ աշխարհ մըն էր: Ինչ անհեթեթ գաղափարներ կ'ունենար անոր մեծութեան և իր բնական հանդարտիկ տեղին միջև եղած հեռաւորութեան մասին:

Եւ այսպէս Լօնտօնի մէջ կենաց այս մեծ ծառը տարածուելով կը մեծնար, մինչ անոր արմատը ուրկէ

ծլած էր՝ կը մնար Ուէլշի մէջ գրեթէ աննշմար հողի մը տակ: Այսպէս կը տեսնենք թէ այս կեանքին մէջ Աստուած պէտքը ունի բարձրին և ցածին, մեծին և պզտիկին, ոսկիին և կամ պարզ մետաղին, ամէնքին, ամէնքին մէջէն և ամէնքին մէջ ինքը իր հրաշալի կերպով կը գործէ և թոյլ կուտայ որ իր արարածները միանան, ինչպէս եղաւ՝ մինչ Ան աշխարհի խաւարը հրաշափառ լոյսի կը վերածէր:

ԳԼՈՒԽ Թ.

ԿԱՏԱՐՈՒԱԾ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ԽՈՍՏՈՒՄ

Բոյս նորածիլ, աճած երկնից
Բաշխած սնունդով ու խրնամքով,
Մինչև ծաղիկը բացուեցաւ,
Շրջապատուած կոկոններով.
Դիտեց արեւն, խըմեց անձրեւն:
Փրթթած ատենը չը մոռցաւ
Տալ բուրմունքի տուրքն ալ Անոր
Որ բընութեան այդ փոխութիւնն
Տըլաւ, ծաղկին ալ իր պերճ գոյն:

Հիմայ երբ նորէն ակնարկ մը նետենք Լանֆի-
հանկէլի մեր հերոսուհիին վրայ, պիտի տեսնենք թէ
նա այլեւս Մէյրի ճօնս չի կոչուիր: Մեծ փոփոխու-
թիւն մը եղած է իր շուրջը: Իր զպրօցական գործը,
իր ծնողքին հետ հին տնական կեանքը՝ անցեալի բա-
նէր եղած են այլեւս: Մէյրի, Թովմաս Լուիս անունով
ոստայնանկի մը հետ ամուսնանալով, Թովայնի մօտ
Լանֆիհանկէլէն ոչ շատ հեռու, Պրինքրուկ կոչուած
գիւղին մէջ կը բնակի: Պարագաներու փոփոխումը
Մէյրիի նկարագրին մէջ ոչ մէկ բան փոխած չէր, բայց
ինչպէս կ'ըսուի՝ յառաջացող ամառը միայն կարող է
փոխել պտուղները՝ հասունցնելով զանոնք:

Մէյրիի պէս պարտաճանաչ և նուիրեալ աղջկան
մը համար զփուար էր ձգել իր ծնողքը մինչ կարող էր
անոնց մնացեալ տարիներուն՝ գործելով անոնց պի-
տոյքները հողալ և այս բանը անոնց համար հաճոյք և
հանգստութիւն մըն էր: Այսպէս բանաւոր է ենթադ-
րել թէ անոր ամուսնութենէն առաջ բարի ծերունի

Յակոբ և իր կինը իրենց հանգստեան կոչուած էին և
Մէյրի իր բաղդը Թովմաս Լուիսի կապելով, որ թե-
րեւս տարիներէ ի վեր կը ճանչնար զայն՝ զանցառու
չ'եղաւ ընելու ինչ որ սիրելի աղջիկէ մը կ'ակնկալուէր:
Հոս, Պրինքրուկի մէջ ամուսնին և զաւակներուն
հետ տան մը բոլոր հոգեբուն պատասխանատուն ըլլա-
լով, նոր պարտականութեամբ և հոգեբով ալ բեռ-
նաւորուած՝ տակաւին Մէյրիի սէրը զէպ' իրեն Ս.
Գիրքը չի պակսեցաւ, այլ աւելի զօրացաւ:

Ուրիշ բաներ փոխուեցան, ինչպէս ընկերակցու-
թիւններ, ընտանեկան ազդեցութիւններ, պահանջներ
և շահեր, բայց Սուրբ Խօսքը մնաց անփոփոխ և բա-
ցառապէս այս բանը աւելի մեծցաւ իր սրտին մէջ և
իր կեանքի ընթացքին միակ բանը եղաւ որ զինք
կ'ստիպէր ի պատասխան ուշադիր ուսումնասիրու-
թեանց և ջերմեռանդ աղօթքին, Աստուծոյ հոգիով
լուսաւորուելի՝ ճշմարտութեան և քաղցրութեան խո-
րունկ իմաստներով՝ որոնք նախապէս անտես մնացած
էին:

Եթէ Լանֆիհանկէլի մէջ Մէյրիի կեանքը շատ
զբաղկոտ էր, Պրինքրուկի մէջ կրկնապատկը եղաւ:
Այս բոլորին հետ մէկտեղ նոյն կորովը և հաստատա-
մըտութիւնը, որուն մէջ ինքը այնքան նշանաւոր ե-
ղած էր՝ ի յայտ կուգար: Խոնարհ և ընտանեկան ամէն
պարտականութիւն կ'ընէր, պարզապէս Բրիտոպի ծա-
ռայելու համար: Այսպէս յարատեւ քրիստոնավայել
ընթացքով իր շուրջը եղողներուն բարի օրինակ կ'ըլ-
լար: Եթէ դրացիի մը պզտիկը վափաք ունենար որ
կիրականօրիայ զպրօցի դաս մը իրեն բացատրուէր, չիփ
չիտակ Մէյրիի կուգար և նա քանի մը վայրկեան
կուտար սորվեցնելու համար այն բանը որ իր ման-
կութեան չըջանին այնքան թանկագին եղած էր: Ս.
Գիրքը մասին իր ունեցած հմտութիւնը մասնաւոր և

յատակ ձեւ մը կուտար ճշմարտութիւնները բացատրելու մէջ, մինչ իր ակեղեկութիւնը և համակրող բնութիւնը զինքը խելացի խորհրդատու մը և ընդունելի ուսուցիչ մը շինած էին:

Եթէ բարեկամ մը նոր հաղուստ մը կարելու համար մէկ երկու թելադրութիւն ուղէր, կամ մեղուի փեթակները կանոնաւորելու համար խրատ մը խնդրէր, միշտ Մէյրիի կը հարցնէր որովհետեւ կարող էր, քանի որ զրացիներուն ամենաբարին էր և միշտ պատրաստ էր ձեռնտու ըլլալու և կամ օգտակար խօսք մը խօսելու համար:

Այսպէս Պրինքրուկի մէջ իր ընկեր արարածնէրուն սէրն ու վստահութիւնը կը շահէր, կեանքին և նկարագրին մէջ կը ցուցնէր թէ ինքը փրկչին հաւատարիմ աղախինը ըլլալու ձգտումը ունէր:

Քիչ մ'առաջ մենք ականարկեցինք այն իրողութեան թէ նա մեղուներու մասին հմուտ մէկն էր և այսպէս ալ համարուած էր: Այս յաջողութիւնը իրեն պատկանած փեթակներէն կրնայ հասկցուիլ: Այս յաջողութիւնը անուանի էր պարզապէս թէ փեթակներու թիւին և թէ անոնց յառաջ բերած արդիւնքին համար: Այն հրապուրիչ ազդեցութիւնը և զօրութիւնը որ Մէյրի ժողովրդեան վրայ տարածած ըլլալ կը թուէր, իր մեղուներուն վրան ալ տարածուած կ'երեւնար: Կը պատմուի թէ ինչ ժամանակ որ նա փեթակներուն մօտեւնար իր թեւաւոր հպատակներուն մօտ անոր ընդունելութիւնը միշտ թագաւորական կ'ըլլար և ահա այսպէս էր այս աշխոյժ և իմաստուն մեղր շինողներուն հպատակութիւնն և եռանդը:

Օգը բզզացող մեղուներու խումբով մը խտացած կըլլար և հարիւրաւորներով անոր վրան կը թառէին իր ոտքէն մինչեւ գլուխը ծածկելով և քալելով իր վրան, բայց չէին համարձակեր խայթել և կամ ցուց-

նել հաւարտարմութենէ և բարեկամութենէ զատ ուրիշ ոչ մէկ բան: Մինչ իսկ նա կարող էր զանոնք ճանձնելու պէս ափովը բռնել, բայց շատ մեղմ որ չ'ըլլայ թէ վրասուին, և անոնք երբէք զինքը սխալ չէին հասկընար որ ամենաշնչին վրասը հասցնեն:

Կարճ խօսելով, կարծես թէ Մէյրիի և իր մեղուներու միջեւ գաղտնի համաձայնութիւն մը կար և առնաք ըստ երեւոյթին հաճոյ և հպարտ էին քանի որ իրենք շահի միջոցներն էին աշխարհիւ մէջ Աստուծոյ գործին օգնելու համար: Մէյրի անոնցմէ ստացած եւ կամուտը այսպէս բաժնած էր — ծախու հանուած մեղրէն եկած գրամը ընտանիքին և անոր ծախսերուն կը գործածուէր, բայց մեղրամօմէ գոյացած գումարը, Մէյրի օգնել փափաքած ընկերակցութեանց յատկացուցած էր, թէեւ ինքն ալ աղքատ էր: Այս ընկերակցութեանց մէջ նախապատուութիւնը տուած էր Բրիտանական և Օտարազգի Ս. Գրոց Ընկերակցութեան, որուն հիմնարկութեան մէջ ինքը սերտ կապ մ'ունէր և չափէն աւելի երջանիկ կ'ըլլար երբ ան պզտիկ, բայց իրեն համար շատ մեծ գումար մը կը խնայէր՝ օգնելու Աստուծոյ խօսքին բոլոր աշխարհիս վրայ տարածուելուն: Ահա այս բանը շատ թանկագին էր իր սրտին մէջ:

Մէյրի, նաեւ մեծ հետաքրքրութիւն մ'ունէր կալվինա — Մեթոտիսթ միսիոնարական ընկերակցութեան համար: Ընկերակցութիւն մը որ տարիներէ իվեր իր պատկանած յարանուանութեան կողմէ հիմնուած էր: Շատ մը անձնագործողութիւններ իր առատաձեռնութեան ապացոյցներն էին և նա այսպէս Աւետարանի տարածման ձեռնտու կ'ըլլար:

Կը պատմուի թէ անգամ մը 1854ին, երբ Պրինքըրուկի մէջ «Չինաստանի համար միլիոն մը նոր կտակարաններու ֆօնտին» հանդանակութիւն կ'ըլլար,

տասը չլիիննոց ոսկեդրամ մը գտնուեցաւ պնակին մէջ մաքուր կերպով կէս բէննիներու մէջ փաթթուած, և պահուած մնացած էր մինչեւ դրամին համրուիլը: Ասիկայ Մէյրիի նուէրն էր: Սիրով և առատաձեռնութեամբ լեցուն սիրտի մը յորդումն էր որ Աստուծոյ սիրով գրգեալ էր ի տես իր ընկեր արարածներու հոգեւոր պէտքերուն:

Օր մը, Մէյրի իր տնակին դրան առջեւ նստած էր, երբ դրացիներէն մին՝ Պէթսի Տէյլիս եկաւ:

— Բարեւ, Մէյրի, ըսաւ նա, արդեօք կրնամ գալ այս կէսօրէ ետք ժամ մը քովդ նստիլ: Հագուստ մը ունիմ որ իմ մեծ աղջկանս համար յարմարցնելու եմ, չեմ գիտեր թէ ուրկէ՞ սկսելու եմ, խորհեցայ թէ դուն կրնաս բարի ըլլալ զայն ինձ ցուցնելու մէջ:

— Այո՛, ամենայն սիրով կուզեմ, ըսաւ Մէյրի: Զաւակներուս բոլորն ալ դպրոցն են և ամուսինս ալ Թովայն գացած է, այսպէս մէկ երկու խաղաղ ժամեր ունիմ առջեւ: Տեսնեմ գործդ Պէթսի:

Պէթսի Տէյլիս հագուստը Մէյրիի ծոռակին վրան դրաւ: Անոր միշտ արագաշարժ և սրամիտ աչքերը մէկ երկու վայրկեանի մէջ տեսան թէ ինչ ընել պէտք էր:

— Ասիկայ ո՛չ դժուար և ո՛չ ալ երկայն գործ մըն է, ըսաւ նա ժպտելով: Պէթսի՛, այս կարուած տեղը քակէ և ես զայն գնդասեղով իրարու պիտի միացնեմ ինչպէս որ պէտք է, յետոյ քղանցքին ծալքը եթէ քակես, բաւականաչափ կ'երկնայ, իսկ գալով կտորի պատուած տեղին, կարծեմ թէ այդ գոյնով դերձան ունիմ և դուն կրնաս զանոնք իրար միացնել: Սիրելիս, քեզի պիտի ցուցնեմ թէ ես ինքս ինչպէ՞ս կը կարկտեմ իմ Մէյրիիս հագուստները երբ նա իր եղբայրներուն հետ խաղացած առնել կը պատռէ: Քուսկինդ ալ նոյն կերպով կրնայ կարկտուիլ և պիտի տեսնես թէ տեղը հաղիւ յայտնի պիտի ըլլայ:

Ի՛նչ երկու կիները գործի սկսան, Պէթսի ըսաւ: — Պիտի փափաքէի որ Մէյրի, ինծի բնա թէ ի՞նչպէս կրնաս այս ամէնքին տակէն ելլել: Հարուստ մարդոցմէն չէք, քու ամուսինդ ալ իմինիս և ուրիշ շատերուն նման ուստայնանի մըն է և տակաւին պարտաքի տակ չէք իյնար: Կ'երեւնայ որ դուք ձեզի բաւելու չափ ունիք և տակաւին աւելի զարմանալին, դուք բան մըն ալ կուտաք ուրիշին և պէտք է ըսեմ որ ես այս բանը հասկնալու կարող չեմ:

— Զեմ խորհիր թէ ասոր մէջ չի հասկցուելու դժուար բան մը կայ, ըսաւ Մէյրի ժպտելով: Եթէ մեծ հոգածութեամբ և քիչ մ'ալ առատաձեռնութեամբ կարող ենք մեր ունեցածէն բան մը Աստուծոյ գործին օգնելու համար տալ, ասով վստահաբար ամենամեծ ուրախութիւնն է որ կրնանք ունենալ:

— Այո, ասոնց ամէնքն ալ շատ լաւ են, պատասխանեց Պէթսի, բայց ես երբեք ուրիշին տալիք բան չ'ունիմ, թէեւ տակաւին քեզի չափ ալ զաւակներ չ'ունիմ և թէ ալ ընտանիքիս և տան հոգը այնչափ ալ սուղի չեն նստիր մեր վրայ:

— Սիրելիդ իմ Պէթսի, տես ահա այս այսպէս է — մենք մեզի կը հարցնենք (այսինքն իմ ամուսինս, զաւակներս և ես), թէ ի՞նչ բանէ կրնանք զրկուիլ: Մէկը կամ միւսը կը փափաքի բանէ մը զրկուիլ, այսպէս մենք այդ դրամը կը խնայենք: Այդ դրամը սընտուկի մը մէջ կը դնենք և զայն մեր գանձանակը կը կոչենք և երբ հոն եղածին վրան բան մը աւելի նեւ տենք, կը մտածենք այն որբեւայրիէն մասին, որ տաճարի գանձանակին մէջ իր երկու լուման ձգեց, նաև մեր Տէրոջ բարի և քաղցր խօսքերը անոր մասին:

— Բայց ի՞նչ տեսակ բաներ կրնաք զանց ընել, հարցուց Պէթսի: Մենք աղքատ մարդիկ ենք և ինծի այնպէս կ'երեւնայ թէ մի միայն կեանքի պիտոյքնե-

ըէն աւելի բան չ'ունինք և մէկը չի կրնար իր ուտելը և խմելը զանց ընել կամ առանց հագուստի պատիլ:

— Տակաւին ես կը խորհիմ թէ եթէ քիչ մը հաշուի առնես պիտի տեսնես թէ շատ մը պղտիկ բաներ կան իրապէս մեզի պէտք չեն, թէեւ անոնք կրնան մեզի հաճոյալի ըլլալ, պատասխանեց Մէյրի: Հիմայ, օրինակի համար, Թովմաս սովորութիւն ըրած էր որ իրիկունը գործը լրացնելէն յետոյ քիչ մը կը ծխէ և մինչ մենք ամէնքս կը զարմանայինք թէ ի՞նչ կըրնանք զանց ընել մեր սիրելի Տէրոջ սիրոյն համար, նա ըսաւ. «լաւ կնիկ, ես ալ իրիկունները ծխելը զանց կընեմ» և քեզի ըսեմ Պէթսի, աչքերս արցունքով լեցուեցան երբ այս բանը լսեցի, քանի որ գիտէի թէ ամուսնոյն խօսքերը իրական զոհողութիւն մը կը նշանակէին: Յետոյ մեր մեծ որդին իր հօր օրինակին հետեւելու մտօք պոռաց. «ես տակաւին պահած եմ ծնունդի այն նուէրը որ անցեալ ձմեռ իմ վարպետս ինձի տուաւ, ես ալ զայն կուտամ» և Սալլի իրեն խոստացուած գլխարկի նոր ժապաւէն մ'ունենալու գաղափարը նուիրեց և անոր տեղ իր հինը մաքրեց, արդուկեց և հագաւ նորէ մ'աւելի հպարտ դգալով ինքզինքը: Գալով փոքրիկն Պէննիին, նա բոլոր օր մը անտառէն ճիւղեր հաւաքեց բէննի մը շահելու համար և անոր ալ նուէրն այդ եղաւ:

— Իսկ դո՛ւն, հարցուց Պէթսի հետաքրքրութեամբ:

— Ե՞ս, ո՞հ իմ մեղուներուս շինած մեղրամոմը ունիմ և այն դրամը որ մոմը ծախելով կ'ստանամ՝ զանձանակը կ'երթայ և նաեւ ուրիշ որեւէ գումար որ ես իրապէս անոր պէտքը չ'ունիմ: Եւ պէտք է ըսեմ Պէթսի որ մենք երբէք իրապէս չի նեղուեցանք որեւէ բանի համար որ Աստուծոյ տունինք և ինքը կը փոխարինէ զանոնք այնպիսի երջանկութեան և գոհունակութեան որ մի միայն իրեն յատուկ են:

— Այդ բանին ես իրապէս կը հաւատամ, աւելցուց Պէթսի, քանի որ երբէք քեզ տեսած չեմ որ գանգատիս կամ տեսած ըլլամ քեզ մեր ուրիշ զրացիներու նման նեղուած և դժգոհած՝ ինչպէս ես ալ միշտ այդպէս եմ: Լա՛ւ, Մէյրի, նա շարունակեց, քու յատկապէս իդ վրայ աշխատիլ կը ջանամ, թէեւ սկիզբը շատ դժուար պիտի ըլլայ ինչու որ այդպիսի խնայողութիւններ ընելու վարժուած չեմ:

— Կը խորհիմ թէ ես ատոնց իմ մանկութեանս չըջանին վարժուեցայ միշտ խնայելով իմ լուծմաներս՝ Ս. Գիրք մը գնելու համար, աւելցուց Մէյրի: Վեց տարի իմ փոքրիկ շահերս ես մէկ կողմ դրի և հիմայ այդ բանը ընելը ինձի շատ բնական կը թուի:

— Յետոյ Ս. Գիրքը ստացա՞ր, չէ՞:

— Այո, անտարակոյս, ահա այս է և իր տեղէն ելլելով հիւղակին պղտիկ սեղանին վրայէն առաւ շատ գնահատուած հատորը և զրաւ զայն իր այցելուին ձեռացը մէջ:

Պէթսի զրսէն և ներսէն քննելով ետ տուաւ զայն ըսելով.

— Մէյրի՛, իրապէս ես կը հաւատամ որ այս գիրքըն է այն պատճառներէն մին որ քեզ մեր անմէնքէն տարբեր կ'ընէ: Դուն այնքան կարդացած, ուսած և սերտած ես զայն՝ որ քու խորհուրդները, խօսքերը և կեանքը անով լեցուն են:

Եւ Մէյրի իր փայլուն սեւ աչքերը՝ երջանիկ արցունքով լեցուն՝ ուղղելով իր ընկերոջ և կոտրած ձայնով մ'ըսաւ.

— Ո՞վ սիրելի Պէթսի, եթէ շատ պղտիկ և մինչ իսկ ամենապղտիկ ճշմարտութիւն մը կայ իմ մասին քու ըսածներուդ մէջ, ես Աստուծոյ շնորհակալ կ'ըլլամ որ իր մեծ ողորմութեամբ և սիրով թոյլ կուտայ ինձ որ իմ մեծ ողորմութեամբ և սիրով թոյլ կուտայ որ իմ աղքատ, տկար և պարզ վիճակովս իր փառքը և օրհնեալ խօսքին ճշմարտութիւնը ցուցնեմ:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ԳՈՐԾԵՐԸ ԻՐԵՆ ԿԸ ՆԵՏԵԻՒՆ

Ո՛վ ծառ հըսկայ, որ հովանի
Կըլլաս համայն մեր աշխարհի,
Ո՞ր մութ անկիւն քու սերմը ինկաւ,
Ո՞ր ամայի տեղն ան բուսաւ:

Հիմայ մեր պատմութիւնը իր վախճանին կը մօտենայ: Եթէ վերջին ակնարկ մը ես նետենք մեր բարեկամուհի Մէյրիի վրայ, պիտի տեսնենք թէ նա տարիքոտ կին մըն է այլեւս և հագած է տարօրինակ Ուէլշ հագուստներ: Իր մէկ ձեռքին մէջ փայտ մը կը բռնէ իբր յենարան իր դողդողացող անդամներուն՝ որոնք ատենօք այնչափ աշխոյժ և գործունեայ էին, մինչ միւսով գրկած է իր սիրեցեալ Ս. Գիրքը, որ տարիներով իր կեանքին ընկերը, մխիթարիչը, խորհրդատուն, առաջնորդը և ուսուցիչը եղած էր:

Չենք գիտեր թէ որչափ ուրախութիւն և կամեցաւ, փորձութիւններ և կամ աշխարհիս յաջողութիւն կոչած բաներ՝ բաժին ինկան իրեն իր երկայն ութսուն և երկու տարիներուն մէջ: Կը հասկնանք թէ ութը զաւակներ ունեցած էր որոնց մի քանին իրենց մանկութեան հասակին մեռած էին: Չաւակներէն մին հիմայ (1882) կ'ապրի՝ Ամերիկայ իրեն հայրենիք ընտրած Ելլալով:

Նաեւ, շատ քիչ գիտենք Մէյրիի փորձառութեանց մասին, իր ամուսնական կեանքին մէջ իրեն համար անկարելի էր չի գիտնալ թէ խորունկ վիշտ և ցաւ ինչ կը նշանակէին քանի որ իր զաւակներէն մի քա-

ՄԷՅՐԻ ԶՈՆՍ ԻՐ ՎԵՐՋԻ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

նին իրմէ առաջ մեռած էին և շատ հաւանական է որ իր ամուսինն ալ իրմէ առաջ մեռած էր:

Նորէն, մենք գիտենք թէ Աստուծոյ զաւակները առանց յուսոյ վիշտ չեն կրեր և այսպէս վստահ ենք որ մանուկի մը նմանող և վստահ հողի մ'ունեցող Աստուծոյ այս ձեռակերտը, իր Աստուածային Տէրոջ կամքը կատարելու համար միշտ պատրաստ էր վիշտ կը-

կեղեցական զանազան ցանկեր: Այս գիրքը կը պարու-
նակէ նաեւ Մէյրի Ճօնսի ձեռագիրը, թերեւս իր սոր-
ված առաջին անգլիերէնը որով 1800 թուականին իր
16 տարեկան եղած ատենը գրքին գնուած ըլլալը կը
յայտնէ:

Այսպէս, օրերը բարի գործերով լեցուած, հինօր-
եայ Այծեմնիկին պէս Մէյրի Ճօնս աշխարհէս Աստուծոյ
ժողովրդին համար պատրաստուած հանգիստը անցաւ՝
հասունցած խուրճ մը ցորենի պէս ամբարուելով երկ-
նային ամբարանոցը:

Պրինքրուկի եկեղեցւոյ բակին մէջ թաղուեցաւ և
անոր յիշատակին վրան տապանաքար մը դրուեցաւ
ամէն անոնց կողմանէ որոնք կը սիրէին վերջիչել ա-
նոր գեղեցիկ կեանքին ազդեցութիւնը և նոյնպէս
այն խոնարհ բաժինը որ նա ունեցած էր Բրիտանա-
կան և Օտարագգի Ս. Գրոց Ընկերակցութեան հիմնա-
րութեան մէջ:

Ինչպէս մէկ նայուածքով հաստատմատ և լայնա-
տարած կաղնի ծառի մը մեծութիւնը կը դատենք
վայրի կաղնինին ուժը և անոր մէջ պահուած հարս-
տութիւնն ու զօրութիւնը նկատելով, նոյնպէս, մենք
դժուարաւ կը կարողանանք գնահատել այն մեծ կա-
րեւորութիւնը հոս արձանագրուած պատմութեան,
մինչեւ որ հակիրճ ակնարկ մը չի նետենք այն վա-
ռաւոր գործին կարգ մը մանրամասնութեանց վրայ,
որոնք այս պատմուածքին նիւթին սկզբնաւորութիւնէն
բղխեցան:

Անուրանալի իրողութիւն մըն է որ Բրիտանական
և Օտարագգի Ս. Գրոց Ընկերակցութեան հիմնուի-
լը Մեծն Բրիտանիոյ հանրային մտքին մէջ մեծ տեղ
գրաւեց՝ տեղ մը որ զարմանալի արագութեամբ տա-
րածուեցաւ: Հոս պիտի տեսնուի թէ ինչպէս առաջին
տարուան մէջ յանձնաժողովին ըրած ծախքերուն

գումարը՝ 691 ոսկի, 11րդ տարուանը՝ 81,000 ոսկի,
51րդ տարին 149,000ի հասնելով մինչեւ 1923ի թը-
ւականներուն մեծ համեմատութեամբ հասաւ 353,000
ոսկիէ աւելիի:

Ընկերակցութեան հիմնարկութեան առաջին երեք
տարիներուն մէջ 81,000 Աստուածաշունչ և Աւետա-
րան տարածուեցաւ, մինչ 1923ի տարին Աստուածա-
շունչ, Նոր Կտակարան և անջատ կտորներ ընդամէնը
8,540,000ի հասաւ: Ընկերակցութեան հիմնումի ա-
տեն, Ս. Գիրքը միայն 50է աւելի լեզուներով մէջտեղ
եւած էր: Անկէ յետոյ մինչեւ հիմայ ըլլայ լման Աս-
տուածաշունչ և կամ անջատ կտոր՝ 520 լեզուներով
հրատարակուեցաւ:

Այս թիւերը մարդուս միտքը կը չփոթեցնեն:
Աւելի հետաքրքրական է տեսնել թէ այս գրքերը ինչ-
պէս տարածուեցան:

Երբ նոր տեղէ մը Ս. Գիրքերու համար խնդրանք
մը կ'ըլլայ, մասնաւոր հարցարաններ կը ղրկուին և
բոլոր կարելի տեղեկութիւնները կ'ստացուին: Ամենա-
ճիշդ և վստահելի տեղեկութիւնները կ'ստացուին այն
միսիօնարներու կողմէ որոնք խնդրանքը ղրկուած
երկրին մէջ կ'աշխատին: Միսիօնարներն են նաեւ որ
յարմարագոյնը կը նկատուին շատ անգամ Ս. Գիրքը
թարգմանելու և պատրաստակամութիւն կը յայտնեն
ստանձնելու այս շատ դժուար բայց պատուաբեր գոր-
ծը: Թարգմանութեան աւարտելուն Ս. Գրոց ընկերակ-
ցութիւնը կը հրատարակէ և առանց ծախսի և կը ղրկէ
հոն այնքան օրինակ որ միսիօնարաց գործին հարկա-
ւոր է:

Հարաւային ծովի կղզիներու բնակիչներուն Ս.
Գիրքը ընդունելու մէջ ցուցուցած երախտագիտու-
թեամբ լի աշխուժութիւնը ակնկալուածէն շատ աւելի
սրտառու է եղած է: Բնիկները ամիսներ առաջ իրենց
անունները միսիօնարներու ցանկին մէջ արձանագրել
տալով, կամովին կուտային թալէր մը կամ երկու

Աստուածաշնչի օրինակ մը ապսպրելու համար և այսպէս կը ցուցնէին իրենց բուն փափաքը Ս. Գիրքերստանալու համար:

Յաճախ կը պատահէր, ինչպէս եղաւ Մատակասկարի մէջ, որ հալածանքի մահաբոյր ոյժը ուսուցիչին ձայնը կը խափանէր: Բայց այս հալածանքը անօգուտ կ'ըլլար՝ «Տէրը խօսքը տուաւ և քարոզիչներու խումբը մեծ էր»... Գիրք մը հոս, գլուխ մը հոն և համար մըն ալ անդին, որոնք համր, բայց ճարտասան ուսուցիչներ էին Աստուածային Տէրոջ Աւետարանը տանելու կռապաշտներու սրտերու խորքերը:

Այսպէս, մինչ մարտիրոսները իրենց Տէրոջ գործին մէջ կ'իյնային և մնացեալ քանի մը աստուածաժախ մարդիկ միայն երբեմնի Եղիային հետ կ'ողբային. «Ահա միայն ես մնացի և կը փնտոեն իմ կեանքս ալ առնեն», այս լուռ աւետաբերները ձեռքէ ձեռք կ'անցնէին և մեծ գործը աննշմարելի կերպով յառաջ կ'երթար և Աստուծոյ Թագաւորութիւնը անգամ մըն ալ կ'ուգար ոչ թէ տեսանելի կերպով այլ խաղաղ և համատարած զօրութեամբ քառսը՝ կանոնի և խաւարը՝ լոյսի վերածելով:

Երախտագէտ ըլլալու նիւթ մըն է որ կարգ մը երկիրներու մէջ, օրինակի համար Ռուսիա, ուր միսիօնարներու գործելու արտօնութիւն չկայ, Ս. Գիրքը ժողովրդեան կողմէ սիրով ընդունուեցաւ: Թուրքիոյ դէմ մղուած պատերազմին շատ մը նշանակելի դէպքեր արձանագրուած են որոնք պարզ կերպով կը ցուցնեն թէ ինչպիսի ոգեւորութեամբ և երախտագէտ հոգիով Ս. Գրքերը ընդունուեցան:

Վարչակալի մէջ բնակող Ս. Գրքի գործակալ մը ժամանակ առ ժամանակ իր աղջիկներու ընկերակցութեամբ հիանադանոցները կ'այցելէր և ամէն տեղ անոնք ուրախութեամբ կ'ողջունուէին:

Այս ազնուական մարդը կը գրէր. «Յաճախ մենք տեսանք որ խեղճ զինուորները պատուանը նստած մեղի կ'սպասէին և մեզ հետուէն կը բարեւէին և երբ ներս կը մտնենք մեծ բազմութիւն մը կը խռնուի, բոլոր անոնցմէ որոնք տակաւին Ս. Գիրք ստացած չեն: Նոյնիսկ այնպիսիներ որոնք կեանքի և մահուան միջեւ կը տարուբերուէին և ըստ երեւոյթին դադրած չըջակայ բաներով հետաքրքրուելէ՝ շատ անգամ ձեռքերնին կ'երկնցնէին Ս. Գիրքին օրինակ մը ստանալու համար և երբ աղջիկներս ծեղով անոնց կը հարցնէին. «Կուզէ՞ք որ ձեզի քանի մը խօսք կարդանք», ահա ժպիտ մը անոնց դէմքերը լուսաւորելով՝ կը մըռմընջէին. «Այո, կարդացէ՛ք սիրելի քոյր և մեզի ձգեցէք այդ գիրքը իբր յիշատակ եթէ պատահի որ աղէկանանք»:

Այս պատերազմին էր որ մեր գրածախներն ալ բանակին հետեւեցան մինչեւ ձախաւորութիւնը և ծախեցին 15,000ի չափ Ս. Գրքեր: Այս գիրքերը կը գնուէին զինուորներու կողմէ ղրկուելու համար իրենց տունները, իրենց սիրելիաց՝ զորոնք թերեւս անգամ մըն ալ պիտի չկրնային տեսնել:

Գարձեալ, Նիճնի Նովկորոտի մէջ, այդ մեծ տօնաւաճառին, ուր Ռուսիոյ վաճառականական և արհեստի աշխարհը ամէն տարի գործի և ամէն տեսակ առեւտուրի համար կը հաւաքուի, հոն Ս. Գրքը ընկերակցութիւնն ալ ցուցափեղկ մ'ունեցաւ և 1889ի տօնաւաճառին մօտաւորապէս 8,000 գրքեր ծախուեցան:

Ս. Գրքին զօրութիւնն ու ազդեցութիւնը ցուցանելու համար իբր ապացոյց միսիօնարաց ցարդ չ'մտած տեղէ մը մենք հետեւեալ ուշագրաւ պատմութիւնը պիտի ընենք:

Աղրիականի եզերքներու քաղաքներէն մէկուն բը-

նակիչներէն մին ստիպուած էր ձգել իր հայրենիքը և Նաբոլի երթալ: Հոն, Վալտէնսեան քարոզիչի մը միջոցաւ ճշմարտութեան գիտութեան առաջնորդուելով և ընդունելով յարեցաւ այդ եկեղեցիին, ուր այդ եկեղեցականը կը նախագահէր: Քիչ յետոյ, Փրօքէնս վոխադրուելով, հայրենիքին մէջ գտնուող իր մէկ բարեկամին Աստուածաշունչ մը ղրկեց հետեւեալ բառերով նամակ մըն ալ կցելով անոր. «Այս գիրքը իմ հոգիիս մեծ օգուտ ըրաւ, կարգա՛ զայն և քեզի եւս օրհնութիւն պիտի բերէ»: Այդ մարդը իր բարեկամին խօսքը մտիկ ըրաւ, կարգաց գիրքը և անոր մէջ իր հոգեոյն կարիքները գտնելով իր բարեկամներն ու ճանչնորներն իր շուրջը հաւաքեց և անոնց հետ կարգաց զայն:

Հարկ չենք տեսներ մանրամասնութեանց մանեւուայն ամէն խոչնդոտներուն որոնք Աւետարանի թշնամիներու կողմէն անոր ճամբուն մէջ նետուեցան, միայն ըսենք որ այս ամէնքը առանց նկատի առնելու թիւով շատեր շարունակեցին գալ և Աստուծոյ խօսքը մտիկ ընել: Քանի մը ամիսներ յետոյ Նաբոլիի եկեղեցւոյն հովիւը երբ հոն գնաց, գտաւ որ թիւով շատ մարդիկ Աւետարանին կր հաւատային և պատրաստ էին ամէն գնով իրենց հաւատքը զաւանելու: Իրենց խօսքը ապացուցին և քիչ ատենէն Նաբոլիի Սինեօր Փօնսեո եկաւ Տերունական ընթրիքը մատակարարելու համար անոնց:

Ահա իր պատմածը այսպէս է.

«Անցեալ շաբթուան մէջ . . . ի մէջ տեղի ունեցած դէպքը ես չեմ կրնար դադրիլ մտաբերելէ — Այս այն միխթարութիւններէն մին է որ հաղուագիւտօրէն Աստուծոյ ծառաներուն բաժին կ'իյնայ՝ բան մը որ իրենց այս կեանքին մէջ կրած աշխատանայ և զրկանաց փոխարժէքը՝ իբր հատուցում կը տրուի: Ես հասայ որ

մեր բարեկամները մեծ անձկութեամբ ինծի կ'սպասէին և հաղիւ թէ ներս մտած էի ինծի հարցունեցաւ. «Այս անգամ պիտի կատարե՞նք Տէրունական ընթրիքը, այնպէս չէ՞, տէր:» Իմ ամենակարելիս ըրի այս քայլին վեհութիւնը իրենց առջին ղենելով, բայց իմ ղեկաւորութիւններս կարծես թէ միայն անոնց եռանդը կ'երազէր: Այսպէս քանի մը օրեր խօսակցելով անցուցինք և ենթադրելով որ Տէրունական ընթրիքը իրենց մատակարարելու ժամը եկած է, թիկնածունքս ըրուն Աստուծային բաներու մասին գիտցածները քննելու ելայ: Երեսուն հոգի յառաջ եկան և զրեթէ ամէնքն ալ գոհացուցիչ գտայ:»

«Տէրունական ընթրիքի տեսարանը չափէն աւելի սրտառուչ եղաւ: Երբ հաղորդութենէ առաջ կ'աղօթէի սենեակին մէջ ամէն կողմէ հեկեկանքներ լսուեցան և ոչ մէկ այս չոր մնացած չէր»:

«Արարողութիւնը լրանալէն յետոյ հաղորդութեան մասնակցողներէն մին ոտքի ելլելով ըսաւ. «Ես ոչ կարդալ և ոչ ալ զրել գիտեմ, բայց Աստուծոյ շնորհքով կ'զգամ որ ես առաջ աղտողութեանց մէջ թաթախուած կոյր մ'էի և հիմայ օրուան լոյսովը լուսաւորուած փառաւոր սրահի մը մէջն եմ և աւելի բան չ'ունիմ ըսելիք»:

Բատուայի մէջ եղող շրջիկ-զրածախ՝ Նարտինի հետաքրքրական պատմութիւն մը կ'ընէ որ տարբեր գոյնով Ամենակարող Աստուծոյ շնորհքովը Ս. Գրքի բարեփոխիչ և կենսատու զօրութիւնը կը պատկերացնէ: Թողունք որ ինքը պատմէ:

«Լսեցի որ, Վիսենցայէն ոչ շատ հեռու գիւղի մը մէջ դանակ սրող մը մեռած է որը Աւետարանի ճշմարտութեանց մասին շատ քաջալերական վկայութիւններ տուած է, հոն գացի բանը մանրակրկիտ կերպով հասկնալու համար: Գտայ որ անոր անունը Պաթիսթա

է եղեր և ամուրի ըլլալով քանի մը տարիներ իր եղբայրներուն հետ ապրած է: Ինքը Տէրոյ եկած է մի միայն իր գնած մէկ Աստուածաշունչին միջոցաւ և կ'ենթադրուի որ անցնող գրածախէ մը առած էր զայն: 1872ին, իր ապաշխարումէն առաջ շատ չար և անբարոյական մարդ մը եղած է բայց յետոյ իր ընթացքը անբիծ եղած էր և կ'ստիպէր բոլոր իր ճանչուորները որ Աւետարանին հաւատան: Իրիկունները, մասնաւորաբար ձմեռները և կիրակի օրերը, ուրիշ մարդիկ կը հաւաքէր միասին Ս. Գիրքը կարդալու և անոր թանկագին ճշմարտութիւններուն մասին խօսակցելու համար: 1877 Յուլիս ամսուն մէջ Պաթիսթա քառասուն տարեկանին կը մեռնի իր Աստուածաշունչը իր բարձին տակ ըլլալով: Իր կեանքը ու մահը գրացիներու վրայ խոր ազդեցութիւն մը թողուցած և իր յիշատակը քաղցր եղած էր գիւղին մէջ: Անոր ջանքերուն իբր արդիւնք արհեստով երկու ներկարարներ Աւետարանին հաստատ կերպով կը հաւատային: Ինքը ոչ մէկ բողոքական եկեղեցիի մէջ գտնուած և ոչ ալ անոնցմէ ոեւէ քարոզիչ կը ճանչնար»:

Ս. Գիրքը չըջելով ծախելու նիւթին շուրջ հոս անտեղի պիտի չ'ըլլայ պատմել թէ ան բարութեան միջոց մըն է և որուն կարեւորութիւնը անկարելի պիտի ըլլայ տեղն ու տեղը չափել:

Թերեւս ամէն մարդ գիտէ թէ չըջիկ-գրածախը մարդ մըն է, որ կոնակին վրան ալ բան մը կը կրէ: Իրականութեան մէջ այս Ս. Գրոց ընկերակցութեան մէկ գիւտը կրնայ նկատուիլ: Թէեւ միսիօնարի մը չափ ուշադրաւ չէ, բայց ան վեհ գործ մըն է որ կը կատարէ:

Այս աստուածավախ և խանդավառ մարդոցմէ մին Հոլանտայի մէջ քառասուն տարուայ աշխատանքի ընթացքին ժողովրդին 139,000 կտոր Ս. Գիրք ծախեց

և մինչ նա մահուան անկողնին մէջ էր, շատեր իր սենեակը այցելելով կը փափաքէին այս կտորիձ, ծեր քրիստոնէին ճշմարտութեան մասին ըրած վկայութիւնները լսել և տեսնել մինչև վերջին վայրկեանը իր հաւատքը հանդէպ Տէրոյ խօսքին զոր ինք կը ջանար տարածել ժողովրդեան խաւերուն մէջ:

Շրջիկ գրավաճառը կարեւոր գործ մըն է որ կ'ընէ զոր ուրիշ ոեւէ գործակալի մը կողմէ չի լրացուիր: Ան Ս. Գիրքը կը տանի այնպիսի վայրեր ուր մեծ կեդրոններէ կտրուած, ամայի, ցանցառ բնակչութեամբ, չըջկայքը ուր ատեւտուրի շունջն ու երթեւեկի աղամուկն ու բազմամբոխ քաղաքին եռուղեք բնաւ չեն թափանցեր:

Օրինակի համար, Նորվեկիայի մէջ շատ մը գիւղացիներու տունները որեւէ գրավաճառի մը խանութէն 45—50 մղոն հեռի են և ժողովուրդը երբեք պիտի չի կրնար ստանալ Ս. Գրքերը եթէ այս նուիրուած մարդիկը չ'ըլլային. որոնք լեռներ կենն ու կիջնեն, ծովեզերեայ արահետներէ, ծովէն ու ցամաքէն անցնելով Ս. Գրքերը երկրի ներսերը կը տանին: Դարձեալ, գրածախներն են որ շատ անգամ ժողովրդին մըտքին մէջ Ս. Գիրք մը գնելու և ճշմարտութիւնը մտիկ ընելու դժկամակութեանց կը յաղթեն: Անոնք աշխոյժ հաւատարիմ քրիստոնեաներ են, որոնք Ս. Գիրքը կը սիրեն և պատմելով թէ Ս. Գիրքը ի՞նչ ըրած է իրենց՝ վկայութիւն կուտան թէ նաեւ ի՞նչ կրնայ ընել ուրիշներուն: Յաճախ զարմանալի յիշողութիւն ունին, ուշիմ են և ընդհանրապէս կարող և անհողներուն ու շաղրութիւնը գրաւել տալ յարմար վկայութիւն մը մէջտեղ բերելով, կամ մահուան նմանող թմրութեանց մատնուած հոգիները կ'արթնցնեն իրենց ներշնչեալ փողի հնչիւնով և ազդարարութեամբ:

Մենք կ'արձանագրենք հետեւեալ դէպքը ցուցնելու

լու համար թէ գրածախին գործը մի միայն գրքեր կը
բերու ու ծախելու մէջ սահմանափակուած չէ: Գերմա-
նացի չրջիկ գրածախի մը օրագրէն առնելով թարգ-
մանաբար կուտանք իր բառերովը:

«Օր մը ճիշդ կէսօրուան ճաշի ժամէն վերջ ես
հիւսնի մը բնակարանը մտայ և գտայ թէ նա իր կէս-
օրուան քունը կ'առնէր: Իմ առաջին խորհուրդս եղաւ
զինքը չի խանգարել: Բայց հանգիստ չէի կրնար ընել
զինքը այսպէս ձգելու և այսպէս վայրկեանի մը վա-
րանումէն յետոյ գացի ուր որ նա քնացած էր և ար-
թընցուցի զայն ըսելով. «Ս. Գիրք մը գնել կ'ուզե՞ս»:

— Ես կաթոլիկ եմ, պատասխանեց նա, պէտք
չ'ունիմ և դարձաւ նորէն քնանալու համար:

— Դուն այդպէս կ'ըսես, պատասխանեցի, բայց
Աստուած կըսէ՝ «Արթնցի՛ր, դուն որ կը քնանաս և
ելիք մեռելներուն մէջէն և Բրիստոս քեզի լոյս պիտի
տայ»:

Մարդը ելաւ և նստաւ:

— Քեզ զիտմամբ արթնցուցի, ես յառաջ տարի
խօսքս, առանց նկատի առնելու թէ դուն կուզե՞ս թէ
ոչ և այս կերպով Աստուած իր խօսքովը քեզ քու հո-
գեկան քունէդ կ'արթնցնէ:

— Բայց մեզի համար ձեր այդ գիրքը կարդալը
արգիլուած է, ըսաւ:

— Քաւիցի, ես վրայ բերի, քահանայ մը ի՞նչ
իրաւունք ունի Աստուծոյ հրամանը արգիլելու, մար-
դոցմէ աւելի Անոր հնազանդէ:

«Մարդը լուռ էր և վերջապէս ըսաւ»:

— Բան մը որ երկայն ժամանակէ մ'իվեր մոռցած
էի միտքս կուգայ: Քահանինդ տարի առաջ Համպուրկի
մէջ օրավարձքով կ'աշխատէի և բարեկամներէս մին
ամէն գիշեր երբ մեր բնակարանները կը հաւաքուէինք,
իր Ս. Գիրքը կը կարդար և նա ալ ճիշդ նոյն բանը

կ'ըսէր ինծի — Աստուծոյ հնազանդէ քան մարդոց:
Հիմայ ալ անոր ազդարարող ձայնը կը լսեմ և թերեւ
դուն զրկուած ես այդ տպաւորութիւնը վերակենդա-
նացնելու քանի ուշ չէ: Այո՛, պիտի կարգամ զայն:
Մահը կրնայ չուտով գալ: Անցեալ օր սանդուխով մը
վար ինկայ և հրաշք մըն էր որ չ'սպաննուեցայ, թե-
րեւս այդ Աստուծոյ կամքն էր որ ես խնայուիմ՝ ար-
թըննալու համար ինչ որ դուն զիս ստիպեցիր: Այսպէս
նա Ս. Գիրք մը գնեց ըսելով:

— Ո՛հ երանի թէ այս բանը չատոնց ըրած ըլլայի:

Ուրիշ ուշադրաւ պատմութիւն մըն ալ Պօհէմիայի
չրջիկ գրածախներէն մին կ'ընէ:

Երկար օրուան մը գործի վախճանին իրեն պատա-
հած մերժումներէն ցաւալիօրէն յուսահատած էր: Գիւ-
ղաքաղաքին տուններէն մի միայն մէկ հատուած մնա-
ցած էր որ այցելած չէր, տրամադիր էր որ զանոնք
զանց ընէ, մասնաւորապէս գիտէր թէ այդ տուններէն
միոյն մէջ ազնուական մը կը բնակէր որը բացէ ի բաց
Ս. Գրքին թշնամի և զայն ծաղրող մըն էր: Խիղճը
հանդարտ չէր ձգէր զինք, քանի որ իրեն թեկադրուած
և հրահանգուած էր այցելել ամէն տուն ի բաց առեալ
մասնաւոր պատճառներով:

Ասկէ զատ այսօր անընդհատ իրեն կըսուէր այն
խօսքերը թէ՛ «Ահա ես դուռը կեցած կը զարնեմ...»:
Խոնարհ զգացումով այս խօսքերը իրեն բուն կոչումը
կը պարզաբանէին և կ'զգար թէ ինքը պարտաւոր էր
անոր հաւատարիմ մնալու: «Ելի՛ր, մարած սիրտ և
դուռը զա՛րկ» ըսաւ ինքիրեն, «ով գիտէ թէրեւս վախե-
լըդ ցրուին»:

Այսպէս սիրտ առած ելաւ երթալու և այդ մար-
դուն դուռը զարնելու համար: Երբ դուռը բացուեցաւ
տանուտէրը երեւցաւ, ուրիշ խօսք խօսելու մասին
կարող չէր խորհիլ բայց միայն ըսաւ. «Ահա ես դուռը

կեցած կը զարնեմ»։ Տանուտէրը զարմացաւ մնաց, մինչ օտարականը աճապարող և աղաջանօք կ'աւելցընէր «Ես հասարակ մանրավաճառ մը չեմ, այսօր Յիսուս սրտիդ դրան քով կանգնած է։ Զիս կրնաս վռնտել, բայց ո՛հ զինքը մի՛ մերժեր, միայն հաւատա՛նոր խօսքին զոր ես քեզի կը բերեմ և ան երբէ՛ք պիտի չի մերժէ»։ Իր համարձակութենէն վախցած լոեց, բայց մերժումի խօսք չի լսեց։

Աղնուականը իր կիներն ու աղջիկը կանչելով ըսաւ,

— Մենք պէտք չէ թող տանք որ այս մարդը երթայ, թող մեզի հետ ընթրէ։

Զինքը հիւրասենեակը առաջնորդեցին ուր անոր մտիկ ըրին և նա ազատօրէն իր սրտին մէջ եղածները դուրս թափեց և երբ իրիկուան դէմ սեղան նստան, անոր նայեցան որ գոհութիւն մատուցանէ։

Թէ այս ընկերակցութիւնը ինչ գործունէութիւն ունի իր երկրին մէջ, այս էջերը նեղ պիտի գան արփայնագրութիւնը ընելու այն մեծ գործին որ ներկայիս յառաջ կը տարուի։

Դժուար է գտնել դպրոց մը, հիւանդանոց մը և կամ ապաստանարան մը որ կրկին ու կրկին օգնութիւն ընդունած չ'ըլլայ, և մինչ իրմէ՝ (ճիշդ ինչպէս բանեան ծառին արմատացող ճիւղերէն նորեր կ'աճին) բազմաթիւ մասնաճիւղեր մէջտեղ կելլեն։ Որոնց իւրաքանչիւրը իր տեղւոյն մէջ կը կազմակերպէ օգտակարութեան և միութեան կեդրոն մը։

Եւ ընդհանուր առմամբ միութեան և համակրանքի վրայ խօսելով, կատարեալ ստուգութեամբ թելադրուած է որ եթէ մինչ իսկ Ս. Գրոց Ընկերակցութիւնը Ս. Գրքէն մէկ կտոր գիրք ալ տարածած չ'ըլլար, տակաւին վեհ գործ մը կատարած պիտի ըլլար հաստատելով միացման վայր մը ամէն դասակարգի, տեղի և յարանուանութեանց քրիստոնէից համար։ Դանի որ

կարգ մը կէտերու մէջ զաղափարի տարակարծութիւններով իսկ հաւատացեալները կարող են իբր եղբայրներ միանալ Աստուծոյ խօսքը յարգելու և զայն համայն աշխարհի տարածելու մէջ։

Կատարուած այս մեծ գործը թերեւս այս համակրանքի և միութեան, իրականութեան և հարազատութեան ամենալաւ վկայութիւնն է որ կրնայ ներկայացուիլ։ Երջանիկ են, ո՛չ, եռապատիկ օրհնեալ են այն ամէնքը որոնք անոր մէջ բաժին ունեցան։

Ասով մենք մատնանշել չենք ուզեր անոնք որոնք կարող են շատը տալ և ընկերակցութեան ծառայել մեծ և աչքառու կերպերով։ Ոչ ոք թող չ'ըսէ թէ իր կրցած տուածը դոյլ մը ջուրի մէջ միայն կաթիլ մըն է և հետեւապէս անարժէք։ Արծաթէ թելերու պէս բլուրներէն վար սահող փոքրիկ վտակներով, խաղաղօրէն բարձրականգներէն հոսող աղբիւրներով է որ գետը կը կազմուի։ Ահա ասոնցմով է որ ան կը սնանի և կը պահէ իր զօրաւոր հոսանքը, իր ուժին և խորութեամբ իր կրճքին վրան կը կրէ մեծ նաւերը՝ միշտ տանելով զանոնք դէպի ովկիանոսը։ Ո՛չ մի կաթիլ կը կորսուի և ոչինչ անարժէք է քանի որ ամէնքը կերթան լրացնելու այն աննկարագրելի ամբողջութիւնը։

Եւ հիմայ վերջացնելով, իմ սիրելի բարեկամներս՝ երիտասարդ կամ ծեր, եթէ մէկ սիրտ մը միայն այս էջերուն հետեւելով կը թելադրուի Տէրոջ համար եւ ռանգաքին գործելու, անձնագոհութեան և Անոր ճշմարտութիւնը տարածելու, Աստուծոյ խօսքը աւելի եւ անդով ուսումնասիրելու և ուրիշներուն հասկցնելու, յետոյ վստայաբար այս խեղճ Ուէլչ աղջկան և իր Ս. Գրքին պատմութիւնը պարապ տեղը գրուած պիտի չ'ըլլար։

ՎԵՐՉ

ՑԱՆԿ ԳԼԽՈՑ

	Էջ
Ա. ԼԵՐԱՆ ՍՅՈՐՈՏԸ	5
Բ. ՄԵԾ ՊԷՏՔ ՄԸ	13
Գ. ԴԷՊԻ ԼՈՅՍ ԿՈՒԳԱՅ	20
Դ. ԵՐԿՈՒ ՄՂՈՆ Ս. ԳՐՔԻ ՄԸ ՀԱՄԱՐ	30
Ե. ԱՄԵՆԱՊԱՏՏԻԿ ԲԱՆԻ ՄԷՋ ԻՍԿ ՀԱԻԱՏԱՐԻՄ	40
Ջ. ՀԱՄԲՈՒՆ ՄԷՋ	50
Է. ՅԱԼԹՈՂ ԱՐՏԱՍՈՒՆՔ	57
Ը. ԳՈՐԾԸ ՍԿՍԱԾ	66
Թ. ԿԱՏԱՐՈՒԱԾ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ԽՈՍՏՈՒՄ . .	72
Ժ. ԻՐ ԳՈՐԾԵՐԸ ԻՐԵՆ ԿԸ ՀԵՏԵԻԻՆ	80

ՅՈՒՂԻՔ ԻՋԱՆՑ

71			
8	.....	ՅՈՐՈՇՈՍ ԵՄԵՐԻ	..8
11	.....	ՍԵՐ ԳԵՂԻՍ ԵՄԵՐ	..9
20	.....	ՍԱԳՐԱՅԻՍ ՍՏՈՂ ԳԵՂԻՍ	..9
30	.....	ՍԵՐՈՒՆ ԵՄ ԳԵՂԻՍ ԵՄ ԵՄԵՐ ԳՈՐԻՍ	..9
40	.....	ՍԵՐՈՇՈՍ ԵՄ ԳԵՂԻՍ ԵՄ ԵՄԵՐ ԳՈՐԻՍ	..9
50	.....	ՍԵՐՈՇՈՍ ԵՄ ԳԵՂԻՍ	..9
61	.....	ԳԵՂԻՍ ԵՄ ԵՄԵՐ ԳՈՐԻՍ	..9
68	.....	ՍԵՐՈՇՈՍ ԵՄԵՐ ԳՈՐԻՍ	..9
73	.....	ՍԵՐՈՇՈՍ ԵՄ ԵՄԵՐ ԳՈՐԻՍ	..9
80	.....	ՍԵՐՈՇՈՍ ԵՄ ԵՄԵՐ ԳՈՐԻՍ	..9

Տպ. «ՎԱՀԱԳՆ»

B. P. 563

1934

«Ազգային գրադարան»

NL0160730

97

Տպ. «ՎԱՀԱԳՆ»

ՀԱՄԱՐՁՈՒՄ ՅԱԿՈԲԵԱՆ Փոսթարկ 563